

VOLGENS KAPITEIN BELLEN

ARCHEOLOGIE, FOLKLORE EN WICHELARIJ
OP DE VELUWE EN IN DRENTHE

HENK M. LUNING

VOLGENS
KAPITEIN BELLEN

VOLGENS KAPITEIN BELLEN

ARCHEOLOGIE, FOLKLORE EN WICHELARIJ
OP DE VELUWE EN IN DRENTHE

HENK M. LUNING

© 2013 H.M. Luning

Uitgegeven door Sidestone Press, Leiden

www.sidestone.com

Sidestone bestelnummer: SSP132930001

ISBN 978-90-8890-138-6

Vormgeving omslag: K. Wentink, Sidestone Press

Vormgeving binnenwerk: P.C. van Woerdekom / F. Stevens, Sidestone Press

Omslagfoto: Achtergrond: Olha Rohulya | Dreamstime.com;

Objecten: collectie Rijksmuseum van Oudheden, Leiden /
foto: K. Wentink

Rijksmuseum van udheden

Inhoudsopgave

<i>Ten geleide</i>	VII
<i>Voorwoord</i>	XI
1 Ontwikkeling tot amateurarcheoloog	1
1.1 Bellens jonge jaren	1
1.2 Kennismaking met de archeologie	4
1.3 Een opkomende ster?	15
1.4 Bellens verslag aan Van Giffen	23
2 Waar ik zocht wordt nooit meer iets gevonden	25
2.2 Excursie 1927	28
2.3 Reemst en Honslog	30
2.4 Bellens agenda's	32
3 Aangeraakt door de folklore	37
3.1 Overplaatsing en verkoop collectie	37
3.2 Bezoek aan collega's	41
3.3 Oog voor landschap en folklore	44
3.4 De waarheid van sprookjes?	46
4 In hoger sferen	53
4.1 Ario-Germaans Genootschap	53
4.2 Blik op de Veluwe: schedeloffers aan aardgodheden	56
4.3 Naamkunde van de koude grond	61
4.4 Eigen Volk	63
5 Goropisme?	69
5.1 De Asser kei	69
5.2 Voorhistorische put in Witten	70
5.3 Cultusplek in Witten?	72
5.4 Oorijzerdiscussie	76
6 Bovennatuurlijke machten	79
6.1 Germaanse burcht in Taarlo?	79
6.2 De Klaassteen bij Nijlande	82
6.3 Paardenplaatsnamen Amen, Ekehaar en Eleveld	85
7 Poelen van verderf	87
7.1 Veenlijken	87
7.2 Hunebedden, moerassen en stromend water	90
7.3 De groene weg	96
7.4 Heilige(n)weg, Koningsweg en Hessenweg	97

8 Geheimen van de gevorkte stok	99
8.1 De Wichelroede	99
8.2 De ontdekking van Maria in Campis	102
8.3 Klooster in Witten?	109
8.4 Omgeving Appelscha	114
8.5 Kiekewied en de gevolgen	114
9 Wachter aan de drempel	121
9.1 Voor- en tegenstanders	121
9.2 Spaans kerkhof Veenhuizen	123
9.3 Noormannenpoortjes en een hand	125
10 In de schaduw van de wetenschap	131
10.1 Mobilisatie en oorlog	131
10.2 De kerk van Vries	133
10.3 Spiritualisten	137
10.4 Aardstralen en het voorkomen van onheil	139
11 Naar een eenzaam einde	145
<i>Bibliografie</i>	151
<i>Over de auteur</i>	157
<i>Index</i>	159

Met zijn versleten soldatenjas en pet was Kapitein Bellen ongetwijfeld een markante verschijning in de stuifvlakten en bossen van de Veluwe. Vanuit zijn thuisbasis Ede, waar hij bij het 22^e regiment infanterie was ingedeeld, vormde het omringende land niet alleen zijn oefenterrein, maar vooral ook de broedplaats voor zijn eerste passie: de archeologie. Tussen 1923 en 1931 legt Bellen er een verzameling aan met, veelal prehistorische, vondsten die nog steeds een kernonderdeel vormen van de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden. Vooral zijn indrukwekkende vondsten uit het Laat-Neolithicum van de enkelgraf- en klokbeercultuur zijn opmerkelijk.

Bijzonder is tevens dat Bellen als amateur ook documenteert waar hij zaken vindt (zijn beroemde agenda's), erover filosofeert en correspondeert. Zo iemand wordt opgemerkt, niet alleen als lokale paradijsvogel, maar ook als regionale bron van informatie, als kenner van de streek. Al snel waren er dan ook contacten met zowel professor en directeur J.H. Holwerda van het RMO als professor Van Giffen van het Groningse Biologisch en Archeologisch instituut (BAI). Keer op keer weet Bellen beide mannen, elkaars rivalen nota bene, te boeien en meerdere malen bezoeken ze zijn collectie of gaan met hem mee het veld in. De relatie met Van Giffen was een tijdlang zelfs zeer amicaal en ook in Leiden was er waardering. Een aantal van zijn ontdekkingen leidden tevens tot opgravingen en toen zijn collectie in 1935 verkocht kon worden bleek het RMO gelukkig een goede bestemming.

Toch zijn er ook andere geluiden. Bellen documenteerde te summier en er gaan geruchten dat hij vaak meer op jacht was naar vondsten dan dat hij verantwoordelijke archeologie bedreef. Daar komt bij dat, na zijn overplaatsing naar Assen en de verkoop van zijn collectie, de kapitein zich meer en meer richtte op zijn andere hobby, de folklore. Door zijn fascinatie voor volksverhalen, sagen, aardstralen en leylijnen, kwam hij in zijn zelfgesponnen web van alternatieve duiding en verklaringen steeds verder af te staan van een archeologische en wetenschappelijke realiteit. Dat dreef hem weg uit het blikveld van de universiteiten en musea, maar meer en meer in de armen van de lokale media en de pers die gretig ingingen op de sensatie die gepaard gaat met het onverklaarbare. Uiteindelijk leidde dit ook tot een pijnlijk conflict met Van Giffen over de resultaten van opgravingen bij een aantal Drentse kloosters. Spreekwoordelijk verruilde Bellen dus de schop voor de wichelroede. Daarmee kwam geen eind aan zijn archeologische of oudheidkundige interesse, maar werd deze meer en meer doordeesemd met suggestie en volksgeloof. In 1931 bericht Bellen al aan Van Giffen: 'Ge ziet, ik ben verschoven naar de folklore'.

Het zou nu makkelijk zijn de latere houding en keuzes van Kapitein Bellen af te doen als een dwaling van iemand die op steeds minder wetenschappelijke wijze de oudheid bestudeert. Dit boek gaat echter niet over de archeologische vakkennis van een amateurarcheoloog uit de eerste helft van de vorige eeuw. Het gaat evenmin over de relevantie van zijn verzameling, al staat die voor een groot deel buiten kijf. Dit boek gaat over de enthousiaste onderzoeker en verzamelaar,

die vanuit een passie voor het verleden in de meest brede zin zijn interesse in de praktijk brengt. In die optiek is het juist de combinatie van archeologie en folklore en van opgraving en wichelarij die van de persoon Bellen een regionaal fenomeen maakte dat al vroeg opgemerkt werd. Die ongeremde passie zorgde ervoor dat hij een waardevolle archeologische verzameling aanlegde en ook wilde begrijpen wat hij in het veld tegenkwam en hoe dat met elkaar samenhangt. Daarbij schroomde hij niet over de grenzen van disciplines heen te kijken.

Door zijn enthousiasme kwam Bellen al gauw in aanraking met de Nederlandse archeologen uit die tijd, Holwerda en Van Giffen. Beiden wist hij voor zijn werk te boeien, misschien ook wel voor zijn karretje te spannen en gedurende een lange tijd werd er vaak samengewerkt. Dat Bellen zijn collectie verkoopt aan het Rijkmuseum van Oudheden kan gezien worden als teken van erkenning, maar misschien nog wel meer het verzoek van Holwerda uit 1927 of Bellen correspondent van het RMO wil worden. Dit door het museum in de 19^e eeuw opgezette systeem was bij uitstek de manier om als nationale instelling zicht te houden op wat er in de verschillende provincies gebeurde. De correspondenten waren stuk voor stuk enthousiastelingen die vondsten meldden en informatie doorspeelden waardoor zaken beschermd of onderzocht konden worden. Het is niet verwonderlijk dat nu juist Bellen hiervoor gevraagd werd, maar het toont vooral aan dat de archeologie in die tijd voor een groot deel afhankelijk was van de ogen en oren in het veld, van lokale gedreven, nieuwsgierige mensen. Dat is nog steeds zo. Tekenend is wellicht dat het RMO 75 jaar na de aankoop van de collectie Bellen, samen met de gemeente Ede de collectie Zuurdeeg heeft verworven. Een goed gedocumenteerde collectie met belangrijke vondsten uit een gebied dat voor een deel overlapt met het 'jachtterrein' van Bellen. Daarnaast is ook de heer Zuurdeeg iemand met een 'meer dan gemiddelde' interesse in het verleden die in zestig jaar tijd meer dan 100.000 uur aan zijn hobby besteedde.

Het zijn dus mensen zoals Bellen en zijn opvolgers die met hun voeten in de aarde, maar hun blik niet enkel naar de bodem, over grenzen heen keken, wilden begrijpen en zo sleutelfiguren werden in de groeiende kennis over ons verleden. Zij zijn de streekkenners en regionale archeologen *par excellence* en in hun enthousiasme zien we, vaak weinig geremd, datgene terug wat ook ons archeologen en anderen met een interesse voor het verleden drijft. Dit boek vormt in al zijn facetten een mooi overzichtsdocument van zo een veelbewogen leven in dienst van de archeologie en geschiedenis en tegelijkertijd een kleurrijke waaier van iemands ongebreidelde passie voor het verleden.

Luc Amkreutz

Conservator prehistorie

Rijksmuseum van Oudheden, Leiden

Klokbeker uit de collectie Bellen, afkomstig uit een grafheuvel op de Ginkelse heide bij Ede (foto: Rijksmuseum van Oudheden).

Voorwoord

In de jaren '20 van de vorige eeuw was de naam Hendrik Joseph Bellen onlosmakelijk verbonden met de op de Veluwe gelegen Eder- en Ginkelse Heide. Algemeen werd hij in Ede beschouwd als de plaatselijke (pre)historicus. Onder archeologen is hij beter bekend als 'Kapitein Bellen'. Wanneer de wapens op de Harskamp zwegen zocht Bellen met succes naar de artefacten die de langzaam in cultuur komende heidevelden en zandverstuivingen prijs gaven. Door dit werk kwam hij in contact met vakarcheologen als Holwerda en Van Giffen, die geïnteresseerd waren in zijn werk en vondsten. Zijn vertrek naar het garnizoen Assen werd op de Veluwe als een groot gemis gevoeld. Volgens de *Edesche Courant* voelde men zijn afwezigheid zeer. Zo waren er bij het aanleggen van een riolering in Ede verschillende middeleeuwse voorwerpen te voorschijn gekomen. De krant betreurde het dat vrijwel al deze oudheden geschonden waren en verzuchtte: 'we voelen thans weer zo sterk het gemis van de persoon van de heer Bellen, de oudheidkundige bij uitnemendheid, die zoals men weet, reeds sinds een half jaar in garnizoen is in Assen. Ware de heer Bellen nog in Ede geweest, hij zou gewis zijn ganse vrije tijd met nauwlettende zorg de opgravingen hebben gecontroleerd en geleid. Zeer waarschijnlijk zou men nog meer hebben gevonden dan thans het geval is'.

Na zijn overplaatsing naar Assen maakte Bellen een ommezwaai naar oudheidkundig onderzoek door middel van de wichelroede en ging hij zich bezighouden met Heilige Lijnen. Hiermee kwam hij tot opvallende archeologische ontdekkingen. Hij liet zich hierbij niet hinderen door wetenschappers die er een andere zienswijze op na hielden. In alle rust ging hij zijn eigen weg en noemde zich voortaan folklorist. Hierdoor werd kapitein Bellen ook in Drenthe binnen de kortste keren vooral bij de bevolking een bekend figuur. De officiële wetenschap was minder enthousiast. Steeds weer kwam Bellen met nieuwe wonderbaarlijke archeologische ontdekkingen. Daarbij gaf hij veelal onmogelijke antwoorden op onbeantwoorbare vragen. Al doende werd hij een vreemde eend in de bijt onder de Nederlandse prehistorische amateurarcheologen. Heilige Lijnen (Leylijnen) en aardstralen namen in zijn laatste levensjaren een steeds grotere plaats in. Al met al maakt het hem tot een man die het waard is aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Dat zijn nog in leven zijnde jongste dochter geen enkele informatie wilde verstrekken heeft mij daarvan niet weerhouden.

Dit boek was er niet gekomen zonder de hulp van collega's, musea en archieven. Ik ben de volgende personen zeer dankbaar voor hun ondersteuning: Drs. Luc Amkreutz, Rijksmuseum van Oudheden Leiden; Wout Arentzen, Utrecht; Alfred M. van Beek, Drents Plateau; Raymond ten Berge, Assen; Dr. Jan Bieleman, Wageningen; H.A. Blauw de Wit, Vereniging Oud Ede; Jan Bruggink, Drents

Museum; Dr. Martijn Eickhoff, Radboud Universiteit Nijmegen; Jan Ennik, Appelscha; Ben J. Hilgers, Historisch Museum Ede; Geert Kamphuis, Rolde; Pieter Koolen, Deurne; Drs. J.N. Lanting, Haren; Roelof Marring, Assen; Ing. Gerard Mast, Stiens; Roelof Matien, Smilde; A.E.S. de Mol Moncourt, Assen; Frans van Oort, Ede; Drs. Charlotte Peen, Gemeentelijk Archeoloog Ede; H. Pot, Zeegse; Dr. Wijnand van der Sanden, Provinciaal Archeoloog Drenthe; Will Soree, Venlo; Dr. Ernst Taayke, Noordelijk Archeologisch Depot; André Vervuurt, Someren; Drs. Vincent van Vilsteren, Drents Museum; Prof. Dr. H.T Waterbolk, Haren; Drs. Hans van Westing, New Holland Foundation; Dr. Albert van der Zeijden, Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed.

Hendrik Joseph Bellen 1884 – 1961. (Collectie J. Lanting)

ONTWIKKELING TOT AMATEURARCHEOLOOG

1.1 Bellens jonge jaren

Hendrik Joseph Bellen werd op 30 mei 1884 in het Limburgse Kerkrade geboren als zoon van Wijnand Joseph Bellen en Maria Wilhelmina Koulen. Later komen we het gezin tegen in het Brabantse Deurne waar in het bevolkingsregister bij de vader geen beroep is ingevuld. Uit een brief van de burgemeester van Deurne aan de officier van justitie in Roermond is echter bekend dat er in 1893 een diefstal plaatsvond “in de winkel van W. Bellen”, maar om wat voor winkelwaar het ging is niet vermeld.¹

In het gezin Bellen werden in totaal negen kinderen geboren. De moeder zag het levenslicht in Pangaron (Ned. Indië) uit een Nederlandse vader en een inlandse moeder. Van professie was ze vroedvrouw. De jongste drie kinderen werden geboren in het onder Deurne vallende Helenaveen, een jong dorp in de uitgestrekte hoge venen van de Maatschappij Helenaveen in de Peel. Op 18 januari 1858 was de *Naamloze Maatschappij ter Ontginning en Vervening, genaamd Helena-Veen* opgericht door de broers Jan en Nicolaas van de Griendt, George Jan Willem Carp en enkele vooraanstaanden uit Den Bosch. Voor transport van de afgegraven turf waren er acht schepen in eigendom zodat men onafhankelijk was van vreemde schippers.² In het ten gevolge van deze bedrijvigheid ontstane dorp, Helenaveen, ontving Bellens vrouw per bevalling drie gulden die door de Maatschappij werden betaald. Voor zover bekend kocht de familie Bellen er geen huis en dus moeten ze in een pandje van de maatschappij hebben gewoond. De periode van de ‘gedwongen winkelering’ was echter al lang voorbij.

In het in de volksmond genoemde ‘strooien dorp’ was het dat de nog jonge Hendrik Joseph mogelijk voor het eerst Drenten ontmoette. In Helenaveen woonden namelijk de families Ugen en Schonewille die er met vele anderen naar toe getrokken waren om in de turf te werken. Toen Wijnand Bellen in 1895 overleed, bleef zijn vrouw achter met zes kleine kinderen. Van de gemeente Deurne vroeg ze in deze nood een jaarlijkse toelage van 50 gulden. In 1898 wilde ze hertrouwen maar het huwelijk moest worden uitgesteld omdat het moeilijk was een uittreksel van haar Indische geboorteakte te krijgen. Uiteindelijk trouwde ze een jaar later

1 Mededeling van P. Koolen te Deurne.

2 Vervuurt, André, *In...en uit de turfgetrokken*, 2001 p. 9.

toen ze vroedvrouw was in Arcen. Zij overleed 12 september 1932 in Blerick bij Venlo.

Het is duidelijk dat de gezinssituatie met zich meebracht dat ondanks zijn zeer goede verstand, studeren voor de jonge Hendrik Joseph niet tot de mogelijkheden behoorde. En of hij er zelf al dan niet een keuze in had, het leger zou mee zijn toekomst bepalen.³ De dure vooropleiding voor officieren in Alkmaar zat er niet in. Op 7 november 1901 meldde hij zich vrijwillig als gewoon soldaat. Om in het leger vooruit te komen was het natuurlijk van groot belang op te vallen. Dat moet Bellen goed hebben begrepen. Hij werd ingedeeld bij het 2de Regiment Infanterie dat destijds afwisselend gelegerd was in Venlo, Roermond en Maastricht.⁴ Binnen een jaar was hij korporaal en na twee jaar sergeant. Bij praktische geschiktheid, goed gedrag en dienstijver was het mogelijk in aanmerking te komen voor het volgen van een officiersopleiding. Aan toelating ging een interne cursus bij het Wapen der Infanterie vooraf. Na een dienstdienst van vijf jaar kon Bellen naar de aan de Korenmarkt in Kampen gevestigde zogenaamde Hoofdcursus om de officiersopleiding te volgen. Dit was een vrij zware tweejarige cursus waar in het leger enigszins laatdunkend over werd gepraat. De afzwaaiers werden ‘troupiers’⁵ genoemd. Ondanks de minder goede naam heeft deze opleiding toch enige bekende Nederlanders opgeleverd (o.a. Colijn). Voor Bellen betekende het dat hij nooit tot in de hoogste militaire rangen kon doordringen en het hoogstens tot kapitein kon brengen.

Er werd op de Hoofdcursus in twintig vakken onderwezen en daar waren ook zaken bij die Bellen goed van pas zouden komen bij zijn latere grote passie: de archeologie. Zo kreeg hij (nog meer) Frans, Duits, natuurkunde, landmeten en het rechtlijnig en topografisch tekenen behoorlijk onder de knie. In 1908 deed hij een overgangsexamen en in 1909 werd hij 2de luitenant.⁶ In april 1910 kwam de jonge, tot geen kerkgenootschap behorende, Hendrik Joseph Bellen aan in Assen. Al na een jaar werd hij weer overgeplaatst naar Groningen.⁷ Daar bracht hij het in 1913 tot 1ste luitenant.

Op 29 jarige leeftijd trad Bellen in 1914 in Groningen in het huwelijk met de 18 jarige Fransisca Emilie Wilhelmina Beltrami, dochter van Fredericus Jacobus Beltrami en Froubina Hillegonda Huisman. Als kind van een eenvoudige rookverdrijver⁸ kon ze met haar officier voor de dag komen, hoewel ze het later betreurde dat hij door zijn ietwat gebrekkige opleiding geen werkelijke carrière kon maken. Uit het huwelijk zouden drie kinderen geboren worden.

Nog in Groningen moet Bellen aan zijn verdere ontwikkeling hebben gewerkt. Hij had een ruime belangstelling op velerlei terrein, maar de vroegste historie van ons land stond daarbij mogelijk toen al voorop. Doch pas in 1919 horen we weer

3 Sorée, Will, Van de Rijks H.B.S. te Venlo zijn niet alle lijsten van leerlingen bewaard gebleven. Bellen woonde voor zijn dienstdiening in Venlo.

4 Naar gegevens van het Centraal Archiefdepot van het Ministerie van Defensie te Den Haag.

5 Troupier, officier met ruwe soldatenmanieren en weinig algemene ontwikkeling.

6 Amersfoorts Dagblad, 23-8-1909.

7 Nieuws van de Dag, 6-4-1911.

8 Rookverdrijver, ook schoorsteenmaker en schoorsteenveger. De familie woonde eerst in de St. Walburgstraat, later in de Heerestraat te Groningen.

Officieren van 1-12 Regiment Infanterie in 1914. Geheel links 1ste luitenant H.J. Bellen.
(Collectie J. Bruggink)

iets van hem.⁹ In Groningen was Bellen betrokken geraakt bij de oprichting van een afdeling van de *Bond tegen de Duurte* die zich ten doel stelde met wettige middelen te bevorderen de prijzen van gebruiksgoederen tot een normaal peil terug te dringen. Maar er zou ook voorlichting worden gegeven over tal van bezuinigingen die men zelf op huishoudelijk gebied kon doorvoeren. De vereniging was niet speciaal voor militairen, maar bedoeld voor alle vastloon trekkende verbruikers. Van de nieuwe organisatie werd Bellen secretaris. Ook elders in het land ontstonden dergelijke clubs en dat leidde weer tot een landelijke bond tegen de duurte, die ook aanklopte bij de regering. Zijn activiteiten voor de bond duurden maar kort, op 11 mei 1920 werd de 1ste luitenant Bellen van het 12de regiment infanterie te Groningen overgeplaatst naar het 22ste regiment infanterie te Ede. Feitelijk kwam hij daar terecht in een gebied waar uitsluitend schaapherders, imkers en jagers iets te zoeken hadden.

De streek rond Ede is ook een goed voorbeeld van de landschappelijke ontwikkelingen na 1900. Het was een vrijwel boomloos gebied met uitgestrekte heidevelden en zandverstuivingen. De wind had op de zanderige vlaktes vrij spel. Staatsbosbeheer hield zich bezig met de herbeplanting van deze vlakten met snelgroeiende boomsoorten. Anderzijds baarde de verdwijning van de heide door de opkomst van de kunstmest de natuurliefhebber zorgen. Maar het was vooral ook een gebied waar de vroegste geschiedenis van ons land voor het oprapen lag. De ontginningen die alom plaats vonden brachten dat aan het licht. Hier zette Bellen letterlijk zijn eerste voorzichtige schreden op het pad van de archeologie. We weten niet of hij J.H. Holwerda's boek: *Nederland's vroegste geschiedenis*, dat in 1918 verscheen, al in Groningen met meer dan gewone interesse gelezen heeft. Uit alles blijkt dat hij al een belezen man was die niet alleen het weinige tot zich nam wat er in ons land op archeologisch terrein verscheen, maar vooral Duitse en Franse

9 Nieuwsblad van het Noorden, 17-9-1919.

werken ter hand nam. Intussen was hij ook bezig met zijn beroep en volgde hij een cursus aan de 'normaal schietschool' om met zware mitrailleurs om te kunnen gaan.¹⁰

1.2 Kennismaking met de archeologie

Bellen heeft in de jaren 1923-1931 een zeer fraaie en belangrijke collectie oudheden, grotendeels door eigen opgravingen, bijeengebracht. Daarvan hield hij aantekening in zakagenda's die bewaard zijn gebleven, en in een losbladig systeem dat grotendeels verloren ging. Hoewel op het eerste gezicht zijn opgravingen goed gedocumenteerd zijn, valt het bij nader onderzoek toch wat tegen. De vraag hoe Bellen speciaal met de archeologie in aanraking kwam blijft in donker gehuld. Tijdens zijn studie in Groningen heeft Dr. A.E. van Giffen (1884-1973) geen contact met Bellen gehad. Tussen 1913 en 1917 werkte Van Giffen in Leiden. In 1917 kwam hij terug in Groningen als conservator bij het Zoölogisch Laboratorium en werd er voor hem in 1920 het Biologisch-Archaeologisch Instituut (BAI) van de Rijksuniversiteit Groningen opgericht, waarvan hij in 1928 formeel directeur werd. In 1908 was Van Giffen als student in aanraking gekomen met het terpenonderzoek doordat hij toezicht moest houden op het afgraven van de terp Dorkwerd. Terug in het noorden begon hij met het onderzoek van de terp te Wierhuizen (gem. Appingedam, 1916) en een onderzoek op het Noordse Veld bij Zeijen (gem. Vries, 1917) in Drenthe, waarbij hij enige grafheuvels en een 'zoogenaamde voormalige Romeinse legerplaats' (Celtic field, prehistorisch akkerland) onderzocht. Het was voor Van Giffen het begin van een lange reeks van opgravingen op weg naar roem.

Het was volgens Van Giffen verheugend dat op sommige ontginningen de meest opvallende overblijfselen uit de voortijd uitgespaard werden. Op sommige terreinen in Drenthe was het delven van urnen al verboden en werd slechts methodisch onderzoek vanwege het Asser museum toegestaan. Waarschijnlijk heeft Bellen de berichtgeving over de tot de verbeelding sprekende resultaten van de opgraving van 'de zogenaamde voormalige Romeinse legerplaats' bij Zeijen wel gevolgd.¹¹ Ook de vele berichten over de in Drenthe plaatsvindende ontginningen en de vondsten die daarbij aan het licht kwamen zal Bellen via de krant tot zich hebben genomen. Vrijwel meteen na zijn aankomst in Ede, waar hij met zijn gezin in 1920 Paaschberg no. 19 (een woning in het juist gebouwde Park) betrokken, moet Bellen in zijn vrije tijd begonnen zijn archeologische vondsten te verzamelen. Zelf zegt hij over deze zoektochten vanuit zijn woning die de toepasselijke naam 'De Zwerver' droeg:

'zeer grote uitgestrektheden beide worden hier in verband met de werkloosheid ontgonnen. De beide wordt 40 cm diep omgespit zodat de oude humusgrond geheel omgeverkt wordt. Daar het werk uiteraard zonder het minste oudheidkundig toezicht gebeurt, wordt er met

¹⁰ Het Vaderland, 30-9-1821.

¹¹ Giffen, A.E. van (1918), *Begin van een onderzoek van "de zoogenaamde voormalige Romeinse legerplaats" en aangelegen grafheuvels*. Nieuwe Drentse Volksalmanak 36, 135-175. Zie hiervoor ook Brongers, J.A. 1976, *Air photography and celtic field research in the Netherlands*. Nederlandse oudheden 6. Amersfoort. p.23-29.

Landschap rond het Schipborgse Diep nabij Schipborg tussen 1930 en 1940. (Collectie: Drents Archief)

grafbeuvels, urnenvelden enzovoort geen rekening gehouden. Is de grond droog en treedt verstuiwing van het zand op dan komen urnscherven en stenen werktuigen bloot. Daardoor heb ik van een 60-tal plaatsen tussen Arnhem en Garderen ruim 100 groepen van vondsten kunnen verzamelen: stenen, beitels, hamers, vuurstenen gereedschappen, stukjes brons, sieraden van glas, beenderfragmenten en een nog niet geheel verwerkte massa van versierde urnscherven. Vooral een bijtel van pyriet-kwartsiet had de bewondering van Dr. C.H. Oosting te Wageningen'.¹²

Het is goed ons eerst af te vragen wat men rond 1925 wist van de Nederlandse prehistorie. Landelijk gezien dacht men dat het westen des lands op dit punt weinig of niets te bieden had. Dat was of een moeras geweest, of het had voortdurend aan overstromingen bloot gestaan. De hoger gelegen delen van ons land waren in de prehistorie bewoond geweest, maar sinds wanneer? De Bandkeramiek in Zuid-Limburg en de bekendere Trechterbeker- of hunebeddencultuur waren bekend.¹³ Men dacht nog wel dat deze culturen een paar duizend jaar jonger waren. Pas in 1921 kreeg de archeoloog en directeur van het Museum van Oudheden te Leiden Dr. J.H. Holwerda (1873-1951) de bewijzen van het bestaan van een paleolithische of mesolitische periode. Het waren amateurs die hem daar al eerder op wezen, maar hij achtte de argumenten te zwak en besteedde er weinig of geen aandacht aan.

¹² G.I.A. brief van Van Giffen 14-4-1923. Het contact met diens zoon W.A.J. Oosting kwam later tot stand.

¹³ Jager, Sake en Evert van Ginkel, *Archeologie van de Stellingwerven* (2005) p.45.

Prins Hendrik met gevolg bezoekt in 1909 een opgraving van Holwerda bij de Hertenkamp te Vaassen. Rechts de heer en mevrouw Holwerda. (Collectie Hist. Museum Ede)

Bellen eerste schriftelijk contact met Holwerda is een bedankje van Bellen voor de hem toegezonden Gids voor de Nederlandse afdeling van het museum.¹⁴ Volgens Bellen bevatte het ook belangrijke aanwijzingen die hij zich ten nutte zou kunnen maken en hij hoopte het binnenkort ook praktisch te 'verwerken'. Hij had gelezen dat het Historisch Genootschap te Utrecht een oudheidkundige kaart van Holwerda in 8 bladen onder handen had om te publiceren. Daarvan stelde Bellen zich veel voor en hij had de uitgave al bij zijn boekhandel besteld. Mogelijk had hij Holwerda bij een van zijn opgravingen ontmoet, wellicht in Nijmegen of in Wijk bij Duurstede, eventueel tijdens het onderzoek van het Romeinse marskamp bij Ermelo in 1922.

Holwerda nam ten opzichte van Bellen een gereserveerde houding aan en de eigenlijke contacten tussen beide heren kwamen pas een jaar later goed op gang. Uit alles blijkt dat Bellen wel al nauwe contacten onderhield met de Landbouw Hogeschool in Wageningen. Speciaal met professor J. van Baren, geoloog, agrogeoloog (bodembkundige), die hem op dit gebied enige kennis bijbracht. Maar omstreeks begin december 1922 had Bellen een min of meer toevallige ontmoeting met de heer Constantin Koenen (1854-1929) die tot eind februari in Ede vertoefde. Koenen hield zich onder meer bezig met een archeologische en geologische studie van de Veluwe. Ze gingen veel samen op pad en er ontstond vriendschap. Bellen moet vooral in hem een belangrijke leermeester hebben gevonden.¹⁵

¹⁴ Archief R.M.O. Ingekomen brieven 29-3-1923.

¹⁵ G.I.A. brief aan Van Giffen 14-4-1923.

Koenen was een Duitse beeldhouwer die al vroeg van zijn hobby archeologie zijn beroep maakte. Hij kreeg in 1875 een aanstelling bij het Provinzialmuseum in Bonn (voorloper van het Landesmuseum). Tussen 1886 en 1900 groef hij de Romeinse legioenvesting Neuss op en publiceerde deze opgraving al in 1904. In 1895 publiceerde hij het lange tijd toonaangevende boek *Gefässkunde der vor-römischen, römischen und fränkischen Zeit in den Rheinlanden*. Zijn aanstelling in Bonn werd in 1908 beëindigd en daarna verdiende hij de kost als Privatgelehrter. Mogelijk groef hij in die capaciteit in Spanje op. Al in 1920 verkocht hij een grote verzameling Spaans materiaal aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Tijdens zijn verblijf op de Veluwe leefde hij kennelijk van de verkoop van oudheden in gebieden met sterke valuta.

De maanden dat Bellen nauw contact onderhield met Koenen moeten zoals gezegd voor hem zeer leerzaam zijn geweest. Wellicht hebben Koenens ideeën Bellen op de gedachte gebracht dat zijn vondsten in verband konden staan met een zeer vroeg over Nederland lopende handelsroute tussen Midden Europa en Engeland. Onderzoek van Koenen in de omstreken van Xanthen – Eltenberg versterkten deze indruk. Ondanks dat van geologische zijde in Wageningen zijn veronderstelling niet volmondig werd toegegeven, hield Bellen zijn opvatting staande. Maar hij raakte ook terloops bekend met de penibele materiële omstandigheden van de heer Koenen omdat mevrouw de weduwe Ritmeester van Hoitsema, destijds Koenens gastvrouw, Bellens hulp meende in te moeten roepen.

Omstreeks midden februari zond Koenen aan Van Giffen een paar voorwerpen die door hem gevonden waren bij opgravingen in Numantia-Tartessos in Spanje¹⁶, met de bedoeling deze voorwerpen te doen aankopen voor de oudheidkundige afdeling van het Groninger Museum. Hij ontving als antwoord dat daar in principe toe was besloten en verwachtte de aangelegenheid voor zijn vertrek naar Godesberg ook financieel af te kunnen handelen. Koenen had zijn vertrek al een week uitgesteld en was nu ook nog getroffen door de stand van de valuta. De berichten van mevr. Van Hoitsema wezen er op dat de heer Koenen op ernstige wijze het kind van de rekening zou worden en zo kwam het dat Bellen zijn eerste brief schreef aan Van Giffen om voor de belangen van Koenen op te komen. Maar Bellen pakte het zo aan dat het mes aan twee kanten kon snijden, hij maakte van de gelegenheid gebruik te proberen Van Giffen over te halen om zijn verzameling eens te komen bekijken. De kwestie met Koenen werd snel geregeld, maar het moet voor Bellen een nog grotere vreugde zijn geweest toen hij vernam dat de grote Van Giffen belangstelling toonde voor zijn vondsten en dat hij er zelfs een excursie aan wilde wijden. Bellen begon meteen met de organisatie. De locoburgemeester van Ede was geïnteresseerd en de eigenaar van het Wekeromse Zand, notaris R. Dinger in Lunteren, zou wel bereid zijn om personeel ter beschikking te stellen wanneer er gegraven zou moeten worden. Om de geologische kant van het gebied te belichten wilde hij ook professor J. van Baren en Dr. C.H. Oosting te Wageningen laten meewerken. Natuurlijk moest de grote pers er bij zijn en ook zijn chef de Luitenant Kolonel F.J.G.W. Leers toonde veel belangstelling. De restauranthouder die de zaal met projectielamp beschikbaar stelde was een 'liefhebber van oudheden'

16 Dit was de laatste Keltiberische gemeenschap die door de Romeinen werd veroverd.

die op zijn eigen terrein, weliswaar op vandalenmanier, een paar grafheuvels had afgegraven zonder dat Bellen er erg in had gehad. Een deel van de gevonden urnen was meegegeven aan de assistent van Holwerda, de heer Dr. A.E. Remouchamps (1892-1927) en de rest had de man zelf behouden.¹⁷ Bij de excursie zou een fiets onontbeerlijk zijn, mevrouw Bellen stelde haar fiets beschikbaar, maar als ook de terreinen bij Arnhem, Putten en Harderwijk bezocht zouden worden was een motorfiets onontbeerlijk. Bellen raadde Van Giffen aan zijn fiets thuis te laten en zijn motorfiets mee te brengen.

Op wens van Van Giffen werd er in mei 1923 echter een onopvallende excursie gehouden naar de plekken die Bellen in de buurt van Ede ontdekte en bezichtigde hij uiteraard ook zijn archeologische verzameling. Hij gaf Bellen de raad zijn vondsten in geografisch verband te brengen met die van Dr. J. van der Moer te Ermelo (1864-1932)¹⁸ en met die in het belangwekkende museum van Barneveld.¹⁹ Na afloop van de excursie hield Van Giffen, het was zondagavond, voor ongeveer 25 toehoorders een lezing over de streek.²⁰ Onderwerp was de rol die het gebied Eltenberg – Arnhem – de Ginkel – Harderwijk in onze voorhistorie gespeeld kon hebben. En dat alles mede naar aanleiding van wat Van Giffen bij Bellen had gezien. Van Giffen legde er de nadruk op dat bij ons het Paleolithicum met zijn ongeslepen snijdende stenen voorwerpen, slechts in Zuid-Limburg voor komt (Rijckholt, St. Geertruid). Daarbij was overigens volgens Van Giffen de gedachte aan mesolithische verschijnselen (Campignien, Kjøkkenmøddinger) niet uitgesloten. Des te duidelijker trad hier het Neolithicum op, in alle door de Zweedse archeoloog Oscar Montelius (1843-1921) aangegeven perioden. Het voorgaande behoeft enige uitleg omdat het zou betekenen dat Van Giffen er pas in 1925 achter is gekomen dat hij fout zat met zijn Paleolithicum. Dat is merkwaardig omdat De Puydt in zijn eerste publicatie van 1885 al vastgesteld had dat het hier om een vuursteen werkplaats ging uit het Neolithicum. Hoe dit ook geweest moge zijn, Van Giffen liet zijn lezing vergezeld gaan van een groot aantal lichtbeelden en wees op de verspreiding van de hunebedden als de voor ons oudste cultuurperiode. Ofschoon op de Veluwe de hunebedden ontbraken, wezen de bezichtigde vondsten bij Bellen op die cultuur. Duidelijk was de intocht van de koepelgrafbouwende bevolking die gedemonstreerd werd door klokbekers en hurkgraf.

Wat betreft de Bronstijd trad volgens Van Giffen, ook onder Ede, het alom gevreesde hiaat in de cultuurontwikkeling op. Dit hoefde volgens hem niet verontrustend te zijn omdat men in die periode in het algemeen geen voorwerpen met het lijk begroef. Enkele vondsten in het bezienswaardige museum in Barneveld (de Nairac), gaven aan dat stelselmatig onderzoek nog heel wat kon oplossen.

17 G.I.A. Ingekomen brief bij Van Giffen 29-4-1923. Holwerda beschouwde Remouchamps, zoals hij bij zijn begrafenis opmerkte, als zijn opvolger.

18 Van der Moer was vroeger apotheker te Deventer en verongelukte dodelijk in Ermelo. Hij was bekend om zijn opgravingen op de Veluwe en al tijdens zijn leven kwamen veel van zijn vondsten in het museum De Waag in Deventer terecht.

19 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 15-6-1923.

20 Algemeen Handelsblad, 8-5-1923 en G.I.A. brief aan Van Giffen 29-4-1923.

Zandverstuiving Wekeromse Zand. (Collectie Gelders Landschap en Geldersche Kasteelen)

Enige dagen later vond Bellen al weer een krabber en wat vuurstenen voorwerpen in het Kreelse Zand die volgens hem iets primitiever waren, maar van hetzelfde type als die in het Wekeromse Zand. Een tochtje richting Deelen bracht Bellen in het geheel niets op. Dit was in overeenstemming met zijn zienswijze dat het hart van de Veluwe door de urn- en vuursteen bezittende bevolking ontweken was.²¹ Hoewel nog maar kort in Ede had Bellen al in 1923 een archeologische verzameling die zelfs de directeur van het Biologisch Archeologisch Instituut van de universiteit Groningen er op af deed komen. Maar zijn toppers moesten nog komen en bekervondsten waren er nog niet bij. Over en weer waren er vervolgens intensieve contacten en Bellen noemde in één van zijn brieven Van Giffen ‘mijn Groningse leermeester’.²² Hij had al weer diverse vondsten gedaan en zei zich met veel moeite ontworsteld te hebben aan het idee van de voorhistorische handelsweg. Daar was van verschillende kanten bezwaar tegen gemaakt, maar nieuw onderzoek bracht hem op die weg terug met vondsten in de lagere delen van de Veluwe. Ook

zou hij op verzoek van de eigenaar op Kwadenoord een onderzoek instellen naar grafheuvels die door de ontginningen verloren zouden gaan. In september 1923 bezocht Bellen het museum in Assen en de volgende dag het B.A.I. in Groningen. Daarna maakten Bellen en Van Giffen nog een dagtocht door Drenthe.²³

In de zomer van 1924 ontdekte Bellen een groot aantal krabbers in het Wekeromse Zand en zei tijd te kort te schieten omdat allerlei terreinen over enige jaren geheel bedekt zouden zijn met weelderig groeiende dennen.²⁴ Van Giffen maakte van de gelegenheid gebruik om zich via Bellen betere topografische kaarten te bezorgen. Als tegenprestatie restaureerde hij dan weer een urn voor Bellen. Opgetogen schreef Bellen aan Van Giffen “aan uw bezoeken en gesprekken die ik met u mocht hebben over de oudheid dank ik bij mijn liefhebberij nog steeds zo veel dat ik geen gelegenheid om het contact te behouden met u wil laten voorbijgaan”.²⁵

21 G.I.A. Ingekomen brieven 12-5-1923.

22 G.I.A. brief 18-11-1923.

23 G.I.A. brief 3-9-1923.

24 G.I.A. brief 16-7-1923. Notaris Mr. R. Dinger uit Lunteren kocht indertijd bij stukjes en beetjes delen van het Wekeromse Zand aan. In 1930 verkocht hij zijn bezit aan E.H. Kerkhoven, die het uitbreidde van 350 tot 420 Ha. In 1956 werd het Wekeromse Zand, later ook de Scheele Berg, het Eikenstek, de Achttienbunder en in 2006 de Raatakkers aangekocht door het Gelders Landschap en het gebied omvat nu 513 Ha. Het bosgebied ten zuiden van het huidige Wekerom was in de 19de eeuw ook stuifzand en heette het Wekeromse Zand.

25 G.I.A. brief 11-1-1924.

Bellens archeologische verzameling telde in 1924 al enige duizenden voorwerpen.²⁶ Hij had met wetenschappelijke steun stelselmatig uitgebreide delen van de zuidelijke en westelijke randgebieden van de Veluwe onderzocht. Daarnaast hield Bellen zich ook vooral bezig met alles wat hij in handen kon krijgen aan literatuur over archeologie en geschiedenis. In een brief aan professor J.P. Kleiweg de Zwaan (1875-1971), een fysisch antropoloog die gaandeweg zijn lange carrière meer en meer geïnteresseerd raakte in andere disciplines, zoals prehistorie, etnologie, folklore en tribale kunst, drukte Bellen zijn tevredenheid uit over Wageningen.²⁷ Van Baren en Oosting voorzagen hem van literatuur uit diverse universiteitsbibliotheken en ook de Koninklijke bibliotheek zond geregeld boeken naar Ede. Zo bestudeerde hij van Thomas-Lucien Mainage (1878-1931), *Les Religions de la Préhistoire, l'âge Paleolithique* (1921), van Harald Peake (1867-1946), *The Bronze Age and the Celtic World* (1922) en van Johannes Böhler (1837-1898), *Die Germanen in der Volkswanderung* (1922). Zelf stelde hij tevreden vast daar vrij up to date mee te zijn.²⁸ Daarnaast stond Bellen ook nog in contact met het antiquariaat Creutzer in Aken en gaf soms ongevraagd advies aan Holwerda of Van Giffen wanneer daar bijzondere werken aanwezig waren. Het bekende werk van de Romeinse consul, historicus en schrijver Cornelius Tacitus (ca. 56-117) las hij in Duitse vertaling. Zijn *Germania* is van groot belang omdat het de enige contemporaine beschrijving is van de Germaanse volkeren. Tacitus is echter nooit in het noorden geweest en geeft geen objectief verslag van de Germanen. *Germania* is in eerste instantie een commentaar op de politieke situatie van zijn tijd. Ook van het werk van Cassius Dio (ca. 155 - na 229) was Bellen op de hoogte. Hij was de laatste Romein die een algemene geschiedenis schreef van het *Imperium Romanum* en dit was lang dé standaard voor Romeinse geschiedenis. Verder hield Bellen ook de laatste ontwikkelingen in Limburg in de gaten. In 1881 ontdekte de Belgische archeoloog Marcel De Puydt (1855-1940) in het Savelsbos de vindplaats van de Neolithische vuursteenmijn Rijckholt-St. Geertruid. Sinds 1903 is de naam van de Luikse hoogleraar J. Hamal-Nandrin (1868-1958), die hier veel over publiceerde, onverbrekkelijk aan deze plaats verbonden. Vanaf 1923 waren vooral professor Van Giffen en Dr. W.G.N. van der Sleen (1886-1967)²⁹ betrokken bij het verdere onderzoek. Bellen onderhield langdurig contact met Hamal-Nandrin en bezocht ook een aantal keren diens archeologisch museum in Luik. In 1926 kwam Van Giffen nog een paar keer te logeren in Ede, maar daarna verwaterde het contact.

Ook van invloed op Bellen was het werk van en vooral zijn contacten met de assistent van Van Baren, de jonge Dr. Ir. W.A.J. Oosting (1898-1942). Oosting was een bekend bodemkundige en de grondlegger van de bodemkartering in Nederland. Hij wordt wel de eerste veldbodemkundige van Nederland genoemd.

26 Bellen, H.J. *Voorhistorische vondsten op de Veluwe*. Nieuwe Arnhemsche Courant 1-5-1924.

27 Agenda 1924.

28 G.I.A. brief 11-1-1924 en 30-5-1924. Ook auteurs als Mortillet, Pfeiffer en Macalister komen voorbij.

29 Dr. W.G.N. van der Sleen was een chemicus die vele reizen naar diverse delen van de wereld heeft gemaakt. Hij is bekend om zijn kralencollectie en de standaardwerken die hij over de wereld van de kralen schreef. Ook was hij een gepassioneerd verzamelaar van fossielen en grafvondsten.

Brokstukken van ringen uit Bellens verzameling. (Collectie R.M.O., Leiden)

Deze veelzijdige man wist op authentieke wijze verbindingen te leggen tussen de geologie, geomorfologie, archeologie, vegetatie en de optredende bodemvormende processen. Buitenlanders waren onder de indruk van de kennis van Oosting en zo gaf de Duitse hoogleraar H. Stremme uit Dantzig tijdens een excursie te kennen dat *'was Oosting geleistet hat, gehört zum besten und gründlichsten was ich bisher in der Bodenkunde kennen gelernt habe'*. Anderen zeggen dat Oosting wat zweverig over kwam en C. Edelman (1903-1964), de oprichter van de Stichting voor Bodemkartering, classificeerde hem als een teruggetrokken en argwanende geleerde, die een zekere bekendheid als wichelaar genoot. Via deze laatste liefhebberij was Bellen ook in contact gekomen met Ir. Max van Hoffen, buurman van Oosting, die omgekeerd geïnteresseerd raakte in archeologie en geschiedenis. Oosting zocht de diepere betekenis van de vorm van en de tekens op klok-bekers en sprak met Bellen over de geheime Kalandkring (een broederschap der Kalenden). De gevonden stenen bij een bekervondst in Wolfheze zouden volgens hem betrekking hebben op de twaalf tekens van de zodiak.³⁰ Bellen nam de keien mee, maar voorlopig zag hij niets wat daar op leek en was niet overtuigd. Oosting interesseerde zich voor de vuursteenstudie en sprak met Bellen over Guido List's *Das Geheimnis der Runen* en *Deutsch- Mythologische Landschaftsbilder*. Bellen leende in 1927 aan Oosting een herdruk van het in 1898 verschenen boek van Arthur Edward Waite *The Book of Black Magic and of Facts (Including the Rites and Mysteries of Goëtic Theurgy, Sorcery, and Infernal Necromancy)*. En ook nog van K.H.E. de Jong, *Magie bij Grieken en Romeinen* (1921). Het hoofdwerk van De Jong is echter *Das antike Mysterienwesen*. Daarin verdedigde hij onder anderen de stelling, die nogal verzet wekte, dat zich in de oude mysteriën verschijnselen hebben voorgedaan, die in die tijd vaak als spiritistisch werden aangeduid en die men thans parapsychologisch zou noemen. Zoals blijkt hadden zowel Bellen als Oosting veel interesse in dergelijke lectuur.

Maar Bellen had nog meer van dit soort literatuur in zijn boekenkast, zoals van Dr. H.A. Naber, *Meetkunde en Mystiek*, dat in 1915 verscheen.³¹ Naber sympathiseerde met het anarchisme van Tolstoj en Propotkin. Hij stond op gespannen voet met het gezag van de officiële wetenschap en interesseerde zich voor de wiskundige grondslagen van de mystiek. Van G. van der Wall Perné (1877-1911), kunstschilder en illustrator, maar ook actief op het gebied van de volkskunde, had Bellen de bundel *Veluwsche Sagen* in bezit. In het woord vooraf meldt de schrijver dat het zijn bedoeling is geweest de vertellingen die in 'het hart der Veluwe' de ronde deden, naar beste weten in ere te herstellen, zonder primaire archeologische pretentie. Hij toetste zijn herinnering aan de verhalen die hij als kind had gehoord, aan historische bronnen en Gelderse volksalmanakken, waarin hij veel aantrof over de oorsprong van de 'volkspoëzie'. Behalve de hem reeds bekende, kwam hij ook onbekende verhalen tegen. Soms vulde hij lacunes aan met gegevens uit de *Edda* en uit gesprekken met oude bewoners van de Veluwe. Van de bekende germanist en volkskundige J.P.M.L. de Vries had Bellen *De Germaansche Oudheid* in de kast. De belangstelling van De Vries ging vooral uit naar de Germaanse my-

30 Agenda 1927.

31 Agenda 1931, Bellen had het boek uitgeleend, maar wist niet meer aan wie.

Opraving onder leiding van Bellen voor 1927. (Collectie J. Lanting)

thologie, etymologie en plaatsnaamkunde. Hij ijverde voor de Groot-Nederlandse gedachte.

Het is slechts een kleine greep in de werken die Bellen las en die zeker van grote invloed waren op zijn later te volgen weg. Of Bellen er ooit aan gedacht heeft een zelfde weg te bewandelen als zijn vriend Koenen die van zijn hobby zijn beroep maakte en op zijn oude dag toch erkenning vond in de verlening van een eredoctoraat is niet bekend. Mogelijk had de haar man bewonderende mevrouw Bellen, toen ze van Oosting's ideeën hoorde, die aspiratie wel. Om alle vondsten die tijdens de ontginningen van de laatste jaren plaatsvonden goed te beschrijven, moest volgens Oosting het aantal archeologen dringend worden uitgebreid met de nodige financiële middelen daarbij. Mogelijk dacht hij hier aan Bellen. Hij was van mening dat de prehistorie praktische betekenis zou krijgen zodra in de toekomst de veldbodemkunde meer beoefend werd. Zo was hij er bijvoorbeeld al van op de hoogte dat onder de oude essen vaak nederzettingen en begraafplaatsen lagen. De manier waarop Bellen te werk ging bij het interpreteren van landschappelijke elementen, veldnamen, vegetatie en het bestuderen van oude kaarten moet geheel aan Oosting worden toegeschreven. Met dit soort 'vernieuwende' ideeën op het terrein van archeologie en geschiedenis verloor Bellen uiteindelijk de aansluiting met de klassieke archeoloog Holwerda. Holwerda sprak hem vaak tegen, gedroeg zich gereserveerd, maakte soms gebruik van hem en bleef vriendelijk. Hetzelfde gebeurde uiteindelijk ook met Van Giffen.

Als militair was Bellen ook bezig met zijn beroep. Hij vestigde in 1926 de aandacht op zich met enige artikelen in de *Militaire Spectator*. Met praktijkvoorbeelden schreef hij een stuk over de nieuwe inzichten bij het tactisch gebruik van zware mitrailleurs. Ook de discussie tussen kapitein Lagerwerff en kapitein Oly

over de vuurkracht van de mitrailleurs deed Bellen naar de pen grijpen. Het ging hier volgens hem om twee gezichtspunten die in wezen hetzelfde doel beoogden, de zware mitrailleur als machtig gevechtsmiddel. Als luitenant wilde hij het niet beter weten, maar hij kwam met een aantal nieuwe gezichtspunten om die in de discussie te betrekken. Want in een toekomstige oorlog, men mocht wensen er voor bespaard te blijven, maar de vooruitzichten waren volgens Bellen niet hoopgevend, zou de zware mitrailleur een zeer belangrijke rol hebben te vervullen.³² Nu hadden de gebeurtenissen in de wereldoorlog (1914-1918) aangetoond dat ons wapen dit aankon. Dat was bewezen door de invoering van speciale batterijen tegen de zware mitrailleur: de artillerie légère puissante door het Franse leger. Het opgeven van doelen in onze onoverzichtelijke terreinen kon volgens Bellen de nodige moeilijkheden opleveren. Ook de stafkaarten die het leger nu hanteerde, en dat had hij blijkbaar van Oosting geleerd, lieten bij het werken over grotere afstanden aan nauwkeurigheid te wensen over. Tijdens een oefening op de Harskamp telde men op een onzichtbaar doel op 1900 meter afstand een resultaat van slechts 2,5% treffers. Enige tijd later mocht Bellen oefenen en zijn theorieën mogelijk wijzigen. In 1927 was hij namelijk gedetacheerd bij de normaal schietschool tot het volgen van een theoretische cursus.³³ Vervolgens werd hij gedetacheerd in de legerplaats Harskamp voor het volgen van een schietcursus met mitrailleurs.³⁴

Tussen de bedrijven door had Bellen alle tijd om de terreinen rondom de legerplaatsen op een andere manier te verkennen. Van een geïnteresseerd lezer was hij als vanzelf een verwoed amateur archeoloog geworden. Weldra was Bellen in de omgeving van Ede en Lunteren een opmerkelijke verschijning. Op zijn fiets trok hij er op uit over de heidevelden op zoek naar bodemvondsten. Hij mocht een beetje zonderling zijn, geen opgraving of prehistorische vondst in de buurt, of Bellen was er bij betrokken. Volgens overlevering liet hij zijn soldaten tijdens diensttijd graven op plekken waar hij prehistorische vondsten vermoedde. Van deze vondsten maakte hij nauwkeurige aantekeningen van de vindplaats en voorzag die van tekeningen. Zijn speurwerk bracht hem in de openbare belangstelling en dat liet hij zich graag welgevalen. Desnoods schreef hij de berichten over zijn spectaculaire ontdekkingen zelf en stuurde die naar allerlei kranten. In de loop der tijd kwam dit laatste steeds meer voor.

Intussen waren er in Ede ook enige personen in Bellens kennissenkring die meer dan gewone belangstelling toonden voor de plaatselijke geschiedenis. Op 10 september 1924 kwamen zij bijeen om te komen tot de oprichting van een oudheidkundige vereniging die de naam 'Oud Ede' kreeg. Aanvankelijk was het vrijwel onmogelijk om lid te worden, men moest uitgenodigd zijn om deel te nemen. De eerste acht jaar viel deze eer te beurt aan slechts twee personen. Ieder had zijn specialiteit en Bellen sprak vaak enthousiast over zijn opgravingen. Op 20 januari 1925 hield hij ten huize van één van de leden zijn eerste lezing over: *De oerbevolking van West-Europa en speciaal ons land*.³⁵ In 1928 sprak hij nog eens, nu over de

32 Militaire Spectator, jaargang 1926 en Het Vaderland, 11-2-1926.

33 Het Vaderland, 4-2-1927.

34 N.R.C. 2-5-1927.

35 Notulen Oud Ede. Met dank aan mevr. H.A. Blaauw-de Wit te Ede.

voorgeschiedenis van Ede. Diverse vondsten uit zijn verzameling, die het ontwikkelingspeil van de toen levende mens lieten zien, waren tentoongesteld.³⁶

1.3 Een opkomende ster?

Op een mooie zondagmiddag in mei 1923 trok Bellen met zijn gezin naar de oevers van het Uddelermeer.³⁷ Van deze gelegenheid maakte hij meteen gebruik een opdracht van professor J. van Baren uit te voeren en een onderzoek in te stellen in een door professor E.C. Abendanon (1878-1962) uit Nunspeet opgemerkte zandwinning nabij de Hunneschans aan de oostzijde van het meer. In deze omgeving waren onder leiding van Holwerda in 1908 in opdracht van koningin Wilhelmina al belangrijke vondsten gedaan. In 1910 en 1911 keerde hij terug om er onder meer een aantal grafheuvels uit het Laat-Neolithicum en de Bronstijd te onderzoeken.

Na één en ander bestudeerd en in kaart gebracht te hebben kwam Bellens zevenjarig zoontje aanzetten met een door hem gevonden vuurstenen mesje. Ook eerder al had deze één van zijn fraaiste pijlspitsen gevonden. Het duurde niet lang of het hele gezin was aan het vuursteen zoeken. Alleen moest het wel onopvallend gebeuren omdat het mooie weer veel wandelaars naar buiten had gelokt. Toch werden bij een verheffing in het terrein diverse vondsten gedaan, vlak bij een driesprong van de kunstwegen naar Garderen, Elspeet en Apeldoorn. Een bepaalde insnijding in het terrein was nog zeer vers en leverde zand voor de bouw van een op dat moment in aanbouw zijnd theehuis. Er werden diverse stenen werktuigen en vroegneolithische en Frankische (Karolingische?) urnscherven gevonden, alsmede scherven van een Jacoba kannetje. Volgens de kaart van de Hunneschans in Holwerda's *Platenatlas* (pag.42) waren er op deze plek nog geen opgravingen gedaan.

Bellens verslag werd door Van Baren aan Holwerda toegezonden en deze antwoordde vrij laconiek. Hetgeen Bellen gevonden had kwam ongeveer op hetzelfde neer, als wat hij destijds zelf ter plaatse had geconstateerd en dat leek het meest op afval. Zijn vondsten waren besproken in de *Oudheidkundige Mededelingen III*.³⁸ Niet in het minst uit het veld geslagen legde Bellen aan Holwerda uit dat zijn vondst aan het Uddelermeer op veel punten overeen kwam met zijn zeer vele vuursteenvondsten in de streek Stroe-Ede-Arnhem.³⁹ Zij omvatten zeer veel verschillende vormen, messen en ronde krabbers gelijkende op de *projectiles nucléiformes* van Dechelette. Hier gebruikte Bellen een publicatie van Joseph Dechelette (1862-1914) een Franse archeoloog die conservator was van het Museum van Schone Kunsten en Archeologie te Roanne en die als één van de eersten een relatie legde tussen de La Tène tijd en de Keltische beschaving. Hier doelde Bellen op een periode in de ijzertijd, genoemd naar de archeologische vindplaats van La Tène aan de noordkant van het Meer van Neuchâtel in Zwitserland waar een rijke vondst werd gedaan door Hansli Kopp in 1857. Bellen schrok er niet voor terug

36 Oud Ede, notulen 1928.

37 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 18-5-1923.

38 Archief R.M.O. brief 9-6-1923.

39 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 15-6-1923.

de La Tène tijd als begrip aan te voeren terwijl dit onder archeologen reeds uit de mode was.

Er bevond zich in Bellens collectie onder anderen een zeer fraai vuurstenen mes. Naar eigen zeggen had hij zijn vondsten topografisch zeer nauwkeurig in beeld gebracht, daarbij ook gelet op de hoogtelijnen en hij meende zo gevolgtrekkingen te kunnen maken in verband met de hoogte van de waterspiegel in het gebied in vroegere tijden. Daarover had hij een uitgebreide hypothese. Als terloops deelde hij Holwerda mee dat Van Giffen uit Groningen begin mei bij hem op bezoek was geweest en dat die de 'verschijnselen' belangwekkend vond. Of Holwerda hierdoor echt nieuwsgierig werd is de vraag, maar hij meende nu toch op te moeten merken dat Bellens mededelingen hem van belang leken. Wanneer hij weer eens in buurt kwam wilde hij zijn vondsten graag zien.⁴⁰ Daarvoor nam hij zich echter wel ruim de tijd. Zeker wanneer we daarin betrekken het streven van Van Giffen om zijn invloed uit te breiden naar gebieden die tot die tijd onder Holwerda vielen. Zijn interesse in de Bellen collectie zal zeker vergroot zijn door het idee dat hij daarmee Holwerda voor de voeten kon lopen. Vanaf het begin van de jaren twintig werd de Nederlandse pre- en protohistorische archeologie gekenmerkt door de tegenstelling tussen het Leidse Rijksmuseum van Oudheden en het Groningse Biologisch-Archaeologisch Instituut. Deze tegenstelling ging terug op het persoonlijke conflict tussen Holwerda en Van Giffen, dat zich had voorgedaan tijdens Van Giffens assistentschap bij het Leidse museum. Ook later heeft deze controverse in het leven van Bellen mogelijk nog een rol gespeeld.⁴¹

In september 1923 was Bellen enige tijd gedetacheerd in Den Haag en in verband met zijn studie over vuurstenen wilde hij gebruik maken van de mogelijkheid het R.M.O. in Leiden te bezoeken.⁴² Hij wilde Holwerda graag spreken over enige vondsten die hij bij Den Haag had gedaan. Daarbij kwam ook ter sprake het bezoek dat Holwerda nog aan Ede zou brengen en dat er door alle drukte bij ingeschoten was. Bellen toonde veel begrip, maar in februari 1924 was het eindelijk zo ver en nam Bellen zich voor zijn gast bij het station af te halen. Eventueel kon hij de volgende dag vrij nemen wanneer Holwerda ook zijn vindplaatsen wilde bezoeken. Holwerda kwam echter om half drie met de auto en moest 's avonds nog weer terug. Over het bezoek zelf is weinig bekend, maar de heren maakten de afspraak een kelkvormige vaas (urn) naar Leiden te zenden om er een afgietsel voor het museum van te maken. Deze bijzondere urn had Bellen in januari 1923 gevonden aan de spoorlijn Utrecht-Arnhem bij Kwade Oord op 500 m van het spoor. Voor zover bekend was het zijn eerste bekervondst. Holwerda zal er zijn reden voor hebben gehad Bellen aan te raden geen veraf gelegen terreinen meer onder handen te nemen omdat er in de directe omgeving nog veel te onderzoeken viel. Bellen zei het hiermee eens te zijn, was zeer vereerd en wilde met hernieuwde ijver doorgaan met zijn speurwerk.⁴³ Zodra hij een daarvoor in de termen vallende grafheuvel nader wilde onderzoeken zou hij Holwerda waarschuwen teneinde op zijn toegezegde hulp en voorlichting te kunnen rekenen. Het aangeprezen werk-

40 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 20-6-1923.

41 Archeologisch cultuurbeleid in Nederland, hoofdstuk 5 p.181 U.V.A. document 67972.

42 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 14-9-1923.

43 Archief R.M.O. brieven 8-2-1924 ; 5-2-1924 en 3-3-1924.

Bellen was zeer vereerd met de aankondiging van het eerste bezoek van Holwerda en stuurde meteen een door hem getekende route die hij in Ede moest nemen. (Collectie R.M.O., Leiden)

je van Remouchamps en de beloofde jaargangen van de *Oudheidkundige Mededelingen* zag hij graag tegemoet. Bellen hoopte er naar eigen zeggen een ruimer gezichtsveld door te krijgen. Vooral omdat hij toch in een merkwaardig gebied woonde wilde hij elke gelegenheid aangrijpen zijn kennis over de voorhistorie van de streek te verrijken. Tot dusverre was hij de enige die zich inspande hier klaarheid in te brengen. Met het terugzenden van de vaas had het niet zo'n haast, hoewel hij die eigenlijk geen moment kon missen.

Ook Holwerda's assistent Remouchamps die Bellen enige tijd later bezocht was naar eigen zeggen onder de indruk van de verzameling.⁴⁴ Hij vroeg de zônebeker (tegenwoordig zou men klokbeker zeggen), waarvan Bellen de restauratie ter hand had genomen, te willen sturen. Vermoedelijk kon hiervan voor het museum nog een afgietsel worden gemaakt. Verder wilde Remouchamps ook graag weten waar de heuvels die ze samen bezochten op de kaart te zien waren. Dan was er nog een bij een plas in Tonsel gevonden doorboord steentje (hangertje) dat Bellen aan Holwerda had meegegeven en dat het museum wel graag wilde hebben. Apotheker Dr. Joh. van der Moer (1864-1932) in Ermelo scheen ook zoiets te hebben, maar dan groter. Mogelijk kon Bellen daarover eens met hem gaan praten en diens vooringenomenheid

jegens Holwerda uit de weg ruimen. Zou het lukken wat stukken uit die verzameling in handen te krijgen? Zou Bellen zelf iets met het museum willen ruilen? Uit deze opmerkingen kunnen we opmaken dat beide Veluwse amateurs een aantal belangwekkende prehistorische voorwerpen in hun collectie hadden waar het museum jaloers op kon zijn.

Overigens had Van der Moer hulp van kapitein J.A. Kramp van het 20ste regiment infanterie, die voor hem op een plek waar een stuwwal uit de ijstijd overging in een zogenaamde Sandr afzetting, een grote hoeveelheid vuursteen gevonden.⁴⁵ De collectie ging aan Holwerda's neus voorbij, een belangrijk deel was al in het museum De Waag en na zijn overlijden zou ook de rest naar Deventer gaan.

Bellen kende Van der Moer. Hoewel sommige van diens ideeën ook voor hem onaanvaardbaar waren, was er in de loop der tijd toch een wederzijdse waardering ontstaan en konden ze goed door één deur. Bellen kreeg van Van der Moer de bedoelde hanger mee en gaf die aan Holwerda. Hij vertelde Van der Moer niet

⁴⁴ Archief R.M.O. Ingekomen brieven 20-5-1924.

⁴⁵ Leeuwarder Nieuwsblad, 6-10-1926. Een Sandr afzetting (of spoelzandwaaier) bestaat uit fluvioglaciale sedimenten die door smeltwater vanuit het ijs zijn aangevoerd. Ze zijn in ons land te vinden achter stuwwallen in de voorlaatste ijstijd (het Saalien), bijv. langs de westrand van de Utrechtse Heuvelrug en in het zuidelijk deel van de Veluwe bij Schaarsbergen.

Opgraving onder leiding van Bellen na 1927. (Collectie J. Lanting)

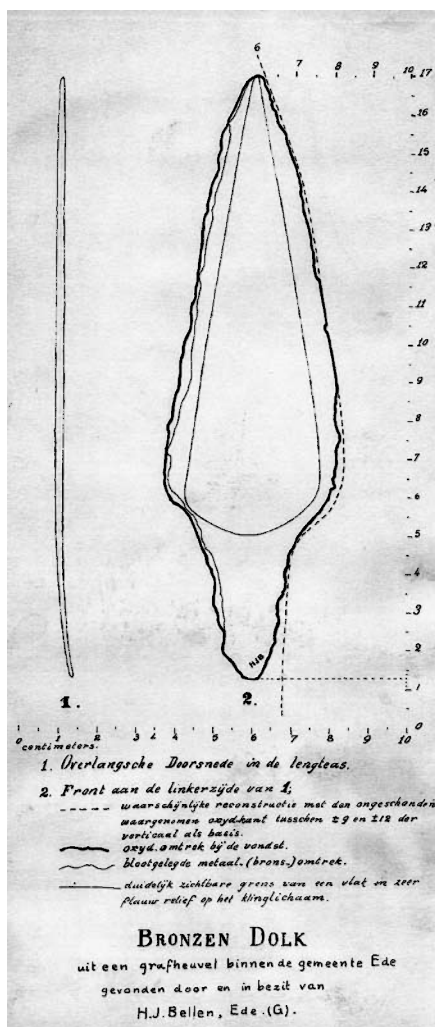
dat het museum deze hanger wilde verwerven. Dat gedeelte moest Remouchamps regelen. De vooringenomenheid van Van der Moer ten opzichte van Holwerda zou volgens Bellen eenvoudig door Holwerda uit de weg geruimd kunnen worden door hem een bezoek te brengen. Het resultaat van Remouchamps' bezoek was dat Bellen zijn zônebeker met nog een ander exemplaar voor restauratie naar Leiden stuurde.⁴⁶ De kleine hanger wilde Bellen graag terug omdat zijn vrouw die mooi vond. Een Romeins olielampje zou ze trouwens ook wel graag willen hebben en mogelijk viel er in de toekomst nog wel iets te ruilen. Mede namens Holwerda bedankte Remouchamps voor de grote hanger die een aanwinst was voor het museum.⁴⁷ Nadat er een afgietsel was gemaakt kreeg Bellen zijn kleine hanger terug en was er een begin gemaakt met de restauratie van zijn zônebeker en het urntje. Bovendien had Remouchamps ook nog een Romeins lampje uit Nijmegen op de kop kunnen tikken. Er moest nog wel toestemming komen, maar het duurde niet lang meer.⁴⁸

Hoewel aarzelend begonnen verliep het contact met Leiden voor Bellen steeds voorspoediger. Er groeide een zekere erkenning voor zijn werk, vooral toen hij te horen kreeg dat, wanneer er bij een bepaalde vondst op ruimere schaal opgegraven zou moeten worden, hij op medewerking van het museum kon rekenen. Holwerda wilde Remouchamps dan eventueel sturen met een paar voorwerkers. 'Dat dit geen gemis van waardering voor Uw werk betekent hoef ik U zeker niet te zeggen', schreef Remouchamps en dat moet Bellen als muziek in de oren heb-

⁴⁶ Archief R.M.O. Ingekomen brieven 26-5-1924.

⁴⁷ Archief R.M.O. Ingekomen stukken 2-6-1924.

⁴⁸ Archief R.M.O. Ingekomen stukken 28-6-1924.

Bronzen dolk, gevonden door Bellen in een grafheuvel in de gemeente Ede.
 (Collectie R.M.O., Leiden)

ben geklonken.⁴⁹ De vreugde werd echter spoedig getemperd.

In juni 1924 vond Bellen in een grafheuvel op de Kwekerij een mooie bronzen dolk. Omdat hij op twee niveaus 'nesten van gecalcineerde beenderen' vond, dacht hij te maken te hebben met twee verschillende tijdperiodes. Sporen van vaatwerk had hij nog niet aangetroffen, maar de heuvel was nog maar gedeeltelijk doorzocht. Later vonden kinderen uit het dorp voor Bellen nog een mooie S-vormige beker.⁵⁰ Aan de vorm te zien was het een vroeg type en een voor de Veluwe zeldzame vondst. Bellen verwees hier naar een boek van de Oostenrijkse prehistoricus Moritz Hoernes (1852-1917). Waarschijnlijk doelt Bellen hier op *Das Gräberfeld von Hallstatt* uit 1921. Ook vergeleek hij de dolk met een publicatie van de Engelse archeoloog Harold John Edward Peake (1867-1946). Hier is het vermoedelijke boek *The bronze age and the Celtic World* van 1922.

Naar aanleiding van Bellens tekening en foto meende Remouchamps vast te kunnen stellen dat de dolk voor ons tot de cultuur van de koepelgraven behoorde. Uit Engeland (Roundway Wiltshire) was hem een dergelijke dolk (of mes?) bekend geworden in een heuvel bij de linkerhand van een skelet met opgetrokken knieën samen met een bekend type polsbeschermers en een vuursteen pijlpuntje. De door Bellen onder de oppervlakte gevonden beenderen konden heel goed tot een later brandgraf behoren. Holwerda opperde het idee dat Bellen mogelijk een verslagje kon maken voor de Oudheidkundige Mededelingen. Per omgaande kwam ook het hangertje terug, maar voor het Romeinse lampje moest hij nog enig geduld oefenen.

Omdat hij weer korte tijd gedetacheerd was in Den Haag wilde Bellen langs komen om de dolk te laten zien samen met nog wat andere belangwekkende vondsten. Door de bijzondere verschijnselen die hij in de bodem had aangetroffen had het wat langer geduurd, maar een persklaar bericht met foto's en profielen was nu klaar.⁵¹ Wegens grote drukte mocht Bellen op een avond bij Holwerda

49 Archief R.M.O. brief Holwerda 5-6-1924.

50 Zie ook: J.J. Butler and J.D. van der Waals, Bell Beakers and Early Metal-working. In: *Palaeohistoria* Voll. XII 1966 (41-139) p.122.

51 Archief R.M.O. Ingekomen stukken 12-7-1924.

thuiskomen en hij zou proberen dat Remouchamps er dan ook zou zijn.⁵² Dit bezoek heeft plaats gevonden, maar vervolgens houdt het contact een half jaar op. Het moet alles te maken hebben gehad met een verschil van inzicht over de inhoud van het artikel voor de Oudheidkundige Mededelingen en dat door Holwerda vervolgens geblokkeerd werd. Het betreffende artikel met de grafvondst in de Kwekerij publiceerde Bellen vervolgens in het Franse Tijdschrift *Revue Anthropologique* 35/1925. De verklaring vinden we in een bericht van 28 juli 1924 in Bellens agenda. Zoals blijkt reageerden Holwerda en Remouchamps aanvankelijk geestdriftig. Tijdens het onderhoud bij Holwerda thuis bleek dat het alleen geplaatst zou worden indien Bellen het geologische gedeelte van zijn verslag zou wijzigen. Bellen weigerde dit, aangezien de verlangde veranderingen in strijd waren met zijn waarnemingen die door medewerkers van de Landbouwhogeschool Wageningen als juist waren erkend. Bekend is dat het geschil betrekking had op de wijze van ontstaan van infiltratieaders in het heuvellichaam. Terwijl Bellen deze bodemkundig wilde verklaren, zagen Holwerda en Remouchamps ze als restanten van volledig vergane, met oker gekleurde, balken van een koepelgebouw.

Delen van een fibula uit Bellens verzameling. (Collectie R.M.O., Leiden)

Mogelijk heeft Bellen met zijn publicatie toch wel de aandacht op zich gevestigd, drie jaar later mocht hij een rede houden op het internationale congres van het *Institut International d'Anthropologie* dat gedurende vijf dagen in Amsterdam bijeen was. Hij werd aangekondigd als: H.J. Bellen (Ede, Hollande) *Les pierres à feu taillées du Weluwe, et en particulier celles de la région de Ede (avec projections)*.⁵³ Evenals Van Giffen, die de gasten tijdens een excursie ontving bij de Drentse hunebedden, sprak Bellen in het Frans.

Dit alles was het gevolg van zijn contact met Kleiweg de Zwaan die eerst secretaris en later voorzitter was van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap en ook voorzitter van het Nederlands Nationaal Bureau voor Antropologie. Hij was in 1927 de drijvende kracht achter het groot internationaal congres in Amsterdam, dat uitging van het Franse *Institut International d'Anthropologie*. Bellen had hem in 1924 al geschreven dat hij zijn vindplaatsen nauwkeurig in kaart bracht met zoveel mogelijk details van de vondstomstandigheden. Als voornaamste vondsten die hij in bezit had noemde hij twee klokbekers waarvan één vrijwel zonder weerga was in ons land, vooral waar het de versiering betrof. Ook zijn bijzondere bronzen bijl die hij had vergeleken met alle voorbeelden in de Nederlandse musea bracht Bellen ter sprake.⁵⁴ Hier blijkt ook dat hij ten

52 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 14-7-1924.

53 *Revue Anthropologique* 1927 p.183.

54 Agenda 1924 op 6-7-8 november.

aanzien van zijn vondsten helderheid probeerde te krijgen op linguïstisch en folkloristisch terrein. Met name zijn vondst van de bronzen dolk achtte Bellen zeer belangrijk voor de Nederlandse prehistorie. In de bespreking met Holwerda was hem dat duidelijk geworden. Hij was echter ook tot de overtuiging gekomen dat opname in de Oudheidkundige Mededelingen niet te verwachten was omdat de bruinrode lijnen door hem geheel anders werden uitgelegd. Van Baren adviseerde Kleiweg de Zwaan te contacteren en aan de uitkomst moet Holwerda geen prettig gevoel overgehouden hebben.

In januari 1925 nam Bellen met een nieuwjaarswens het contact met Holwerda weer op.⁵⁵ Voor het museum in Leiden had hij een ‘transversaal’ pijlspitsje en een ander klein vuursteentje gestuurd. De bewerking van vuursteen had Bellens bijzondere belangstelling en hij wilde nu graag weten tot welke cultuur zijn giften behoorden. Ook waar in aangrenzende gebieden, naar zijn mening ten westen van de Wezer en ten noordwesten van de Belgische taalgrens, ze nog meer voorkwamen. En volgens *Nederlands Vroegste Geschiedenis* (1918) kwam de Skive-spalter⁵⁶ hier in Nederland niet voor. Gold dat nog steeds? Een artikel in *Revue Anthropologique* van Maart/april 1924 door Louis Siret (1860-1934), *La taille des trapèzes tardenoiaies* met 14 figuren die in El Garcél (Spanje) gevonden waren, had Bellen aan het denken gezet.⁵⁷ Holwerda hulde zich in stilzwijgen, maar gaf opdracht aan Remouchamps om te antwoorden.⁵⁸ Deze wees er in de eerste plaats op dat het in het algemeen moeilijk was aan zijn vondst een bepaalde cultuur te verbinden. Zolang hier te lande de verschillende cultuurfases, die terecht of ten onrechte waren geconstateerd niet op overtuigende wijze waren teruggevonden, konden de buitenlandse benamingen niet zomaar overgenomen worden. Wanneer zijn vondst was aangetroffen samen met klokbekers dan zag de zaak er natuurlijk geheel anders uit. De ‘tranchet’ die als een voorloper van de bijl werd gezien en die voor de cultuur van de Kjøkkenmøddinger in Denemarken als karakteristiek werd beschouwd, was tot noch toe niet in ons land gevonden. Wel waren er de laatste jaren enige vondsten in het zuiden van ons land (Limburg) gedaan, die er mogelijk op wezen dat daar nog een oudere bevolking dan die van onze hunebedden had geleefd. Doch geheel zekerheid was er in dat opzicht nog niet. Remouchamps meende dat in Holwerda’s nieuwe uitgave van de vroegste geschiedenis er meer over zou worden gezegd. Het kwam er op neer dat Bellen nog maar even geduld moest oefenen! Een uitnodiging van Bellen om zijn lezing over ‘Kunst in de Voorhistorie’ met tientallen lichtbeelden voor de Kunstkring in Wageningen bij te komen wonen werd wegens drukte afgeslagen.⁵⁹ Bellen bleef zijn best doen om het contact in stand te houden. Nu door te vragen zijn collectie Frankische scherven eens nauwkeurig te komen determineren. Dat kon, maar dan moest hij de collectie naar Leiden sturen.⁶⁰ Vervolgens deed Bellen Holwerda bericht toekomen dat

55 Archief R.M.O. Ingekomen stukken 11- 1-1925.

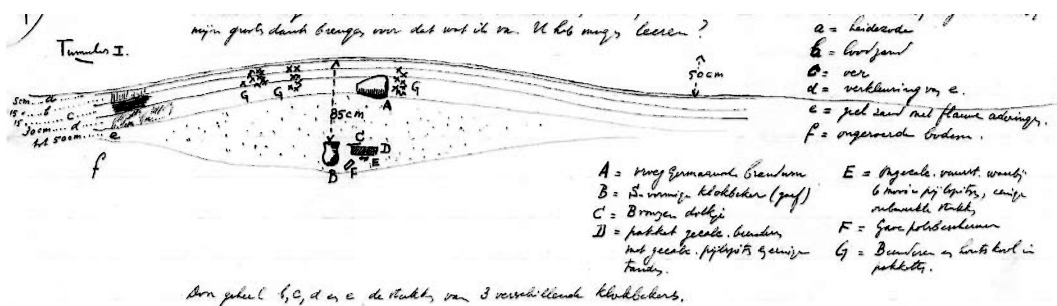
56 De Skive-spalter is de door Sophus Müller geïntroduceerde term voor een vuurstenen mes of skrabbler.

57 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 26-1-1925.

58 Archief R.M.O. brieven 21-1-1925.

59 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 16-3-1925.

60 Archief R.M.O. brieven 31-12-1925 en 4-1-1926.

Doorsnede van een door Bellen in 1927 afgegraven en in kaart gebrachte tumulus. (Collectie R.M.O., Leiden)

de kunstschilder en amateurarcheoloog Jo Bezaan (1894-1952) een belangrijke vondst had gedaan van Frankisch materiaal in de buurt van Putten. Er kwam niet eens antwoord.

Dit alles mocht voor Bellen teleurstellend zijn, er waren ook lichtpunten die hem in de schijnwerpers plaatsten en erkenning brachten door het grote publiek. Voor de vereniging Oud-Ede en talrijke genodigden leidde luitenant Bellen een bezoek aan verschillende uit voorhistorisch oogpunt belangrijke punten rondom Ede.⁶¹ De eerste bespreking was op de Kreelse Kop aan de oostzijde van het Eder Bos bij de bekende Tra. Deze heuvel was het dichtst bij Ede gelegen punt waar nog de oudste cultuurresten werden aangetroffen. Op de top had Bellen vuurstenen werktuigen uit het Neolithicum gevonden. Hij vertelde zijn toehoorders dat voor ons land deze tijd, waarin ook de hunebedden werden opgebouwd, als het oudste menselijke cultuurstadium werd beschouwd. Hier ontbrak het, vooral in Frankrijk vertegenwoordigde Paleolithicum, het tijdperk van de IJstijdmens. Of deze beschaving van de laatste Europese vergletsjeringen ook in ons land (Rijckholt, St. Geertruid) aanwezig was stond nog niet vast. Tussen Paleolithicum en Hunebeddentijd lag dan voor ons land een nog onbekende periode waarin het ijs afsmolt en langs onze toen heel anders lopende kustlijnen vermoedelijk de mens van de Maglemose, en zeker later die van de Kjøkkenmøddinger, noordwaarts trokken.

Bellen verklaarde dat de Kreelse Kop, waarvan door militaire pionierswerken de gehele noordhelling geopend was, in de eerste plaats vaatwerk uit de tijd van de hunebedden opgeleverd had. Door deze mededeling wordt duidelijk dat er onder Bellens leiding door zijn militairen opgravingen waren verricht. Verder zei Bellen over de hunebedden dat die gebouwd waren door een langschedelig (doli-chocefaal) ras, vermoedelijk blond, waarschijnlijk Germanen.⁶² Het voorkomende vaatwerk in Ede moest volgens Bellen, geheel in lijn met de opvatting van Van Giffen, toegeschreven worden aan de cultuuruitstraling uit het noorden van ons land en dan met name uit Drenthe. Hier klonk vastberadenheid door, hij de man die het eens was met de grote Van Giffen. Hij had juist zijn 'Hunebeddentijd' gelezen en Bellen hoopte ooit op de Veluwe nog eens Bandaardewerk aan te tref-

61 De Neder-Veluwe, 10-6-1925 no.24.

62 De Neder-Veluwe, 10-6-1925 no.24.

fen.⁶³ Het is dan echter wel de vraag hoe het zit met Bellens *langschedelige* mensen. Bandkeramiek is volgens Van Giffen (Deel II 504) door “brachykrane (brachycefale)”, *breedschedelige* mensen gemaakt. Maar wanneer hij met Van Giffens “Hunebeddentijd” diens *De Hunebedden in Nederland* bedoeld is het de vraag of Bellen wel in lijn met Van Giffen is. Hij is in ieder geval veel stelliger dan Van Giffen.⁶⁴ Intussen blijft Bellen studeren, is druk met het doen van vondsten, houdt lezingen en publiceerde in *Revue Anthropologique* enz. enz. De raadselachtige zaken betroffen vuurstenen werktuigen die Bellen aantrof in Noord Brabant op plaatsen waar die volgens deskundigen niet aangetroffen konden worden. En met deze opmerking probeerde hij Van Giffen naar de Veluwe te lokken.

1.4 Bellens verslag aan Van Giffen

Korte samenvatting van de excursie met Van Giffen.⁶⁵

De wal, beginnende bij het monument Moens. Wij bestegen hem bij pl.10 en volgden zijn beloop waarbij hij bij pl.11 overgaat in een reeks, vanuit het oosten gezien, scherp afgetekende toppen. Bij het begin van de wal wees ik op het zuiden van de straatweg, noordelijk van de artillerie kaszerne liggende erosiedal met grafheuvels op de dalranden. Bij pl.11.4 kregen wij voor het eerst een indruk van het mijns inziens naglaciale deltastroombed van de Rijn (Betuwe-Heesum-Molenbeek-de Ginkel en Gelderse Vallei) door mij beschouwd als een natuurlijk terrein zich lenend voor mogelijke voorhistorische transportwegen van Midden Europa naar het noordoosten van Brittannië.

Tot de Ginkel doorsnijdt de Arnhemse straatweg geweldige sporenbundels die, uit de Ginkel divergerend, hier west en noordwestelijke richtingen tonen. De Ginkel zelf is klaarblijkelijk een thans uitgedroogde plas. In oorspronkelijke toestand is zijn rol van wegenknooppunt volmaakt begrijpelijk. De vondsten bewijzen dat hier het Megalithtijdperk (Stichkeramiek), de Klokbekercultuur, het Bronstijdperk (bronzen scheermesfragment, sieraad), de Romeinse periode (blauwe gegolfde kraal), de Frankische tijd (lodens kogel, urnscherven) en de Karolingische tijd, waarschijnlijk tot de 11de eeuw vertegenwoordigd zijn.

Van de Ginkel gingen wij langs de zuidrand van het Kreelse landbouwcomplex (pomp en putten) en vonden in de aardranden de grote versierde en andere scherven.

Voorts volgden we de Hesseweg langs Drieberg en Kreelse Kop naar de driesprong (kunstwegen naar Ede, Wekerom en Otterlo), volgden de laatste tot Westerrode en bereikten het beideveld met het aanzienlijke getal Neolithische grafheuvels. Een enkele ongeschonden heuvel zou naar Uw mening kunnen ontgraven worden ter nadere toetsing van professor Dr. Holwerda's theorie der koepelgraven (Vaassen).

63 Archief R.M.O. brief 31-1-1927.

64 In Deel II uit 1927, 399-400 schrijft Van Giffen: “Uit Utrecht beeldt Pleyte een te Lage Vuursche in Utrecht gevonden miniatuur bolwandig kommetje met standring af. Dit is naar den vorm vergelijkbaar met den boven besproken Bronnegerse kom (Pl. 153: 15), doch hier, en wel over het gehele oppervlak, versierd met grove puntsteekornamenten. In dit opzicht herinnert het aan de versiering van den in elk opzicht verbasterden Eexter emmervorm. Zoo schijnen ook deze vormen er voor te pleiten, dat de Nederlandse megalietcultuur naar het Zuiden geheel verloopt.”

65 G.I.A. Ingekomen brieven 12-5-1923.

We staken daarna de kunstweg Ede-Wekerom over bij de 5 op een rij liggende tumuli die evenals de vorige op de kam van het dal omzoomende hoogten liggen. Ik wees toen op een mogelijk toekomstige functie dezer tumuli als bakens; naar Uw mening konden wel eens eerst de wegen (zij het dan als voetpaden) ontstaan zijn en daarna en in verband met hun, deze heuvels. We vonden nog enige vuursteenscherven. Duidelijk sprak hier: 'langs de lagere gedeelten liggen de tumuli verbonden door sporen: aan de oevers der wateren woonden de primitieve mensen'.

Van de 5 tumuli (bij pl.2) naar vindplaats van het vuurstenen mes, die een punt is in een uitgestrekte bewoningslijn oost-west; dertig meter verder noordelijk vonden we in het Wekeromseiland nog enkele zeer mooie krabbers aan welke voorwerpen door U bijzondere betekenis werd gehecht in verband met hun sporadisch voorkomen in Drenthe.

Langs de Valkschen Weg kwamen we door een gebied met veel urnscherven in berkenborders, op het mijns inziens als Pleisterplaats te beschouwen gebied (voor de lagere en dus in het natte seizoen, late lente, zeer slappe terreinen verder noordwaarts) van de Valk (de vijfsprong). Door dit lagere terrein kwamen we tenslotte in Barnevelds Museum met zijn heterogene verzameling maar met de eerste voorwerpen die ons Bronstijdbiaat betreffen.

De dag van zaterdag bracht ons in 't sporen- en puttengebied van het militair exercitieterrein, langs de vindplaatsen van mijn beschilderde Karolingische scherven, bij de typische kuilen aan de zuidrand der Sijsselse bossen met het in bouwland verlopende, oude sporen bedekkende wallen. Tenslotte bezochten wij een tumulus nabij de ontginning waar in de grafheuvel mijner hierbij gaande urn (die naar Uw mening in Uw instituut gemakkelijk gerestaureerd kan worden.) Haar vorm was U nog onbekend. Ik geloof dat ik hiermee de excursie in grote lijnen heb weergegeven.

H.J.B.

WAAR IK ZOCHT WORDT NOOIT MEER IETS GEVONDEN

2.1 Belangrijke vondsten op de Veluwe

In 1927 werd Bellen tot kapitein bevorderd en hij ging onverminderd door met het steeds weer doen van nieuwe archeologische ontdekkingen. Hij bezocht Wageningen waar juist een grafveld onder de bouwakkers gevonden was. Brons had men er nog niet ontdekt, maar toen hij de gravers er opmerkzaam op maakte daar goed op te letten duurde dat niet lang meer. Er waren nu grafvelden bekend in Putten, Garderen, Loenen en Wageningen. Zelf dacht hij bij Ede onder het bouwland een grafveld te hebben ontdekt. Vriendelijk nodigde hij Holwerda of Remouchamps uit bij gelegenheid eens bij hem langs te komen.⁶⁶ De heren kwamen niet, maar Bellen moet verrast zijn door het aanbod van Holwerda om als correspondent voor het Museum van Oudheden te Leiden op te treden.⁶⁷ Met zeer veel genoegen nam hij dit aanbod aan.

In april 1927 deed Bellen zijn eerste mededeling als correspondent.⁶⁸ Hij was gewaarschuwd door de directeur gemeentewerken van Ede dat bij de bouw van een huis te Lunteren een urn was gevonden en dat hij de brokstukken in ontvangst kon nemen. Het bleek om twee verschillende potten te gaan van naar zijn mening voor-Bataafs maaksel. Samen met notaris R. Dinger had Bellen de plaats bezocht en het bleek te gaan om in totaal vijf urnen op een klein oppervlak. Deze situatie deed hem vermoeden dat er een grafveld aangesneden was van ongeveer één hectare uit de laatste eeuw voor tot 2 à 3 eeuwen na Chr. Het veld lag echter onder iets meer dan een meter bouwgrond.⁶⁹

Verder had Bellen vernomen dat bij de vindplaats in Wageningen aan de Diedenweg, wat volgens hem dodenweg betekende, voor dertig jaar ook al veel vondsten waren gedaan. Holwerda dacht dat de urnen uit Ede deel uitmaakten van hetzelfde grafveld dat hij jaren geleden onderzocht. Daarmee zat Holwerda fout. In de zomer wilde Holwerda een nader onderzoek instellen naar het Frankisch grafveld in Wageningen.⁷⁰ Bovendien zou het hem zeer interesseren wanneer

66 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 7-3-1927.

67 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 12-3-1927.

68 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 3-4-1927.

69 Archief R.M.O. brief 4-4-1927.

70 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 29-4-1927.

Bellen op een kaart kon aangeven waar hij het grafveld in Ede had ontdekt. Doch Bellen geeft de vindplaats niet prijs en komt maanden later met een brief waarin hij meende zijn eigen gelijk aan te tonen. In de *Oudheidkundige Mededelingen VIII* (1927) zag hij een beschrijving over de grafheuvels bij het Drentse Zuidwolde. Hij voegde er aan toe: 'zo heeft mijn verwachting, dat nabij de Overijsselse Vecht de terreinen van archeologisch belang zijn, niet bedrogen.'⁷¹ Ze hadden het er over gehad waarbij Holwerda opmerkte dat hij in de omgeving van Lemelerberg gegraven had. Bellen was echter van mening dat de weinige ongerepte gebieden nabij de Vecht in veel opzichten nauwkeurig onderzoek waard waren. Hij vroeg zich af of daar niet veel gevonden kon worden dat de scheiding tussen noord en midden Nederland, tussen hunebed en klokbeker, helderder zou kunnen maken. Wellicht zou zijn vakantie hem in die streek brengen, 'zij het dan in geen geval om er te gaan graven,' voegde hij er snel aan toe. Bellen nam aan dat Holwerda wel uit de kranten zou hebben gelezen welke ontdekkingen hij had gedaan.⁷² Hij kon er niet over berichten, had drukke diensten, grote manoeuvres en was druk met zijn al eerder genoemde voordracht voor het *Institut International d'Anthropologie* enz. enz. Zijn voordracht in Amsterdam was een groot succes geworden en Bellen is dankbaar voor hetgeen hij van Holwerda leerde. De Veluwe was nog rijk aan archeologische zaken. En zo Bellen als leek het voelde, waar ontginning en dus totale vernietiging dreigde, onderzoek niet achterwege mocht blijven. Toen weer een stuk heide voor ontginning vergraven zou worden meende Bellen niet te mogen laten gebeuren dat enkele grafheuvels uit de Bronstijd die er lagen voor de wetenschap verloren zouden gaan. In de eerste heuvel vond hij een klokbeker van het Veluws type en verspreid 12 prachtige barnstenen kralen in vijf modellen. Een andere heuvel gaf een gave S-vormige klokbeker met verbrande resten van beenderen en nog een pijlspits prijs. Bij de derde heuvel vond Bellen een kleine bronzen dolk, 7 vuurstenen pijlspitsen en een groot formaat polsbeschermer. Verspreid lagen nog de scherven van twee klokbekers. Naar aanleiding van deze vondsten schreef *Het Vaderland* dat het hoog tijd werd dat Ede een oudheidkundig museum zou krijgen.⁷³ Volgens de krant zou Bellen daar graag zijn medewerking aan verlenen. Het antwoord van Holwerda op al deze berichten was vriendelijk, maar het volgende contact vond pas maanden later plaats. En dat terwijl Van Giffen geregeld bij Bellen logeerde. Bovendien moet het voor Bellen een geweldige opsteker zijn geweest dat Van Giffen met zijn toestemming in *Die Bauart* een beker met de vondstomstandigheden in een zogenaamde 'palissaden-

Urn uit Bellens verzameling (Uit: *Die Bauart der Einzelgräber*, 1930, nr. 15 van afb. 11., Collectie H. van Westing).

⁷¹ Archief R.M.O. brief 21-7-1927.

⁷² Archief R.M.O. Ingekomen brieven 25-9-1927.

⁷³ Tilburgse Courant en ook *Het Vaderland* op 8-9-1927.

heuvel' beschreef. De betreffende beker zou volgens Van Giffen nog eens weer duidelijk de verbinding tussen de Engelse en Midden-Europese klokbekeerculturen laten zien.⁷⁴

Het ging Bellen aan alle kanten voor de wind. In juli 1929 kwam er hoog bezoek van een aantal geografen naar Ede. Het waren Prof. Dr. Meinardus, Prof. Dr. Mortensen en Dr. Dorries met een groep studenten uit Göttingen die de Veluwe bezochten.⁷⁵ Omdat professor J. van Baren in Spanje zat werd het gezelschap begeleid door Ir. W.A.J. Oosting. Eerst ging men naar het openluchtmuseum in Arnhem en daarna trok men naar Ede waar kapitein Bellen een uiteenzetting gaf over het verband tussen de landschapsvormen en archeologische vondsten. Verschillende mooie voorbeelden uit zijn collectie werden door hem getoond. Zo was er de ontwikkeling van de klokbeke te zien. Onderweg werd veel aandacht besteed aan de grondleggende beschouwingen van Prof. Van Baren over de morfologie van de Veluwe en aan de aanvullende kartering van glaciële verschijnselen die door Prof. Boerman was verricht. De volgende dag ging de excursie naar allerlei interessante plekken en werd bij Garderen de gruwelijke vernieling van grafheuvels bekeken. Bellen constateerde dat het tijd werd dat Holwerda over meer budget zou kunnen beschikken, kortom meer kon opgraven en niet genoodzaakt zou zijn tot het voor hoge prijs opkopen van prehistorische voorwerpen. Het werkte alleen maar in de hand dat schatgravers steeds roekelozer en onwetenschappelijk aan de slag gingen.

Enige tijd later deed Bellen weer enige unieke vondsten. Wetende dat een terrein met enige grafheuvels ontgonnen zou worden kreeg hij van de eigenaar toestemming eerst een onderzoek in te stellen.⁷⁶ Het grafveld lag onder Ede aan de weg van de Driesprong naar de Harskamp. Het geluk was aan zijn zijde en er kwamen voor Bellens verzameling een fraaie klokbeke, een doorboorde bijl van dioriet, een vuurstenen bijl en een vuurstenen dolk te voorschijn. En dit alles vond nu min of meer plaats onder het toezicht van de consul-generaal van de Verenigde Staten van Amerika, de heer Welford S. Hoover, zoon van de president. Deze was vergezeld van de Amerikaanse archeoloog J. Townsend Russel, die onderzoek deed in de uitlopers van de Pyreneeën, met zijn vrouw en ook baron en baronesse F.E. van Heerdt toonden hun belangstelling. Uit het jaarverslag van het R.M.O. over 1929 blijkt dat Bellen Leiden wel waarschuwde en dat ze W.C. Braat (1903-2000) er op af stuurden. Hij kwam te laat, het grafveld bleek grotendeels al verwoest en uitgeroofd. Toch was het onderzoek niet voor niets, behalve zeer sprekende sporen van de aanleg kwamen ook nog enige voorwerpen te voorschijn die zowel tot de klokbeke- als tot de latere urnencultuur behoorden.

74 Giffen, A.E. van, *Die Bauart der Einzelgräber. Beitrag zur Kenntnis der älteren individuellen Grabhügelstrukturen in den Niederlanden*. (1930) p.93/94.

75 Het Vaderland, 31-7-1929.

76 Het Centrum, 17-10-1929.

*Hessenwagen afgebeeld op een gevelsteen in de Thomas à Kempisstraat te Zwolle.
(nl.wikipedia.org)*

2.2 Excursie 1927

In oktober 1927 trok de familie Bellen met een klein gezelschap, waaronder een directeur van vreemdelingenverkeer, naar een stuk heideontginning op de grens van de Gelderse Vallei bij de Lunterse beek. Ze kruisten de Hessenweg, beroemd om zijn schilderachtige vergezichten over de heide. Het was de oude handelsroute waar de karren van de Duitse kooplieden op weg naar Utrecht diepe sporen trokken. Ze volgden een gele zandrug van één à twee meter hoog, die kilometers ver de vlakke vallei doorsneed. Geen geoloog kon verklaren hoe dit soort ruggen eigenlijk was ontstaan. Het gezelschap passeerde het gehucht De Valk, het centrum van de kiezers van het Kamerlid Kersten en de plaats waar minister Colijn de avond voor de verkiezingen van 1926 zijn laatste rede heeft gehouden. Van daar was het nog een klein stukje naar de Lunterse beek waar werd gestopt bij een heideontginning. Al gauw was ieder aan het zoeken naar prehistorische voorwerpen. Een schop kwam er niet aan te pas, het zat nooit diep. De voorhistorische bewoners hadden geen werktuigen waarmee ze diep konden graven. De eerste vondsten waren stukjes uiterst bros bruinrood aardewerk. Soms zag je de versiering van primitieve figuurtjes. Ook werden er enige door mensenhand gespleten stukjes vuursteen opgeraapt.

Er werd verder gereden en Bellen vertelde dat tijdens het bouwen van de Cavaljé-stichting voor gereformeerde ouderen beenderen werden gevonden. Te oordelen naar de bronzen gespen die er bij lagen waren het volgens Bellen krijgslieden uit de Bronstijd. Misschien wel wegens insubordinatie gedood, zo meende hij. Via de heuvel waar voor anderhalf jaar een der mooiste grote klokbekers was gevonden ging het langs verrukkelijke paadjes door het beukenwoud richting de Gelderse Vallei. Nabij Klaphek lag nog een onontgonnen stukje heide waar Bellen vele scherven verzamelde uit verschillende tijden.

En vlak bij het meertje De Gerritsfles bij radio Kootwijk vond men nog flora en fauna uit de ijstijd, mossen en weekdiertjes die nu alleen nog in Scandinavië voorkwamen, maar nergens anders in Nederland. Verder ging het langs de militaire barakken van de Harskamp naar een grafheuvel die onder het roestkleurig kleed van de hei alleen door het geoefend oog van de archeoloog te zien was. De voorzitter van vreemdelingenverkeer maakte ijverig aantekeningen van Bellens betoog. De dophei stond hier misschien al veertig eeuwen, hoeveel mensengeslachten hadden elkaar in die tijd al niet verdrongen? 't Geslacht der mensen is als 't wufte blad der bomen' noteerde de verslaggever uit de mond van Bellen. Want deze heuvel was uit de steentijd, het Neolithicum. Er werd volgens Bellen nog in begraven toen het christendom al gepredikt werd. Het heidendom leefde nog lang onder Christelijk vernis en boze tongen beweerden dat dit ook nu nog zo was. Er waren Germaanse brandurnen gevonden met het Christelijk kruis er op naast een fraaie swastika.

Na het bezoek aan café Poelman, dat bekend stond om zijn opgezette dieren, werd Otterloo bezocht. Daar was een zandwoestijn waarin alleen de wind steeds wisselende rimpels trok en die één van de bezoekers aan de zandzee in de Promokrater op Java deed denken. In sommige van de heuveltjes zag je nabij de voet zwarte lagen, een bewijs dat plantengroei daar een humuslaag had gevormd, voor de droogteperiode de zandverstuivingen deed beginnen. Die zandverstuivingen hebben echter door de eeuwen heen de resten van de eerste beschavingsperiode voor ons bewaard. Er werden in het verleden veel vuurstenen pijlspitsen gevonden. Ook vond men er door de hitte gebarsten, die in de vuren van de oude bewoners gelegen hadden. Vervolgens ging het naar de Honslog. Hogere grond met vijf grafheuvels in rechte lijn en in het bos over de weg nog een zesde. In de klokbekeertijd werd er begraven. Ontginning dreigde van alle kanten, maar notaris Dinger van Lunteren zou wel zorgen dat deze heuvels gespaard bleven. Aan het eind van de tocht ging men naar Bellens huis om zijn grote verzameling te bewonderen. Enthousiast vertelde Bellen van zijn prachtige dolk die wel eens toebehoord kon hebben aan een Veluwse koning in de periode van het eerste brons. De figuren op zijn bekers waren volgens hem nog iets anders dan versieringen. Het had iets te zeggen, maar wat? De verdeling van de cirkel zoals die was toegepast wees volgens Bellen op merkwaardige kennis van sommige meetkundige verhoudingen. De mensen die deze bekers maakten waren zeker geen wilden met dierenhuiden en knuppels, een dergelijke vaardigheid met zin voor fraaie versiering en harmonische schikking wees eerder op beschaving en organisatie. Vervolgens vertoonde hij zijn trots: zandkleurige voorwerpjes ter grootte van duiveneieren. In de kleine beschadigde plekken zag je glans, het was barnsteen! Dit was in Nederland nog bijna nooit gevonden. Deze kralen moesten volgens Bellen door rondreizende kooplieden als ruilobject uitgegeven zijn. Op hetzelfde stukje heide waren naast deze barnstenen kralen uit het Oostzeegebied ook bronzen dolken uit de landen om de Middellandse Zee gevonden. Misschien had de vrouw van de man die er begraven lag haar sieraden in zijn graf gestrooid. Van het volk met zijn waarlijk niet primitieve beschaving bewaarden de Veluwse heiden en bossen en zonder

twijfel ook de Veluwe bevolking de laatste sporen. Volgens Bellen werd de taal die deze mensen spraken langzamerhand ontcijferd.⁷⁷

2.3 Reemst en Honslog

In mei 1928 werd Bellens verzameling verrijkt met een fraai bronzen sieraad dat door luitenant Blok in een stuifzandterrein nabij Nieuw Reemst gevonden was.⁷⁸ Deze vondst leidde naar het vinden van een heuvel waarin bij afgraving een van veldkeien gemetselde muur en veel tufsteen werd aangetroffen. Er kwam een vloer en scherven van Frankisch vaatwerk van plm. 850 tot 1200 na Chr. voor de dag. Ook resten van een geraamte, waarvan de sporen op de schedel deden vermoeden dat de man een gewelddadige dood stierf, kwamen te voorschijn. Een brok van een grote Frankische pot zat in de muur gemetseld. Volgens Bellen moest deze ruïne in de zandvlakte tot merkwaardige gevolgtrekkingen leiden voor de Karolingische tijden. Omdat het vaatwerk in wijde kring om de ruïne voorkwam, had men hier ongetwijfeld met een geheel verdwenen dorp van 800 tot 1000 jaar geleden te doen. De gevonden fundamenten zouden wel eens de resten van de kerk of kapel van het nu verdwenen dorp Reemst geweest kunnen zijn. Het gevonden sieraad liet merkwaardige ingekraste figuren zien die de gedachte aan een – vooralsnog onbekend – schrift wettigden. Wellicht waren deze figuren het eerst op de Veluwe gevonden runenschrift. Onder leiding van kapitein Bellen en met medewerking van een paar andere leden van Oud Ede werd het blootleggen van de fundamenten van de vermeende kapel die tussen oud en nieuw Reemst gevonden waren voortgezet.⁷⁹ De eigenaar gaf de vereniging Oud Ede het recht er te graven. Het kwam echter niet veel verder dan wat fundamenten van wat vermoedelijk het koor van de kerk was geweest en een lemen vloer. Behalve veel scherven kwam er een zilveren muntje uit de Karolingische tijd omstreeks het jaar 1000 tevoorschijn.

In 1929 vestigde Bellen de aandacht van de faculteit van de Landbouw Hogeschool te Wageningen op zeer merkwaardige bodemverschijnselen die door hem waren aangetroffen in de ontginning De Honslog aan de Harskamperweg tussen Ede en de Harskamp.⁸⁰ Een en ander wees op een hectaren groot grafveld uit de overgang van bronstijd tot ijzertijd. In de omgeploegde donkere grond tekenden zich volgens Bellen de grafplaatsen af als lichte plekken. Rondom vele grafheuvels werden ringen van lichte grond zichtbaar, concentrisch met de heuvel en met stralen van 6 en 12 meter. Bellen vond in het omgeploegde deel op een kleine verhevenheid enkele stukjes vaatwerk en een paardenbit van ijzer met versiering van brons.⁸¹ Deze stukken beloofde hij Holwerda ter hand te stellen, maar ze blijken later gewoon in zijn collectie te zitten.

Ir. W.A.J. Oosting begon met ter plaatse de bodemstructuur te onderzoeken. Het archeologisch onderzoek zou onder leiding van Holwerda het komend voorjaar plaatsvinden. De eigenaar van het gebied, J.W. Schlimmer te Den Haag,

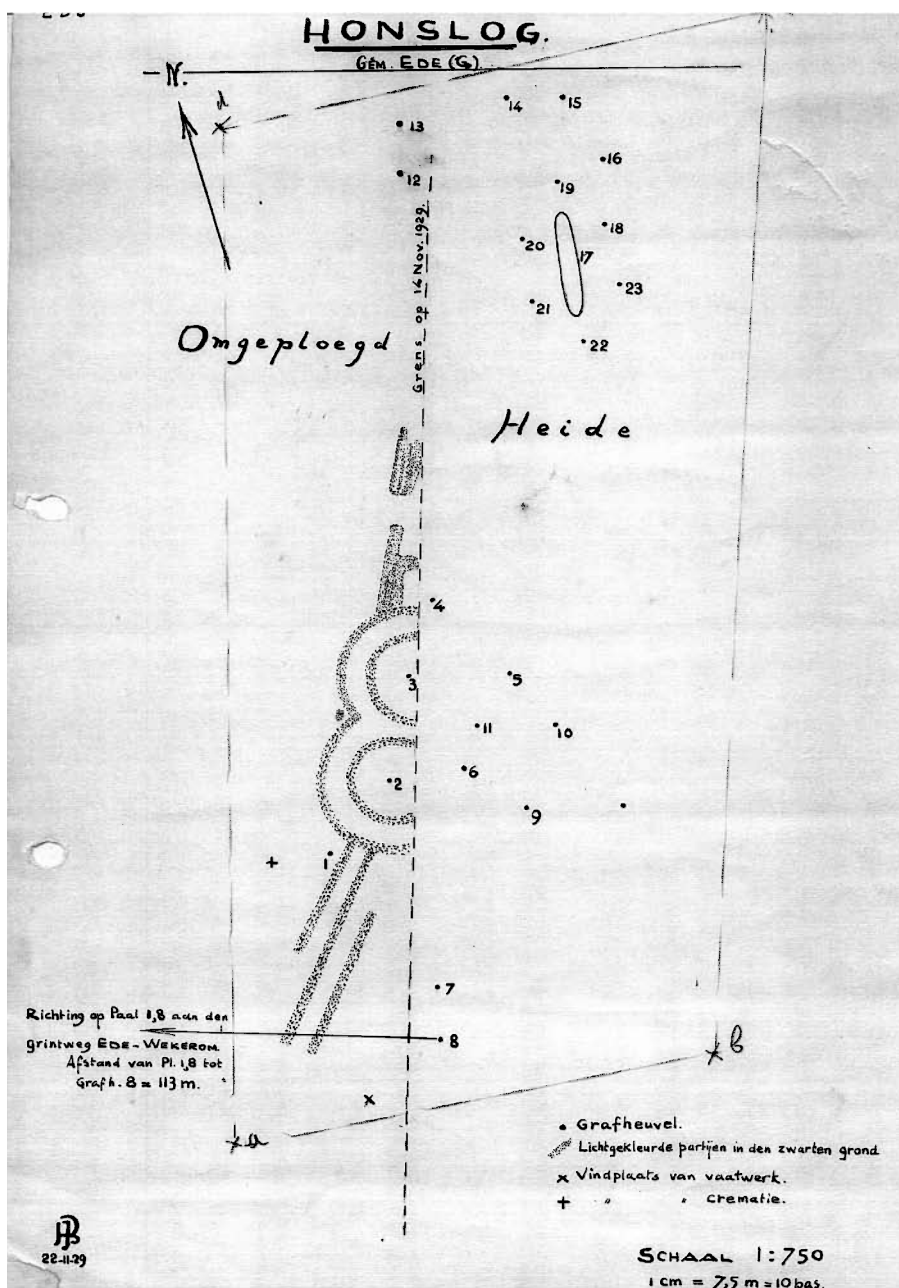
77 Algemeen Handelsblad, 24-10-1927.

78 N.R.C. 15-5-1928.

79 N.R.C. 31-5-1928.

80 N.R.C. november 1929 en R.M.O. jaarverslag 1930 p.47-48.

81 Archief R.M.O. Ingekomen brieven 23-11-1929.

Tekening gemaakt door Bellen van Honslog, een bekende vindplaats onder Ede, in zijn tijd door ontginning bedreigd. (Collectie R.M.O., Leiden)

steunde dit voornemen krachtig. Bellen begon meteen met het uitzetten van palen rond het te onderzoeken gebied.⁸² Hij was door Holwerda uitgenodigd daarbij behulpzaam te zijn.⁸³ Vervolgens is er dan weer een groot hiaat in de briefwis-

⁸² Archief R.M.O. Ingekomen brieven 24-11-1929.

⁸³ Archief R.M.O. 25-11-1929.

seling en kunnen we verwachten dat de heren tijdelijk met elkaar op gespannen voet stonden. Uit het jaarverslag van het museum in Leiden blijkt dat de heer W.C. Braat (1903-2000) een onderzoek instelde, maar alles leek verwoest en geroofd. Mogelijk ging Bellen daar ook niet vrijuit. Toch kwamen er, behalve sprekende sporen van de aanleg, een aantal voorwerpen voor de dag die zowel tot de klokbeker- als tot de latere urnenkultuur behoorden. Een beschrijving in de Oudheidkundige Mededelingen zou plaats vinden, maar het gebeurde niet. In dit verband is natuurlijk het oordeel van professor J.D. van der Waals (1925) interessant. Hij kende Bellen persoonlijk en hield zich bezig met de vraag hoe hij gegraven heeft. Volgens hem was dat met meer begrip voor wat in de heuvel viel waar te nemen dan wie van de amateurs uit de eerste helft van de vorige eeuw dan ook. Daarbij noemde hij in het bijzonder Westendorp en Bezaan. Ook voor de door hem bewust tussen haakjes geplaatste ‘professionele’ archeoloog F.C. Bursch (RMO) deed hij in dat opzicht niet onder. In het licht van de standaard (kwadrantenmethode) die toen al lang en breed ontwikkeld en gedemonstreerd was door Van Giffen schoot hij tekort. Bellens doel was uiteindelijk alleen het verrijken van zijn verzameling – schatgraven dus.

2.4 Bellens agenda's

Omdat zijn naam verbonden was aan een belangrijke collectie bekervondsten in Leiden werd Bellen in de jaren zestig van de vorige eeuw min of meer herontdekt door Prof. Dr. J.D. van der Waals (1925), Prof. Dr. W. Glasbergen (1923-1979) en J.N. Lanting (1943). Hen was duidelijk dat Van Giffen die collectie goed heeft gekend en de documentatie die Bellen in 1933 aan Van Giffen zond kwam dan ook snel boven tafel. Uit een notitie van W.A. van Es, de voorganger van conservator van Van der Waals in Assen, op 2 december 1957 in het journaal van de conservator van de pre- en protohistorische afdeling van het Provinciaal Museum van Drenthe, blijkt dat Bellen op die dag het museum bezocht. Ook Van Es probeerde al informatie van Bellen binnen te halen. Bellen zei hem het gevraagde over zijn bekervondsten te willen verstrekken in ruil voor nauwkeurige gegevens over metopenzones⁸⁴ op Veluwe klokbekers. Bellen verschaftte hem kaartjes met schematische plattegrondjes van de opgravingen met de ligging van de vondsten en de topografische situatie. Vlak voor zijn dood in 1961 schonk Bellen de agenda's met archeologische aantekeningen aan de Geldersche Archeologische Stichting. Tot dan toe waren de zakboekjes nog nooit door archeologen ingezien. De boekjes bevinden zich nu in het archief van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te Amersfoort.

De kleine boekjes bevatten een schat aan gegevens die echter soms moeilijk te duiden zijn. Om zijn vondsten te omschrijven gebruikte Bellen verschillende codesystemen. Aanvankelijk werden namen op basis van afkortingen gebruikt. In die afkortingen werd verwezen naar bijzondere vondsten of naar de vindplaats. Zo werd de grafheuvel van Ede-Kweeklust aangeduid als *Bodo-tumulus*, naar de bronzen dolk die Bellen daar in 1924 opgroef. In het Leidse inventarisboek is sprake

84 Een metope is het beeldhouwde gedeelte van het triglief van een Dorische tempel. Mogelijk doelt Bellen hier op de halsversiering van een beker.

4 Februari						5 Februari			
ETRUSK. ALFABET						Mesatium: Euparkh Signat.			
	Lugano	Mugre Vicenza	Este	Boxen	Sondrio	Mesatium Alfabetisch in V.V.C.	Euparkh	Signat. zie Hbl. 14-157, An. 3	
a	q A A	A	q q	^	^	q A A	1 (ar. 9)	< x	
e	q q	q	q	q	-	q E E	1, M. (eh. 15)		
i	v	q	q	q	-	q i	1 (fa. 1)		
k	x	-	x	x	-	q k	1 (es. 8)		
l	v	^	1	v	^	q k k	1 (ka. 5)	x y	
n	w y	y	y	y	w	q l	1 (laf. 13)	?	
o	y o	-	-	-	-	q m m m	1 (man. 14)		
p	1	q (2)	q	^	-	q n n	1 (nep. 17)	w y	
s	x	-	x	-	-	q o	1 (os. 4)		
s	m	-	-	-	-	q p p	1 (car. 12)	q	
s	s	-	-	-	-	q s s	1 (sol. 10)	x y	
z	d	q	q	q	-	q p p p d	1 (tst. 11)	?	
t	x	x	x	x	x	q t	1 (tw. 11)		
u	v	^	^	v	-	q v y	1 (ur. 2)		
z	#	#	-	-	↑	q i	1 (H. ka. 6)	y	
h	-	q	q	-	-	q h			
q	-	q	q	q	-	q o' p p			
x	-	y	y	y	-	q t x			
o	-	-	q	-	-				
ii	-	-	q	-	-				

Etruskisch alfabet door Bellen in zijn agenda opgetekend op 4-2-1927.
(Collectie R.O.B., Amersfoort)

van 'een heuvel in de zogenaamde Kwekerij, het militair terrein ten zuiden van de Arnhemse Straatweg (paal 9.2)'. De naam Kwekerij komt niet op topografische kaarten voor, wel de naam Kweeklust. Overigens lag de heuvel niet op het terrein van Kweeklust, maar direct ten zuiden ervan! De benaming *Girhen* is een afkorting van Ginkelse Heide Ringheuvel Noord. En zo blijkt *Ambertumulus* of *GiAmtu* een grafheuvel op de Ginkelse Heide te zijn die door Bellen genoemd werd naar het grote aantal barnstenen sieraden die hij er vond. *Schite* is een grafheuvel op het schietterrein op de Eder Heide en *Wewezatu* een tumulus aan de westrand van het Wekeromse Zand. Later gebruikte Bellen ook nog een systeem van jaarnummers: het jaartal gevolgd door de letter G van grafheuvel en een volgnummer. De Ambertumulus kreeg nu de code 1927G10. Uiteindelijk introduceerde Bellen na 1930 een systeem van datanummers. Op basis van de notities in zijn agenda's werden deze nummers voor alle opgravingvondsten gebruikt. Opvallend volgens Lanting is dat Bellen in zijn beschrijvingen in geen enkel geval een duidelijke grafkuil afbeeldde of beschreef.⁸⁵ Dat is verbazingwekkend omdat Bellen wel degelijk oog voor details had zoals uit zijn profieltekeningen blijkt. Toch was hij zich

85 Lanting, J.N. Naar gegevens uit een nog te verschijnen publicatie.

bewust van het belang van zorgvuldige registratie van de ligging van vondsten en probeerde die soms driedimensionaal in te meten. Al lijken zijn opgravingen op het eerste gezicht zeer goed gedocumenteerd, na bestudering blijkt dit toch iets tegen te vallen. Naar Lanting's inzicht moeten de kompasrichtingen gewantrouwd worden en had Bellen de neiging tot te sterke schematisering.

In de boekjes lezen we rijp en groen. Zo zien we dat Bellen op 22 december 1923 voor het eerst kennis maakte met Koenen. Hij had toen al contact met de amateur archeoloog Van der Moer en kende zijn verzameling. Bellen vroeg aan Van Baren hoe een met vuursteen voorziene pijl er uitzag. Afbeeldingen van bijlen waren overal te zien, een volledige pijl was nergens te ontdekken. Het blijkt dat Bellen vooral na een storm er op uit gaat om zijn vondsten in de zandvlakten te doen. Tevreden stelt hij vast: 'waar ik gezocht heb wordt nooit meer iets gevonden'. Verder maakte hij dat jaar met Van Giffen een reisje van Assen naar Weerdinge om daar een opgegraven tumulus op het Kamperesje te bezichtigen. Bellen denkt na over regenvoorspellende planten. Hij noteert over de vriendelijke oude vrouw die vroeger bij Kernhem woonde en haar gasten het spinnen leerde: 's nachts zwierf ze als een zwarte kat in de omgeving rond'. Maar ook zaken als: 'wanneer een dwaallichtje aan je kleeft, schudt het kalm af, dan is er geen gevaar. Doet men het niet dan raakt men geestelijk aan het dwalen'.

Via zijn agenda horen we in 1924 van Bellens contacten met de mogelijk belangrijkste volkskundige in ons land van die tijd, D.J. van der Ven (1891-1973). Bellen las zijn artikelen in het door de Van Houten chocoladefabrieken uitgegeven *Ons Eigen Tijdschrift* en ging naar aanleiding daarvan nadenken over de zogenaamde doolhof in het Eder bos ten noorden van de begraafplaats. Daar was een warnet van paden met een geheimzinnig kegelvormig heuveltje en geheel begroeid met eikenhakhout en dennen. In de onmiddellijke nabijheid werden tot in Bellens tijd vuren gestookt. Een andere plek was de top van de Paasberg. Ook daar was een heuveltje waarop het monument van juffer Moens⁸⁶ het centrum van een padenstelsel vormde, maar ook van een ringvormige wal. Helaas kennen we het antwoord van Van der Ven niet op de door Bellen genoemde verschijnselen.

Uit de agenda's blijkt dat Bellen zich uitvoerig bezig houdt met de bestudering van het runenschrift, het oudst bekende schrift uit de Germaanse landen. Het bijzondere aan dit schrift is dat iedere letter niet alleen een fonetische klank, maar ook een specifieke betekenis heeft. Door de runen achter elkaar te schrijven wordt er niet alleen een woord verkregen gebaseerd op de fonetische klanken van de tekens, doch ook een zin gebaseerd op de betekenis die iedere rune in zich draagt. Hetzelfde doet zich voor bij het Hebreeuws. Er kan een magische diepgaande esoterische betekenis worden ontleend aan de runenstenen. In de combinatie komt de kracht tot stand, de stenen kunnen worden gebruikt als orakel en hebben een voorspellend karakter. De grondslag van runen is dezelfde als de tarot waar dominee Klumper in Vries zich van bediende zoals we nog zullen zien. De oude Germaanse volken hadden een magische wereldvisie en vooral in de Oudnoorse sagen wemelt het van fascinerende stukjes magie waarin de runen veel worden ge-

86 Bedoeld wordt hier Anna Maria Moens. Zij was schrijfster en dreef op huize Kernhem een deftige kostschool. Na haar dood richtten in 1833 enkele leerlingen een grafmonument voor haar op. Tegenwoordig is het een Rijksmonument.

*Bellen bestudeerde ook het spijkerschrift zoals blijkt uit aantekeningen in zijn agenda op 21-8-1927.
(Collectie R.O.B., Amersfoort)*

bruikt als krachtige talismannen. Het is niet verbazingwekkend dat Bellen ook in deze richting zijn voelhorens uit stak.

In 1929 is Bellen tot de conclusie gekomen dat voetbal een ritueel verschijnsel is. Op veel plaatsen was er voor 1850 op dinsdag voor de vasten een groot voetbalfeest met vreugdevuur. Winnaar werd de Zomer- of Balkoning. Tussen haakjes voegt Bellen toe: (*St. Petrus – openaar van de hemel / zomer? Bal is zon.*) In een conceptbrief aan Kleiweg de Zwaan spreekt Bellen over de plaatsnaam Ede die volgens hem van Keltische oorsprong is en zich na de komst van de Germanen in tegenstelling tot andere plaatsen in de buurt handhaafde. Nooit had volgens Bellen een Frankische stam zich ten noorden van de Maas gemanifesteerd en toch had hij een Gallische voetbeker die op de Veluwe gevonden was. Hij zou er een verhandelingsstukje over schrijven in het blad 'Gelre'. Mocht iemand anders dan hij zich meer bevoegd voelen daar iets van te denken zou het stukje zijn doel hebben bereikt. Bellen besluit met te zeggen dat hij Kleiweg de Zwaan een kijkje heeft willen geven hoe hij met diverse vraagstukken worstelt, maar ook dat hij niet tot de financieel gesitueerden behoort. Met het oog op zijn gezin kan hij zich geen kosten veroorloven. Dat was ook de reden dat hij nog geen lid was van het Institut International d'Anthropologie. Het waren de grenzen die een officierstraktement nu eenmaal stelde.

Bellen onderzocht ook de mogelijkheid de lucht in te gaan om de Veluwe vanuit dat perspectief te bekijken. Daarover sprak hij met de luitenant-vlieger Wijnkamp die hem vertelde dat de Veluwe zich vanuit een vliegtuig toonde als een

grote bruine vlakte met opflitsend gele vlekken, de zanden en met stukken bouwland en bos. Bij tijdige aanvraag gaf de vliegbasis Soesterberg graag luchtfoto's en uit het oogpunt van zijn onderzoek zou een vlucht wel mogelijk zijn. Het is niet bekend of het gratis vliegtochtje plaats vond. De enige privé aangelegenheid die Bellen in de agenda's noteerde was de geboorte van zijn Emilietje.

AANGERAAKT DOOR DE FOLKLORE

3.1 Overplaatsing en verkoop collectie

Vanaf het moment dat Bellen hoorde dat hij mogelijk overgeplaatst zou worden naar Groningen of Assen stelde hij pogingen in het werk zijn verzameling te verkopen. Per 1 augustus 1931 ging hij aan de slag in Assen en vond een huis op stand aan de Vaart noordzijde 56. Van verschillende kanten waren pogingen gedaan zijn archeologische verzameling in Ede te houden. Hij wilde echter niet tot elke prijs verkopen en zo kwam men niet tot een overeenstemming en ging de collectie mee naar Assen. Ook Van Giffen die in 1932 bij Bellen op de koffie kwam toonde belangstelling en informeerde of hij zijn collectie wilde verkopen.⁸⁷

Een jaar later nam Bellen contact op met de directeurs van het Rijksmuseum van Oudheden (R.M.O.) te Leiden J.H. Holwerda en van het Biologisch Archaeologisch Instituut (B.A.I.) te Groningen A.E. van Giffen. Beide heren kregen in februari een brief waarin hij zijn verzameling te koop aanbood. Dit ging vergezeld van een lijst van vondsten met foto's en tekeningen. Enige dagen later volgde daarop nog een aanvulling. Bellen stelde evenwel voorwaarden bij de verkoop van zijn verzameling. Van Giffen toonde geen interesse en liet een eventuele aankoop over aan Leiden. De tactiek van Holwerda was zich niet al te gretig op te stellen. Daarom gebeurde er voorlopig niets.

Bellen refereerde aan de grote belangstelling die Holwerda in het verleden aan de dag legde voor het lekenwerk dat hij op oudheidkundig terrein op de Veluwe verricht had. Vooral ook door het belang van zijn verzameling prehistorische voorwerpen meende hij een bescheiden verzoek te mogen doen. Wegens bezuiniging en reorganisatie binnen het leger was hij in afwachting van zijn pensionering met ingang van 1 april 1933 op non actief gesteld. Voor zijn gezin met drie schoolgaande kinderen voelde Bellen zich genoodzaakt de achteruitgang in inkomsten naar vermogen te compenseren. Daarom vroeg hij Holwerda hem een baan te bezorgen aan een museum of iets dergelijks. Omdat hij met een geringe jaarlijkse vergoeding al geholpen was mocht het best een ondergeschikte betrekking zijn. Om zichzelf aantrekkelijk te maken was Bellen bereid zijn gehele archeologische verzameling aan het museum of de inrichting die hem in dienst nam in bruikleen af te staan zolang hij daaraan verbonden bleef. Na een negen jarige diensttijd, het tijdstip van zijn pensionering, wilde hij vervolgens zijn hele collectie afstaan.

⁸⁷ Agenda 1932.

*Bellens huis 'op stand' aan De Vaart in Assen.
(Foto R. Marring, 2012)*

Hiermee zou de goed gedocumenteerde en geconserveerde verzameling prehistorica, die volgens Bellen door het hele land bekendheid genoot, een passende bestemming krijgen. Om nog enige druk op de ketel te zetten verklaarde hij niet te kunnen voorzien wat anders het lot van zijn collectie zou worden.

Zijn verzameling omvatte 14 goed gerestaureerde en 7 ongerestaureerde klok-bekers; een aantal bronzen dolken, polsbeschermers en barnstenen kralen; pijlspitsen, bijlen en messen respectievelijk van vuursteen en andere steensoorten, alles uit het Neolithicum; het vaatwerk vormde met veel van de genoemde andere voorwerpen gesloten vondsten. Voorts waren er enkele tientallen Germaanse en latere urnen met gecremeerde mensen-, brons- en ijzerresten. Veel vuursteenmateriaal had een Mesolitische herkomst. De gehele collectie was door hem zelf gevonden in zandverstuivingen en gravende in ontginningen op de Veluwe samengebracht.⁸⁸

Holwerda antwoordde geen kans te zien Bellen aan werk te helpen omdat er bij het museum in Leiden wegens bezuiniging al drie mensen waren ontslagen.⁸⁹ Het enige wat hij zou kunnen doen was zijn verzameling kopen. Hij kende die te onvoldoende om een concreet voorstel te doen, maar was bereid naar dezelfde maatstaven als bij de collectie van de heer Westendorp gebeurde een bod te doen. Bellen wist wat daarvoor betaald was. Hij dankte Holwerda dat deze begaan was met zijn lot en zei niet bij de pakken neer te gaan zitten.⁹⁰ Zo nodig wilde hij graag terugkomen op zijn aanbod van een correspondentschap en van aankoop. Op dit

⁸⁸ Archief R.M.O.brief 20-1-1933.

⁸⁹ Archief R.M.O. brief 25-1-1933.

⁹⁰ Archief R.M.O. 3-2-1933.

Enige topstukken uit Bellens verzameling. (Collectie R.M.O., Leiden)

moment was er echter een kleine kans zonder kostbare verhuizing enige vermeerdering van inkomsten te verkrijgen. Deze kans wilde hij eerst onder ogen zien. Bellen solliciteerde namelijk naar de functie van directeur van het Fries Museum in Leeuwarden. De overleden gepensioneerd majoor M.W. Vieweg (1871-1933) had deze functie tien jaar tot tevredenheid vervuld.⁹¹ Bellen trok zijn sollicitatie terug toen hij per 16 november 1933 weer in actieve dienst hersteld werd bij het 1ste regiment infanterie te Assen.⁹²

Desondanks wilde Bellen zijn prehistorica verkopen en dit zo snel mogelijk afhandelen. Hij was nu bereid met Holwerda te overleggen naar de maatstaf die bij de heer Westendorp was aangehouden. Via het lijstje dat hij had stelde Holwerda voorlopig een bedrag van bijna f2000,- voor. Samen met Dr. Bursch wilde hij eerst nog wel alles zien om vervolgens een definitief bod uit te brengen.⁹³ Bellen haastte zich te verklaren dat zijn collectie veel groter was dan opgegeven. Hij had alleen een indruk willen geven, er waren meer klokbekers, ook een aantal gesloten vondsten van Germaanse grafplekken en veel ceramiek, brons en ijzer (van het me-

91 Tresoar, *Archief Fries Genootschap*, Toegang 205-08 inv. no. 6. Waarschijnlijk om te sparen werd er geen nieuwe directeur benoemd omdat de conservator mr. P.C.J.A. Boeles die functie tot 1935 er wel bij wilde doen. In 1934 werd de kunsthistoricus Dr. A. Wassenbergh (1897-1992) in Leeuwarden benoemd die in alles belang stelde behalve in archeologie.

92 Het Vaderland, 9-11-1933.

93 Archief R.M.O. 24-3-1933.

taal o.a. een torque en verschillende ijzeren ringen, arm- of hoofdbanden van het grafveld Honslog).⁹⁴ De gehele collectie vertegenwoordigde volgens Bellen voor het zuidwestelijke deel van de Veluwe een vrijwel ononderbroken overzicht van alle voorhistorische culturen. De collectie vuursteen bevatte Paleolithisch, vrij veel Mesolithisch en een grote hoeveelheid ander materiaal. Het geboden bedrag zou daarom veel te laag zijn. Voor een deel waren de stukken door hem zelf gerestaureerd. In zijn tegenwoordige woning had hij plaats genoeg. Hij hoefde niet te verkopen en als reden voor zijn handelen gaf hij aan te moeten denken aan de studiekosten van zijn kinderen. Mede door het belang voor de Nederlandse Prehistorie op een dergelijke verzameling de hand te kunnen leggen, meende Bellen met een gerust hart f5000,- in overweging te mogen geven. Hij zou het op prijs stellen als zijn verzameling hier te lande in een passend 'cultuurmilieu' terecht zou komen.

Volgens Holwerda week de vraagprijs te veel af van het gebodene en daarom wilde hij er niet voor naar Assen komen.⁹⁵ Wel zei hij het jammer te vinden wanneer de verzameling naar het buitenland zou verdwijnen. Meer kon hij niet doen.⁹⁶ Bellen stuurde vervolgens een volledige lijst van zijn verzameling.⁹⁷ Holwerda berekende daaruit een bedrag van f1988,- en daarmee kwamen de onderhandelingen tot stilstand.

Omstreeks deze tijd had de Wageningse professor Oosting ruzie met Holwerda. Hij vertelde er onomwonden over op een bijeenkomst van de vereniging Oud Ede. Het handelde zich om het grafveld De Laar in Bennekom waar Bellen zo ongeveer alles had weggehaald. Tussen neus en lippen door vertelde hij ook dat Bellens verzameling waaronder veel zeldzame klokbekers wel f37000,- waard was en dat die op minder fraaie wijze was verkregen. Zo zou Bellen zich hebben bediend van 'stropers'.⁹⁸ Hoe dit verder zij, in het voorjaar van 1935 zag Bellen zich alsnog genoodzaakt zijn collectie van de hand te doen. Het betrekken van een minder ruime woning zou hiervan de reden zijn. Hij verruilde namelijk zijn woning op stand aan de Vaart voor de helft van een veel kleiner huis aan het Kanaal. De destijds voor zijn verzameling gevraagde f5000,- kwam hem nu ongemotiveerd voor, maar toen dacht hij dat zijn klokbekers onbetaalbaar waren en dat door het stellen van een lage vraagprijs afbreuk zou worden gedaan aan het aanzien van de collectie.⁹⁹ Als onbemiddeld man kon hij de verzameling die hem ook kosten had opgeleverd moeilijk als geschenk aanbieden. Bellen kwam tot deze actie nadat de Stichting tot Bescherming van Prehistorische Cultuurmonumenten in Gelderland zijn aanbod om de collectie aan te kopen om financiële redenen had moeten afwijzen.¹⁰⁰

Wegens de verslechterde economische situatie kon het R.M.O. in Leiden nu slechts 1500,- gulden bieden. Het aankoopbudget van het museum was wegens de bezuinigingen vrijwel geheel geschrapt. In plaats van f15000,- die men vroe-

94 Archief R.M.O. 28-3-1933.

95 Archief R.M.O. 30-3-1933.

96 Archief R.M.O. 1-4-1933.

97 Archief R.M.O. 5-4-1933.

98 Archief Vereniging Oud Ede, Notulen 1933.

99 Archief R.M.O. 20-3-1935.

100 Jaarverslag van de Stichting over 1935 in Bijdragen en Mededelingen Gelre 39, 1936 p. XXVIII.

ger per jaar beschikbaar had, moest Holwerda het nu met f800,- doen. Wel was er nog een particulier fondsje waar nog iets te halen viel, maar in deze omstandigheden kon Holwerda slechts f1500,- bieden. Bellen toonde begrip, hij moest zich bekrimpen, maar de toestand was niet zo dat van hoge nood sprake was. Hij was nog niet gedwongen zijn collectie voor 'een vrij geforceerde crisisprijs' aan het Rijk te verkopen. Holwerda toonde begrip voor Bellens standpunt, maar zei verder niets te kunnen doen. Drie weken later ging Bellen akkoord met de door Holwerda geboden som. In verband met verhuizing naar een kleinere woning op Kanaal 4 zou de transactie zo snel mogelijk uitgevoerd moeten worden.¹⁰¹

Het overgrote deel van Bellens collectie verhuisde zo naar Leiden, waar het met veel fouten werd geïnventariseerd onder de nummers 1936/1.1-261. Een klein deel bleef in het bezit van Bellen en werd waarschijnlijk opzettelijk achtergehouden. Dat gold onder andere voor een AOC-beker¹⁰² uit Harskamp die in 1960 aan Museum Nairac in Barneveld werd geschonken en voor het tongdolkje Ede-Ginkelse Heide volgens Bellens code uit tumulus 'Girhen/Girhen', dat in 1973 door mevrouw Bellen aan het R.M.O. te Leiden werd gegeven. Een aantal urnen was na Bellens dood in 1961 door haar tijdens een volgende verhuizing eenvoudigweg opgeruimd.

3.2 Bezoek aan collega's

In oktober 1931 bracht Bellen een eerste bezoek aan W. Beijerinck (1891-1960), de landbouwkundige met grote interesse voor flora en fauna die in 1927 het initiatief had genomen tot de oprichting van een veldlaboratorium dat later zou uitgroeien tot het Biologisch Station Wijster. Beijerinck was een verzamelaar pur sang. Hij legde niet alleen herbaria aan van door hem gevonden planten en zaden, maar hij bracht ook een groot aantal insecten, crustacea, mollusca, vogeleieren en vuursteen- artefacten bijeen. Aan de verspreiding van de mesolithische en neolithische woonplaatsen in zijn omgeving wijdde hij een studie, waarbij hij probeerde trekwegen te reconstrueren. Een deel van Beijerinck's collectie archeologie, waaronder een bijzonder fraaie 'heilige bijl' uit de omgeving van Wijster, bevindt zich nu in het Drents Museum. Tijdens zijn bezoek aan Beijerinck zag Bellen de volgens hem grootste votiefbijl van West-Europa. Beijerinck had enige heftige conflicten met Van Giffen over deze bijl gehad. Hij vertelde over zijn onaangename ervaringen met de beroemde man. Door deze tijdens het gesprek een zenuwlijder te noemen gooide Bellen nog wat olie op het vuur. Vervolgens gingen de heren eensgezind op pad om enige grafheuvels te bezoeken.¹⁰³ Daarbij ontmoetten ze boswachter Veldkamp die vertelde hoe deze heuvels opgeworpen waren. Als er een rijke gestorven was moesten de boeren de nodige karrenvrachten aanbrengen en zo kwam een dergelijke bult tot stand. Het herinnerde Bellen aan de sprookjes over het ontstaan van de bergjes in Wolfheze, Nunspeet en Elspeet.

101 Archief R.M.O. 22-4-1935.

102 AOC = All Over Cord, ook wel *Corded ware* genoemd. In het Nederlands spreken we over een Touwbeker en de Touwbekercultuur (ca.2900-2450 voor Chr.).

103 Agenda 1931.

Om elkaar niet in de wielen te rijden stelde Beijerinck een gebiedsindeling voor: zijn zwager Popping zou in Friesland moeten blijven, Bellen ten noorden van de Beilerstroom en zelf zou hij in het vervolg daarvan ten zuiden opereren. Bellen toonde zich voorzichtig, in beginsel was hij akkoord, mits dit een goede verstandhouding met Van Giffen niet in de weg zou staan.¹⁰⁴ Al in 1924 had Bellen aan Van Giffen geschreven geen gelegenheid te willen laten voorbijgaan om het contact te bewaren.¹⁰⁵ Nu hij in Drenthe zat was dit voor hem nog belangrijker geworden. Van Giffen kwam geregeld koffie drinken en was zeer tevreden over Bellens zoektochten. Vaak kreeg de professor vondsten van hem mee en determineerde hij objecten uit zijn verzameling. Tenslotte kreeg Bellen van Beijerinck de raad enige zeer goede boeken, die ook bij zwager Popping in de kast stonden, te lezen. In de eerste plaats waren het werken van Gustaf Kossinna (1858-1931), linguïst en professor in de Duitse archeologie in Berlijn. Samen met Carl Schuchhardt (1859-1943) behoorde hij tot de toonaangevende Duitse prehistorici van zijn tijd. Hij was de ontwikkelaar van de techniek van de *Siedlungsarchäologie*. Zijn nationalistische theorieën over de oorsprong van de Germaanse volkeren kwamen goed van pas in de Nazi-ideologie. Deze associatie deed zijn reputatie na de Tweede Wereldoorlog geen goed.¹⁰⁶ Ook Gustav Schwantes (1881-1960) *Deutsche und Schleswig-Holsteinische Vorgeschichte* werd door Beijerinck warm aanbevolen. Daarna vertrok Bellen naar Assen en ging enige dagen later op bezoek bij het Friese N.S.B.-Statenlid H.J. Popping (1885-1950) in Oosterwolde. Waar Bellen als soldaat aan Koningin en Vaderland trouw bleef, meende Popping dat alleen een sterke leider het land kon redden. Popping was boekhandelaar en onlosmakelijk verbonden met de archeologie van de Stellingwerven. Hij onderhield voor 1920 al contact met Van Giffen die toevallig bij zijn vrouw in de klas had gezeten.¹⁰⁷

Popping was in de periode toen Jo Bezaan zijn ontdekkingen deed op de Veluwe, zelf het Jong-Paleolithicum op het spoor gekomen in zijn geboortestreek. Hij geldt als de ontdekker van de paleolithische jagers van Noord-Nederland. De Leeuwarder Courant schreef destijds over hem dat hij had laten zien dat een amateur meer kennis kon hebben dan de vakgeleerde en dat hij de vakwetenschap een paar beschamende lessen had geleerd.¹⁰⁸ In 1927 had Van Giffen nog geconstateerd dat de hunebedbouwers de eerste bewoners van ons land waren. Al in 1929 had hij kenbaar gemaakt dat deze opvatting aan het wankelen was geraakt. Hij verwees hierbij naar het onderzoek van microlithische artefacten door H.J. Popping, H.J. Bellen en R. Oppenheim.¹⁰⁹

104 Agenda 1931.

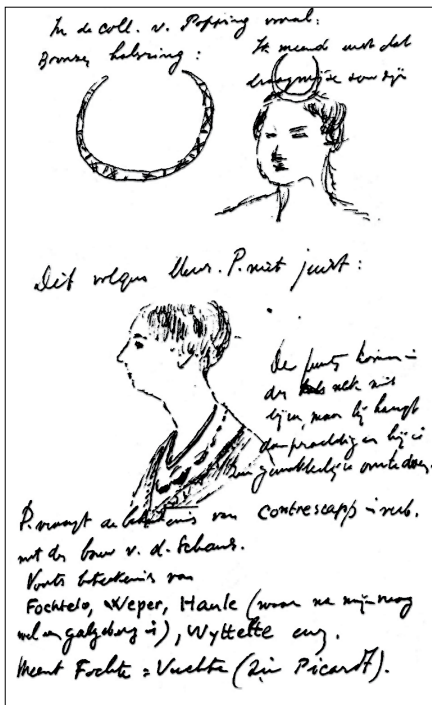
105 G.I.A. brief 11-1-1924.

106 Zie voor Kossinna: Eggers, Hans Jürgen 1961, *Inleiding tot de wetenschap der prehistorie* Utrecht/Antwerpen Hoofdstuk IV.

107 Jager, Sake en Evert van Ginkel, *Archeologie van de Stellingwerven*. 2005 p. 46.

108 Leeuwarder Nieuwsblad, 1-7-1935.

109 Giffen, A.E. Grafheuvels in Oosterwolde 41-42 en 57. Zie ook: H.J. Popping: Drents Mesolithicum en Neolithicum in: N.D.V.A. 48 (1930) 69-81.

Aantekening in Bellens agenda (10-1-1931) over een discussie met Popping over de draagwijze van een gevonden bronzen halsring. (Collectie R.O.B., Amersfoort)

Popping en Bellen laten zich nauwelijks met elkaar vergelijken. Daar waar Popping een wetenschappelijke instelling had en veel op het gebied van de Steentijd heeft gepubliceerd, bleef Bellen steken op het niveau van een welwillende amateurarcheoloog die de mogelijkheid had gehad om vrijelijk in allerlei grafheuvels te spitten. Daarbij documenteerde hij zijn waarnemingen voor zijn doen zorgvuldig in zijn agenda, maar te summier om er vandaag de dag veel aan te hebben. Schatgraver waren beide. Naar schatting had Popping een verzameling van 20000 objecten. Vol ontzag werd de collectie door Bellen bewonderd. Een bronzen halsring sprong er uit en Bellen meende dat het sieraad als een soort diadeem gedragen zou zijn.

Volgens mevrouw Popping was dit niet juist, het was een halsring. Popping informeerde naar de naamsoorsprong van Fochtelo, Weper en Hank waar een galgenberg lag. Daarna ging men op pad om een tumulus te bezoeken die Popping aan het afgraven was. Ooit was Popping lid geweest van de Drentse Prehistorische Vereniging, maar hij had bedankt toen enige leden ernstige kritiek op zijn werk uitoefenden.¹¹⁰ Toen hij daar over klaagde bleek geen van zijn medeleden zich

van enige schuld bewust, hij moest maar aangeven waaruit de kritiek bestond. Het is zeker dat Popping al in 1929 in de Drentse stuifzanden op zoek was naar het Mesolithicum.¹¹¹ Hij werkte samen met zowel Holwerda en Bursch alsmede met Van Giffen en verwees Holwerda's koepelgraf theorie naar het rijk der fabelen.¹¹² In 1932 zette Popping de schop in de Galgenberg bij Anholt nabij de grens met Ruinen en vond een laatneolithische beker en een amfoor.¹¹³ Later bleek dat Popping tussen Vledder en Doldersum weer een aantal grafheuvels had omgespit. Van Giffen zou er met hem over spreken.¹¹⁴ Algemeen waren de leden van de Drentse Prehistorische Vereniging van mening dat ook met toestemming van de eigenaar het graven in grafheuvels verboden zou moeten zijn.

¹¹⁰ D.P.V. Notulen inv.no. 2 op 5-1-1931.

¹¹¹ Popping, H.J. *Drentsch Mesolithicum en Neolithicum*, N.D.V.A. 1930 p.69 e.v.

¹¹² Eickhoff 2003 p.244.

¹¹³ Nadat een aanzienlijk deel van de heuvel aan zandwinning ten offer viel werd het restant van de heuvel van 30 april tot 1 mei 1951 systematisch onderzocht vanwege het B.A.I te Groningen waarbij W. Glasbergen de leiding had.

¹¹⁴ D.P.V. Notulen inv.no. 3 op 24-4-1937.

3.3 Oog voor landschap en folklore

Al fietsend door het Drentse land en gestoken in zijn versleten uniform werd Bellen weldra een bekende verschijning. Hij was zoekende naar de tijd waarin de nederzettingen kleine eilandjes van beschaving waren te midden van een woeste natuur die de mens ontzag en angst inboezemde. Een natuur waarin duivels en witte wieven op de loer lagen. Bij de bevolking heerste tot laat in de negentiende eeuw nog zeer veel bijgeloof. Het zou nog steeds voortwoekeren ‘in de onderste lagen onzer volksklasse’.¹¹⁵ Eerder was al vastgesteld dat vrouwen er meer behept mee waren dan mannen, omdat ‘zij door hare vorming nader reiken aan de geestenwereld en door aandoenlijkheid (en) geestvervoering nader komen bij de geesten’.¹¹⁶ Harm Tiesing (1853-1936) schreef in 1930 dat het bijgeloof was weggestorven onder de machtige invloed van het verkeer en de beweging van onze tijd. Men sprak niet meer over lichten die in het veld gezien werden.¹¹⁷ Speurend naar de oude prechristelijke elementen in het Drentse land kon men Bellen overal tegenkomen. Onderweg maakte hij aantekeningen. Zo zag hij bij het hunebed van Balloo (D16) dat het op het oog verwoest was.¹¹⁸ Of was het mogelijk niet afgebouwd? Dan zouden eerst de dekstenen neergelegd zijn en de draagstenen voorlopig geplaatst. Het zou een kijkje kunnen geven op de bouwwijze van een hunebed. De negen dekstenen lagen allen op de grond, geen was dragend. De kompasstand bleek niet in overeenstemming met de resultaten van Oldenhuis Gratama. Kortom het hunebed riep bij Bellen allerlei vragen op.¹¹⁹

Op een tochtje richting Donderen zag Bellen eerst de oude es ten westen van de harde weg tegenover de poel van Pittelo (bij Assen). Het even verderop liggende Ter Aard maakte met het stukje dennenbos dat op een overgebleven rug stond op hem een nog oudere indruk. In Zeijen lagen veel oude huisplaatsen waar hij als het ware Drenthe zei te proeven. Sterk vielen de fel wit geschilderde deur- en raamkozijnen op, maar ook de daklijsten. Het gaf Bellen de indruk van een krachtig modern leven. Prachtige natuur was te zien bij de hoge es aan de zuidzijde van de weg naar Norg. Het hunebed (D5) was moeilijk te vinden, zijn kaart deugde niet. Het was vrij klein en nog slechts enkele draagstenen lagen op hun plaats.¹²⁰ De weg ging verder langs de door Van Giffen opgegraven tumuli en vervolgens kwamen de ontginningen. Die liet hij links liggen en fietste over de hei langs tumuli, walletjes en oude karrensporen. Na thuiskomst zette Bellen zijn gedachten op papier. Bijvoorbeeld over de salamander: “*de naam hagedisse geldt voor heks en voor het dier van die naam. Hage-disse is haag - vrouw. De rituele plekken der Germanen waren hagen. De dienst werd geheel door vrouwen gedaan. Het woord salamander is volgens List de aanduiding voor de heidense priester en betekent heilsman. Het is tevens de naam voor het waterdier dat in vorm vrijwel gelijk is aan*

115 Tiesing, H., *Blikken in het verleden*, Nieuwe Drentse Volksalmanak 1903 p.61.

116 Oldenhuis Gratama, L., *De hunebedden in Drenthe en aanverwante onderwerpen*. p.92 e.v.

117 Edelman, C.H., *Harm Tiesing, over landbouw en volksleven in Drenthe* Deel II p.200.

118 Agenda 1931.

119 In 1952 en 1954 werden door Van Giffen restauratiewerkzaamheden uitgevoerd.

120 Het hunebed werd in 1952 door Van Giffen gerestaureerd en in 1965 is vergeefs gezocht naar de standplaatsen van eventuele poortzijstenen.

de hagedis. Dialectisch vindt men voor hagedis: evertas, everdas, eveldas enz. Voor salamander: meerkat, vèègtés (Limburg). Vèè is Weg (?) en tés is vrouw". Blijkbaar kwam Bellen salamander in de betekenis van vuurgeest verwant aan de vuurspuwende draak minder goed uit.

Bellen schrok er ook niet voor terug vanuit Assen per fiets een tochtje naar Meppel of Borger te maken. In september 1933 bezocht hij een opgraving van Van Giffen in het Veenveld ten zuidoosten van Westerbork.¹²¹ Van Giffen noemde de gravenplek een gedegenereerd kringgreppel-urnenveld uit het begin van onze jaartelling. Bellen bekeek de verspreide crematieresten nauwkeurig. Ze lagen niet binnen kringen zoals men zou verwachten. Bellens speciale aandacht ging uit naar een in ongeschonden staat verkerende tumulus die op een vanuit de Schattenberg lopende Heilige Lijn (leylijn) lag. Hij zocht de randen van het plateau af naar vuursteen en vond enige fraaie exemplaren die hij aan zijn verzameling kon toevoegen. Aan de weg Schoonloo-Elp vond Bellen bij een tumulus ook nog een paar splinters van vuursteen. Intussen genoot hij van het landschap om zich heen. Zo hier en daar gingen in ons land de ogen open voor de snelle ontluistering van het landschap door ontginning en verkeveling. Vroeger zag de bevolking overal

de witte vrouwen dansen om middernacht, vooral wanneer de nevel over het land lag of boven de stroompjes en de vele plassen in de heide hing. Sommige ingezetenen waren zelfs in de heuveltjes geweest en hadden daar naar Picard's zeggen ongelofelijke dingen gezien en gehoord. Op gevaar af hun leven te verliezen, mochten ze er niet over praten.

Hoewel rond 1900 ook de eerste prille geluiden te horen waren om natuur en landschap te behouden, was het een algemeen geldend en gerespecteerd ideaal om de onproductieve woeste gronden productief te maken. Vooral in de jaren dertig, de crisisjaren, stak de ontginningskoorts duidelijk de kop op ter bestrijding van de werkloosheid. Bellen zag dit al op de Veluwe en het gold extra hard voor Drenthe's schatkist van nooit vermoed natuurschoon zoals hij het uitdrukte. Weldra zou zich er het laatste bedrijf afspelen van de tragedie van verdwijning van de Drentse wallen met hun onvergankelijk mooi begroeiing van wilde palm (juniperus), hazelaar en krentenboom, hulst en rozelaar.¹²² Op een al te nauw presenteerblaadje tussen de aangemaakte akkers, met keien bekogeld door vandaalse bezoekers, vervielen de hune-

Houtsnede van R. Snapper: 'Aardgeesten of Witte Wijven'. (Uit: J.R.W. Sinninghe, 'Drentsch Sagenboek', Assen 1943, pag. 8)

¹²¹ Agenda 1933.

¹²² Bellen, H.J., In: Nieuwsblad van het Noorden, 30-3-1937.

bedden. Elk seizoen verdwenen er weer tumuli, de eeuwenoude monumenten afstekend tegen de Drentse horizon.

Hun inhoud lag in scherven en brokken verspreid over de ontginningen. Soms kwam een steen bijl in het Asser museum terecht. Gelukkig was onlangs door particulier initiatief in een kerstvakantie de omgeving van Kamps onder Balloo als juweel van voorhistorie en belangrijke flora hersteld. Volgens Bellen was het de taak van de overheid waar natuurschoon ongemotiveerd vernietigd zou worden omdat de enkeling er geldelijk gewin in zag, dit te beletten in het belang van de gemeenschap.

De grote heideontginningen waren een gouden tijd voor Van Giffen. Hunebedden, grafheuvels en urnenvelden uit Neolithicum, Bronstijd en IJzertijd hadden zijn bijzondere aandacht. Veel minder interesseerde hij zich voor de vuurstenen werktuigen uit vroegere perioden. Die bleven lang het terrein van vrijetijds-onderzoekers zoals Bellen, die uit zandverstuivingen en op verse ontginningsakkers grote verzamelingen konden aanleggen. Omstreeks 1930 werd archeologie in Drenthe erg populair. Bekende namen in dit verband zijn: G.J. Voerman (1873-1966), H.J. Popping (1885-1950), J. Luinge en K. van der Kleij (1894-1959). Hun verzamelingen kwamen terecht in het Drents Museum en Bellens collectie verhuisde in 1935 naar Leiden. Hij schakelde langzaam over naar het terrein van de folklore en hield zich nu ook bezig met de Zonnewende en Heilige Lijnen. En hij hield zich bezig met entiteiten (geesten) die hun dierbare plek niet konden verlaten. Terug op aarde zat hij in de organisatie voor het organiseren van ontspanning voor de militairen in Bellevue (Assen) en probeerde fit te blijven door te zwemmen bij de Asser Zwem Vereniging (A.Z.V.). In zijn klasse was hij in 1935 Drents kampioen op de 50 en 100 meter vrije slag.¹²³

3.4 De waarheid van sprookjes?

Na zijn in augustus 1931 begonnen Drentse periode heeft Bellen nog slechts één archeologische opgraving gedaan. Wel meldde hij tot halverwege de jaren '40 af en toe nog vondsten bij het museum in Assen. Daarna verwaterde het contact. Bellens regionale bekendheid bracht met zich mee dat hij toch vaak door particulieren in kennis werd gesteld van archeologische vondsten. Hij bezocht dan de plek en nam de gevonden voorwerpen soms mee voor het Drents museum. Zonder er echt op uit te zijn raapte hij ook zelf nog wel eens een stukje op.¹²⁴ Slechts enkele stukken zijn daarvan terug te vinden in het museum. Zo gaf Bellen in 1931 diverse objecten mee aan een zeer tevreden Van Giffen die op diens naam ingeschreven werden. Een grote Germaanse (?) scherf kwam in handen van Mr. D. Roesingh. In het voorjaar van 1931 had Bellen al aan Van Giffen geschreven het niet zijn taak te vinden de archeologie te beschouwen en te behandelen als een middel om de geschiedenis van het menselijk tasten, denken en handelen te recon-

123 Nieuwsblad van het Noorden, 22-7-1935.

124 In 1932 uit Eext Vijzelkampen: scherven van een, naar Bellens mening, waarschijnlijk inheemse Romeinse nederzetting; in 1937 vijf bronzen ringen en waarschijnlijk neolithicus aardewerk nabij Klaassteen te Nijlande gevonden; in 1937 twee scherven nabij de weg Gasteren-Anloo en in 1940 vuursteen en haar van een knaagdier uit een veentje nabij Zeegse.

Afbeelding van Picardt. (Collectie Drents Museum)

strueren.¹²⁵ Maar een leek in een bepaalde ‘richting’ was volgens hem vaak een zoeker. Zo stelde hij zich de vraag die hem nu bezig hield: wat betekent het dat men in oude kerken aan de noordzijde onder de fundamenteën het bouwoffer ingemetseld vindt? Op de Veluwe waren hem twee gevallen bekend. ‘Ge ziet ik ben verschoven naar de folklore’, deelde Bellen ten overvloede mee en binnenkort zou Van Giffen er de resultaten wel van zien. Meestal waren het echter de kranten die zijn opzienbarende ontdekkingen naar buiten brachten.

Een bijzonderheid van Bellen is dat hij de sprookjes, die door de gebroeders Grimm opgetekend waren, bestudeerde om daar op een geheel eigenzinnige wijze gebruik van te maken. Duidelijk is dat hij de sagen en legenden van de Veluwe goed kende. Voor zijn volkskundige onderzoeken legde hij in de loop der jaren, vooral in Drenthe,

steeds meer verbanden met het mystieke. De Gebroeders Grimm, Willem (1786-1859) en Jacob Ludwig Karl (1785-1863), hadden tijdens hun rechtenstudie aan de Universiteit van Marburg interesse gekregen in de geschiedenis. Nieuw was het opzettelijk verzamelen van sprookjes zoals dat door Achim von Arnim (1781-1831) gedaan werd. In 1803 verscheen het eerste deel van diens *Des knaben Wunderhorn* met een verzameling van sprookjes, sagen en liederen. Von Arnim riep daarin op tot het verzamelen van sprookjes. De gebroeders Grimm voelden zich door deze oproep aangesproken en werkten vervolgens mee aan de twee volgende delen van dit boek. Na het verschijnen van deze boeken van Von Arnim gingen de broeders nog door met verzamelen. In 1816 en 1818 kwamen ze vervolgens met twee delen *Deutsche Sagen* waarin ze bekeken hoe men de verschillende sagen interpreteren moest en of en wat de sage over de geschiedenis te zeggen had. Sprookjes en sagen staan naast de geschiedenis, zo schreven de gebroeders Grimm, ze kunnen de oertijd als een ‘frisse en bezielende geest’ dichterbij brengen. Ze moeten alleen goed gelezen worden. Dit alles boeide Bellen zeer en in zijn latere werk treedt de beïnvloeding door sprookjes steeds duidelijker aan het licht. Bellen begon met de archeologie vanuit de volkscultuur te bewijzen en dat bleek niet zonder risico. De kerkhistoricus L. Knappert (1863-1943) behandelde als eerste de wetenschap van de folklore in een Nederlands proefschrift.¹²⁶

¹²⁵ G.I.A. brief 23-4-1931.

¹²⁶ Knappert, Laurentius, *De beteekenis van de wetenschap van het folklore voor de godsdienst-geschiedenis onderzocht en aan de Holda-mythen getoetst*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam 1887.

Hij omschreef folklore als: ‘de verzameling van legenden, sprookjes en sagen, zeden, gewoonten en gebruiken, liederen en spreuken; raadsels en kinderspelen, spreekwijzen en bijgeloof, voortlevend in de boezem van het volk’. Vooral het ‘in de boezem van het volk voortleven’ benadrukte Knappert in zijn definitie van folklore in het bijzonder. Het woord folklore ontleende hij aan een Engelstalig artikel uit 1846.¹²⁷ Er was echter allerm minst overeenstemming over de vraag of deze volkscultuur alleen in het verleden moet worden gezocht of ook in het heden. Op het Internationale Congres voor Folklore te Parijs in 1937 gaf Dr. P. Rivet (1876-1958) de definitie: *Le folklore est l'étude de tout ce qui survit, dans une société évoluée, de coutumes, d'habitudes de vie, de traditions, de croyances appartenant à un stade antérieur de civilisation*. Hierbij wordt dus het onderzoek beperkt tot survivals, de overblijfsels van een vroegere beschavingsperiode in een ontwikkelde maatschappij.

Het was pas later dat onder Duitse invloed de term volkskunde meer ingang zou vinden. De benaming folklore zou later gereserveerd worden voor de in nostalgie gedrenkte en als amateuristisch veroordeelde tak van volkscultuurbetoeffening, verpersoonlijkt in klompdansen en markten met oude ambachten.¹²⁸ Een vorm van volkskunde waaruit het verlangen spreekt van een verloren gegaan romantisch verleden dat nooit heeft bestaan. Knappert beschouwde de zeventiende-eeuwse predikant geschiedschrijver Johan Picardt als de vader van de Drentse volkskunde. Het is duidelijk dat Picardt gefascineerd was door de oudheden uit het Drentse landschap waarbij de hunebedden wel het meest in het oog sprongen.¹²⁹ Zijn conclusie dat deze grote stenen door ‘grouwsame, barbarische en wreede Reusen’ zouden zijn neergezet heeft later aanleiding gegeven tot veel hilariteit. Toch was Picardt met zijn gedachtegang een kind van zijn tijd. In de zeventiende eeuw en ook nog later hoorden reuzen bij een voorstelling van de wereld die als werkelijkheid moest worden aanvaard. Zelf zegt Picardt dat men voor fabeltjes begon te houden al wat van de Witte Wijven verhaald werd. Daarna spot men volgens hem met ‘spokerije en dan zijt gij op de compendieuze weg tot de vervloekte leer van David Jorisz, die eerst spotte met spokerij en daarna zelfs leerde, dat er geen duivels waren’.¹³⁰

We dienen ons hier te realiseren dat daar, waar het om geesten en spoken gaat, de werking van de duivel (want die zat er vaak achter) voor de zeventiende eeuw geen abstractie was, maar concrete werkelijkheid. Volgens Knappert stond Picardt's ‘lichtgelovigheid voor niets’. Dit gold zeker voor zijn verhaal over de Witte Wijven. Ook hier was het een vreemd landschapselement dat Picardt aan het denken zette: een serie merkwaardige ronde bergjes of heuveltjes die van binnen hol waren. Hier woonden de witte vrouwen en er zou regelmatig ‘deerlijk

127 Schrijnen, Jos., *Nederlandse Volkskunde* (2007) p.8. De term ‘folklore’ werd door Mr. Thoms in 1846 in Engeland ingevoerd voor: ‘the traditional beliefs, legends and customs, current among common people’. Het is dus de beschrijving van het weten, de wijsheid van het volk, de mondeling voortgeplante volksvererving.

128 Zeijden, Albert van der, *Een verlaten land met talloze wonderlijke gebruiken. Volkskunde en de constructie van een Drentse regionale identiteit*. N.D.V.A. 1999 p.68-69.

129 Picardt, *Antiquiteiten* 46-48.

130 Knappert, L., *Dr. Johan Picardt, zijne taal en zijne bronnen*. Nieuwe Drentse Volksalmanak 1900 p.21-68.

Onze voorouders volgens Picardt. (Drentsch Cronijck, Johan Picardt, Amsterdam 1660, pag. 51)

gekrijt, gekerm en weeklagen' te horen zijn geweest. Zijn tegenstanders noemde hij ongelovigen die als zij consequent doorredeneerden ook het geloof aan God en de Duivel overboord zouden moeten zetten. Op het volksleven had de geloofsverandering weinig invloed gehad. Feesten werden als vanouds gevierd met veel eten en drinken, met lawaai, het branden van vuren en dezelfde oeroude riten werden in acht genomen. De Ballerkuil kende Picardt precies en hij meende 'dat die Kuyle een sodanige plaets geweest is, alwaer den Duyvel de Heydensche mensen tael en antwoordt gegeven heeft'. Daarom hebben de Ballers er goed aan gedaan dit helse heiligdom tot een 'schinderkuyle' gemaakt te hebben, waar ze de dode beesten in gooien om door honden en raven verslonden te worden.¹³¹

Enkele eeuwen later werd Picardt beschouwd als een icoon van de Drentse culturele identiteit. Veel passages en verhalen uit zijn *Antiquiteiten* kregen exemplarische waarde en kwamen in elke nieuwe volksverhalenverzameling voor. Uiteraard was Bellen gefascineerd door Picardt's klassieker. Ook hij ging op zoek naar de oorsprong van oude verhalen en de waarheid die er achter schuilde. Zijn aantekeningen getuigen er van dat hij in Drenthe optekende wat hij onderweg hoorde. Bijvoorbeeld over een schat die verborgen zou liggen aan de noordzijde van de toren van Rolde. Een man ging toen aan het graven in de twee naast elkaar gelegen heuvels op het Ballerveld: Mannenberg en Stokkenberg.

De laatste groef hij dwars doormidden, maar vond niets.¹³² Op een landweg in Zeijen verscheen 's nachts een spook en brandde er licht. Het spook was een oude vrouw. Op weg naar Amen lag een smalspoor dat doorliep tot ten noorden van de boerderij De Schattenberg. Rechts en links was vrijwel alles ontgonnen.

131 Gerding, M.A.W., *Johan Picardt 1600 – 1670 Drenthe's eerste geschiedschrijver*. Drentse Historische Reeks p. 38.

132 Agenda 1931.

De boerderij lag ongeveer 600 meter af van de Schattenberg tumulus met volgens Bellen de schat van Drenthe. Op een wilde uitgraving na was deze tumulus ongestoord.¹³³ Volgens de bewoners van de boerderij lag ten oosten van de tumulus een grote steen, Dove Wander genaamd. De overlevering zei dat de markgenoten het vroeger niet eens konden worden waar de grens lag. Dus vroegen ze Wander, die doof was en geen leugens kon horen, of hij het wist. Maar men had zand uit Zwiggelte in zijn schoenen gedaan. Toen men hem vroeg op welke grond hij stond, zei hij dat het die van Zwiggelte was. Zo komt het dat de steen zo dicht bij Hooghalen staat. Men zei ook, wanneer er op de heide in de buurt een nevelachtige figuur ronddwaalde, dat het Dove Wander was. Het waren dit soort verhalen die Bellen poogde te doorgronden.

Er lag volgens een 55-jarige boer bij Westerbork een heuvel 'De Rechtspraak'. Onduidelijk is of Bellen hier de galgenberg bedoelt die in 1934 door Van Giffen is onderzocht.¹³⁴ Zo noteerde hij onderweg rijp en groen. Vele uren bracht hij door in de bibliotheek om het werk van de pleitbezorger van de Groningse taal en cultuur K. ter Laan (1871-1963) te bestuderen. Daarbij ging het vooral om zijn *Groninger overleveringen* uit 1928. Ook onderhield Bellen contact met E.J. Huizenga-Onnekens in Ten Boer. Hij las de Friese sagen en legenden en had daarover contact met Dr. P. Sipma (1872-1961) die ook een bekende Friese taalkundige en taalstrijder was.

Drentse sagen zijn te vinden in de almanak, maar Bellen las natuurlijk ook de bekendste auteur J.R.W. Sinninghe's (1904-1988) *Drentsch sagenboek* (1944). Het is begrijpelijk dat Bellen ook een fan was van Jo Bergmans Beins (1879-1948) die publiceerde over de in Drenthe voorkomende volksgebruiken en legenden. In de jaren dertig van de vorige eeuw werd de volkskunde erg populair en geheel passend in deze literaire trend tekende de Borgerder schrijfster in 1933 een aantal volksverhalen op die een plaats kregen in de bundel *Drentsche Legenden, Verzameld en naverteld door J.H. Bergmans-Beins*. Over haar bedoelingen met de bundel liet de schrijfster zich duidelijk uit: 'ik wil ze niet verhalen, zoekend naar haar oorsprong – ik wil ze u geven zoals ik zelf ze hoorde, zoals er nog weinig leven in het Oude Landschap.' De schrijfster bleef, in tegenstelling tot Bellen, met beide benen op de grond. Bellen was zoekende en probeerde zoals gezegd het waarheidsgehalte van de oude verhalen te achterhalen, bijvoorbeeld van 't Spinwiefie op de Ekelenberg bij Zuidwolde, een wijze vrouw die als het licht van de maan door de boomtakken speelde zat te spinnen. Dan zeiden de mensen in de buurt, zie je daar 't Spinwiefie op den Ekel? Zij denkt aan wat voorbij is en ziet wat er nog allemaal zal gebeuren. Ze is een wijze vrouw.¹³⁵

Op 12 november 1933 zocht Bellen Bergmans-Beins op in Borger. Het gesprek ging ook over veldnamen, zoals de oorsprong van de Borgerder Koesteeg die de verbinding vormde met het Nieuwland, Bellens vermeende dodenrijk, en mogelijk ook over hun beider moeders die vroedvrouw waren geweest. Bellen was geobsedeerd door het toponiem Nieuwland of Nijland. Ernst Fuhrman zei

133 Agenda 1932.

134 Sanden, Wijnand van der, en Henk Luning (red), *Over galg en rad, executieplaatsen in Drenthe*, 2010 p. 97.

135 Bergmans Beins, J.H., *Drentsche Legenden*, Nieuw Drentsch Mozaik 1933.

in *Das Tier in der Religion* (1925) dat bij veel oude woonplekken plaatsen werden gevonden die de naam Nieuwland droegen.¹³⁶ Deze terreinen werden van de woonplekken en meestal nabij de voornaamste cultusplek, gescheiden door een plaats waaraan een dieren naam verbonden was. Het Nieuwland was folkloristisch gezien het nieuwe land voor de ziel: de lijkenplaats. Voor de levenden was het een gevaarlijke plaats en alleen bereikbaar voor in dieren veranderde zielen. Bellen was het er mee eens dat dit verwondering op kon wekken. Wat was er natuurlijker dan dat Nieuwland, Nijland, Nieuwoord, Nienoord en dergelijke namen aan pas aangemaakt land deed denken. Doch plekken die eens nieuw genoemd werden konden deze aanduiding lang houden. Naar Bellens overtuiging bleek hier de verbergende, vermommende kracht van de folklore. Hem was bekend dat de Brink in Assen historisch en folkloristisch een belangrijke plaats innam. Ook dat ten noordoosten daarvan een plek lag die het Nijland werd genoemd. Het terrein ertussen heette vroeger Doevenkamp. Voor hem was het een reden op onderzoek uit te gaan. Bij Rolde vond hij het gehucht Nijlande dat er van gescheiden was door het Mul (volgens Bellen betekende dit Mol, maar hij kwam in de vroegere zandverstuiving niet op de gedachte van mul zand). Bij Borger deed zich via de Koesteeg hetzelfde fenomeen voor en uiteindelijk kwam hij door het hele land tientallen voorbeelden tegen. Kortom, hij was bezig met het verzinnen van zijn eigen sprookje. R.D. Mulder (1910-1974) reageerde door te verklaren dat er in Assen op de Doevenkamp vroeger een duiventil stond waarmee de naam duidelijk verklaard kon worden.¹³⁷ Volgens Mulder, en hier drukte hij zich voorzichtig uit, was Bellen wat betreft veldnamen geneigd overal iets achter te zoeken. Doch Bellens uitleg over benamingen die aan vroegere dodenbezorging herinnerden nam hij vreemd genoeg zondermeer over. Hij voegde zelfs namen toe als: Bottenkoele, Brandperken, Brandakker, Kistgraven, Gravenveld, Scharrebroeken, Reeakkers en misschien ook bij Bonkenakker kon men volgens Mulder denken aan grafvelden en begraafplaatsen.

136 Bellen, H.J., *Dodenbezorging in voorhistorie en folklore*, Eigen Volk 5 (1933) p.51.

137 Mulder, R.D., *Enige opmerkingen over eigennamen in Drenthe*, N.D.V.A. 1941 p.54 e.v.

IN HOGER SFEREN

4.1 Ario-Germaans Genootschap

In het voetspoor van het nationalisme speelde de volkskunde een belangrijke rol in de constructie van een nationale, Nederlandse identiteit. In de jaren dertig van de vorige eeuw en daarna kwam dit tot een hoogtepunt, of liever tot een dieptepunt. Groot-Nederlandse werd toen Groot-Germaanse volkskunde.¹³⁸ Op 28 november 1931 werd in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht een Nederlandsch Ario-Germaansch Genootschap opgericht.¹³⁹ In een begeleitend prospectus treffen we naast andere bekende en minder bekende Nederlanders als initiatiefnemer ook de kapitein der infanterie H.J. Bellen uit Assen als ondertekenaar aan.¹⁴⁰ In het stuk wordt gezegd dat bijna ieder het Oude en Nieuwe Testament en veelal ook nog één en ander van andere godsdiensten en culturen kende. Er zou echter een ontstellende onwetendheid heersen omtrent eigen afstamming en geschiedenis zoals die bekend was uit de Arische literatuur en archeologie. Terwijl toch de oerarische cultuur de bron was van alle latere ook nu nog bekende culturen. Dat de ontaarding van eeuwen zou overwonnen worden door bezinning op de oorspronkelijke noordse Arische Christusgedachte welke weerklank vond bij alle edelen van hart en opriep tot vreugdevolle strijd. In feite was het Ario-Germaans Genootschap een pendant van het in 1925 door Rudolf John Gorsleben (1883-1930) in Duitsland opgerichte Edda-Genootschap, dat aan de hand van Arische literatuur en archeologie een einde wilde maken aan de onwetendheid in Nederland over afstamming en geschiedenis.

De vraag hoe het kwam dat Bellen zich aangetrokken voelde tot dit gezelschap kan worden verklaard van uit de boeken die hij las. In de eerste plaats was dat van Otto Schrader (1855-1919) *Die Indogermanen* (1916), van Ernst Tiede (1863- ?) *Ur-Arische Gotteserkenntnisse* (1917) en *Das Geheimnis der Runen* van de hand van

138 Zeijden, Albert van der, *Een verlaten land met talloze wonderlijke gebruiken. Volkskunde en de constructie van een Drentse regionale identiteit*. Nieuwe Drentse Volksalmanak. 1999 p.68-89.

139 Het Vaderland 18-11-1931.

140 De andere ondertekenaars waren: Fr. Berding, Zwolle; Dr. W.Th. Boissevain, Amsterdam; J.H. Debbink, Amsterdam; F.E. Farwerck, Hilversum; J.R. de Haan, Utrecht; August Heyting, Bennekom; Prof. D. van Hinloopen Labberton, Naarden; Henri C. Hoek, Den Haag; H. von Roesgen von Floss, Den Haag; J.W.P. Schuurman, Naarden en P.M. van Walcheren, Renkum.

In het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen aan de Mariaplaats te Utrecht werd in 1931 het Ario-Germaansch Genootschap opgericht. Het is een voormalig concertgebouw en tegenwoordig is het een conservatorium. (nl.wikipedia.org)

de Oostenrijkse dichter, journalist, schrijver en zakenman Guido von List (1848-1919). Eigenlijk G.K.A. List. Om serieuzer over te komen had hij zichzelf in de adelstand verheven. Het verhaal gaat dat List de oer-runen of Armanen-runen in een visioen zag. List schreef echter ook *Die Armanenschaft der Ario-Germanen*, *Die Rita der Ario-Germanen* en *Deutsch-Mythologische Landschaftsbilder*. Het eerste boek had Bellen in bezit, de andere drie las hij in de bibliotheek.¹⁴¹ Zo noteerde Bellen van hem dat het woord hagedis gold voor heks en haag voor vrouw. Het woord Salamander was volgens List de aanduiding voor de leidende priester en betekende heilsman.¹⁴² Bellen ging er helemaal voor. Ook de werken van H. Wirth (1885-1981), die in 1935 met Himmler het Ahnenerbe oprichtte, en Wilhelm Teudt (1860-1942), die zich bezig hield met de Externsteine, werden door Bellen gelezen. Het waren nationaal-socialistisch georiënteerde pseudo-wetenschappers die van mening waren dat het abstracte en natuurwetenschappelijke denken voorbehouden was aan het Arische ras.

Een man als Van Giffen ging hierin niet mee en beschouwde het als het koesteren van een ‘confuse romantische droomwereld’ die niets met wetenschap te maken had.¹⁴³

De bekende taalhistoricus Prof. Dirk van Hinloopen Labberton (1874-1961), rector van het theosofisch Lyceum te Naarden schreef een brief aan de oprichtingsvergadering van het Ario-Germaansch Genootschap. In zijn ogen dreigde het

¹⁴¹ Agenda 1931.

¹⁴² Agenda 1932.

¹⁴³ Eickhoff, M., *De oorsprong van het eigene. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme*. (2003) p.105.

een dubieuze club te worden. Hem was gebleken dat er omtrent het doel van het genootschap veel misverstand bestond. Hitleriaanse (lees: Nationaal Socialistische) politieke ideeën zouden aan het genootschap niet vreemd zijn. Hij kon alleen zijn medewerking verlenen wanneer er een beginselverklaring kwam waarin de zuivere doelstellingen van het genootschap uiteen gezet werden.¹⁴⁴ Het zou niet in verbinding moeten staan met politieke partijen of kerkelijke organisaties. De gevraagde beginselverklaring kwam er, maar een aantal personen trok zich meteen uit voorzorg terug. Ook De Gids ageerde tegen het in oprichting zijnde genootschap en noemde het een cocktail van rassenhumbig en theosofisme.¹⁴⁵ Het werd aanbevolen door twaalf Nederlanders die de gedachte dat zij als denkende wezens iets verplicht waren aan hun reputatie blijkbaar vreemd was. Tal van andere Nederlanders zou zich waarschijnlijk aangetrokken voelen, belust om mee te werken aan de grote taak. Laat ons hen ernstig waarschuwen, aldus De Gids. Niet dat zij er veel kwaad mee kunnen stichten stelde men vast, maar zij zouden door toetreding zichzelf een brevet van halfzachtheid uitreiken, dat ook de ergste vijand hen niet kon toewensen.

Tijdens de oprichtingsvergadering van het genootschap refereerde J.R de Haan te Utrecht er aan dat een volk die zijn religie verliet, zijn gebondenheid en afkomst verloochende en zich prijs gaf aan de ontaarding. De wereldbeschouwing van de ariërs droeg een helden- en heiligenkarakter en zij was niet gericht op de instandhouding van het eigen zelf. De verovering van de wereld was hun taak!¹⁴⁶ Daarna sprak nog de heer D. Kan uit Amersfoort over de Noordsche Ario Germaansche mythologie in het licht van de geheime leer. Het leek nog onschuldig, maar enige tijd later sprak voorzitter De Haan op een openbare vergadering de woorden: “cultuur is de bebouwing der natuur en de bouwmeester is de Führer”.¹⁴⁷

Het Ario-Germaansch Genootschap gaf het tijdschrift voor Arische cultuur *Integraal Leven* uit en in allerlei plaatsen werden openbare lezingen gehouden met als onderwerp: cultuur, volksleven en zedenverwildering. Dit laatste naar aanleiding van een rekwest van een Gooise actiegroep aan de gemeenteraad van Eemnes.¹⁴⁸ Gooise dames hadden zich in de modernste badkostuums, die in Duitse zwembaden zelfs verboden waren, op de openbare weg begeven. Omdat de politie niet ingreep ontstond de actiegroep Gooise Volksverwildering en dit bracht de nodige beroering te weeg.

Integraal Leven was voor het eerst in druk verschenen in 1931 als tijdschrift voor levenshervorming tot Arische cultuur en officieel orgaan van de vrije lichaams- en cultuurbeweging. Het preeste dan ook de naaktcultuur aan en lichtte dat toe met afbeeldingen. Er waren in ons land op dat moment twee van dergelijke verenigingen waarvan één alleen mannen en vrouwen toeliet van Arische afstamming.

144 Het Vaderland, 29-11-1931.

145 De Gids, jaargang 1931 p. 306.

146 Het Vaderland, 29-11-1931.

147 Het Vaderland, 11-6-1934.

148 Het Vaderland, 8-6-1934.

In 1933 was in *Integraal Leven* sprake van de steeds grotere moeilijkheden der stervende maatschappij en onmachtige systemen. Maar men stelde ook vast dat er een intense toename was van de belangstelling voor de vrije individuele levenshervorming- en heraadingsstroming der vrije lichaamscultuur.¹⁴⁹ Integraal Leven kwam in 1934 in één band uit voor het Nederlandsch Ario-Germaansch Genootschap, het Germaansch Jongeren Verbond en de Vrije Lichaams Cultuurbeweging. Niet bekend is of er zich in Assen ooit enige activiteit op Ario-Germaans terrein heeft voorgedaan. Waarschijnlijk heeft Bellen nog voor het genootschap door onderling gekrakeel ter ziele ging afscheid genomen van deze club. Zeker is dat Bellen, in tegenstelling tot zijn wichelroedeloper S.A. van der Meulen en collega H.J. Popping die dat met enige jaren detentie moesten bekopen, niet besmet raakte met nationaal socialistische gevoelens. Bellen bleef soldaat van Oranje en riep in juni 1940 aan de hand van de oude Zeeuwse wapenspreuk *Luctor et Emergo* op zich nu vooral Nederlander te tonen.¹⁵⁰

4.2 Blik op de Veluwe: schedeloffers aan aardgodheden

Na zijn vertrek naar Assen in 1931 bemoeide Bellen zich, maar nu door een andere bril gezien, nogmaals met de geschiedenis van de Veluwe. Enorme gletsjers, rivieren van ijs, tientallen meters dik, gleden in de laatste ijstijd naar het zuiden en bereikten zelfs Gelderland. Het ijs volgde de daling van de rivieren en duwde als een bulldozer de grond omhoog. Zo ontstonden de heuvels aan de rand van de Veluwe. Legenden wilden ons doen geloven dat de heuvels het werk waren van passerende reuzen die het zand uit hun klompen schudden. In het door de A.N.W.B. uitgegeven tijdschrift *De Kampioen* schreef Bellen een enigszins warrig verhaal over 'de schillen en dozen' of liever gezegd de overblijfselen van Nederlands vroegste bewoners.¹⁵¹ Hij deed dit neerziende vanaf de on-Nederlandse hoogte van de Grebbeberg waar met enige zekerheid Aldegonda, de vrouw van de 4de eeuwse koning Radboud, zich ooit naar beneden stortte.

Volgens de legende was Cunera de dochter van de koning van de Orkneyeilanden. Samen met een aantal andere Engelse adellijke meisjes vertrok ze in 337 naar Rome om daar de graven van de apostelen Petrus en Paulus te bezoeken. Op de terugweg over de Rijn werden de maagden door de woeste Hunnen overvallen en uitgemoord. Alleen Cunera overleefde het omdat een van de heidense krijgsheeren, Radbod, zijn oog op haar liet vallen. Hij nam haar mee naar zijn vesting bij Rhenen. Levend vanuit de christelijke naastenliefde werd Cunera snel zeer populair. Dat maakte de vrouw van Radbod jaloers. Ze poogde Cunera in diskrediet te brengen. Toen dat niet lukte, besloot ze haar te vermoorden. Samen met een dienstbode wurgde ze Cunera met haar eigen halsdoek en begroef het lijk in de paardenstal. Toen de koning terugkeerde, weigerden de paarden de stal binnen te gaan. De koning gelastte een onderzoek en zo kwam de snode moord aan het licht.

149 Het Vaderland, 25-3-1933 en P.D.A.C. 15-7-1933.

150 P.D.A.C. 1-6-1940.

151 Bellen, H.J., *De 'schillen en dozen' van Neerlands eerste bewoners*. "laat niet voor het aangeen verpozen de eigenaar van 't bos de schillen en de dozen" het ANWB motto uit deze periode. *De Kampioen* 9-6-1934.

Houtsnede uit het heiligenleven van Cunera, gedrukt tussen 1515 en 1530, en getiteld Dat leuen ende die passie ende verheffinghe vander heylicher maget Sinte Kunera. In de stal waar Cunera vermoord is, branden kaarsen, en de paarden zijn met geen stok de stal in te krijgen. Rechtsbovenin wordt de heilige Cunera met de wurgdoek om het leven gebracht. (Uit: Willem de Blécourt, Ruben A. Koman, Jurjen van der Kooi, Theo Meder, Verhalen van stad en streek, sagen en legenden in Nederland. 2010)

De koningin werd geïgelsd en stortte zich uit wanhoop vanaf de Grebbeberg in de Rijn.¹⁵²

De woeste Rijn en de rebelse Maas hadden in Bellens optiek de grintbodem van de Betuwe tot negen à tien meter onder het huidige oppervlak gevormd. De Veluwe kalfde af in de striemende vloed. Met fijn zand en klei, daarbij in volgende eeuwen geholpen door de gerezen zee, bedekten zij de sporen van dit laatdiluviale gebeuren. Bellen vertelt over vastgevroren wateren, van in schrik achtergelaten grijsaards, overtollige zuigelingen en invaliden, afval en verbruikte werktuigen die het volk dat er woonde achterliet. De glijbalken van hun grote sleden, de benen en hoornen gereedschappen en hun skeletten waren reeds lang vergaan. Maar op de heidevelden van de Veluwe, die door ontginning onheilspellend snel verdwenen, waren hun onvergankelijke vuurstenen werktuigen nog overal te vinden.

Bellen beschreef zijn archeologische ervaringen op de Veluwe nu uit het gezichtspunt van de folklorist.¹⁵³ Volgens hem was de oermoeder de godin van de drie-eenheid, geboorte, leven en dood. Als Nindinuga (koningin der geheimen) was Ishtar (godin uit het oude Mesopotanië) de heerseres die de doden opwekte; Gaea (gelatiniseerde vorm van Gaia) was bij de Grieken ook de dodenmoeder (oermoeder); als Hel was Freya bij de Germanen het. Nu was Hel de dochter van Loki, zij zorgde voor de zielen van allen die roemloos gestorven waren. Freya daarentegen zorgde voor de zielen van hen die roemvol in de oorlog gevallen waren. Hel en Freya zijn twee verschillende figuren. Mogelijk bedoelde Bellen hier te zeggen dat hij van mening was dat Hel een afspitsing van Freya was. Uit de allesoverheersende plaats van het oermoederbegrip waren volgens Bellen de verschijnselen als matriarchaat en de priesteressenheerschappij te verklaren die

152 Een iets andere lezing vinden we in: Judith Schuyf, *Heidens Nederland. Zichtbare overblijfselen van een niet christelijk verleden*. (1995) p. 79.

153 Bellen, H.J. *Schedeloffers aan aardgodheden*, Eigen Volk grasmaand 1931.

Tacitus beschreef bij de Germanen. De grondslag van de verschijnselen was naar zijn idee te zoeken in de eerbied van de natuurgodsdiensten voor de aarde en voor de onbegrepen krachten in haar aanwezig. Door offers vroeg men haar om ruime oogst; het aantasten van haar lichaam door het maken van grenzen, het doen van ingravingen en het oprichten van kunstwerken (heuvels en gebouwen) moest met offers worden gezoend. Het eerste leidde naar Bellens inzicht tot de grensoffers, het tweede tot de bouwoffers. Voorzag niet Nicolo Pisano (1205-1280) de preekstoel in de dom van Pisa van een afbeelding van de gekruisigde boven een in doorsnee weergegeven heuvel die een schedel vertoont? Bij het leggen van een dijk in de buurt van Kopenhagen hielden verzakkingen en andere ongemakken pas op toen men een onschuldig meisje, voorzien van eten en speelgoed op de dijkgrondslag had gezet en haar onder muziek en zang in een soort gewelf in had laten metselen. Bellen haalde voorbeelden aan uit heel Europa. Met de grenzen bleef hij dicht bij huis. Een eenmaal gewijde grens diende steeds geëerbiedigd te worden. Dat leerde volgens hem de alom bekende verschijning van een brandend mens, in de Neder Veluwe dakschoof genoemd. Steeds was het vuurverschijnsel een mensengedaante zonder hoofd en haar verschijnen was altijd de straf voor het misachten van de 'scheipalen' (grens). In de gemeente Ede verscheen de dakschoof in de Lunterse Eng bij de Puurveense molen en ze gaat bij de grafheuvel bij paal 80 aan de spoorlijn Wolfheze-Arnhem naar paal 18.5. Een blik op de kaart laat zien dat de gevolgde route de grens is tussen Ede en Arnhem.¹⁵⁴

Vervolgens kwam Bellen met zijn archeologische bevindingen op de Veluwe en gebruikte weer eens een in zijn tijd onder archeologen al verouderde terminologie. In alle heuvels die volgens de daarin aangetroffen voorwerpen archeologisch toegeschreven werden aan het Aeneolithicum (kopertijd), de overgangstijd tussen Neolithicum en Bronstijd, werden grote hoeveelheden zand met een roodachtige kleur aangetroffen. De heuvels waren kunstmatig, de rode kleur was het dus ook. Men vond dezelfde kleur ook in de grondstof van de klokbekers die er soms in aangetroffen werden. Volgens sommigen was de kleur echter afkomstig van een ijzerverbinding. Hoe dit ook zij, deze cultusuiting deed Bellen denken aan de vroegorientaalse mythe waarin de oermoeder, om de eerste mens te maken, bloed nodig had. Daartoe moest een god geslactofferd worden en Ninhursag kneedde uit leem en bloed de mens.¹⁵⁵

Dat Bellen hier voor een geconstateerd verschijnsel een verklaring zocht in klei- tafelopschriften uit Mesopotamië was volgens hemzelf niet zo vreemd. Professor A.J.P. van den Broek (1877-1961), een anatoom met een grote interesse in de antropologie, had bij het vinden van een klokbeker in het oosten des lands, evenals hij onder Ede, een in brons nagebootste hazensprong (achterpoot) gevonden.[?] Een verschijnsel dat nog niet eerder in Nederland of daar buiten bekend was. Van

154 Bellen, H.J. *Schedeloffers aan aardgodheden*, Eigen Volk III 1931 p.80.

155 Ninhursag is de naam van een Sumerische godin in de Mesopotamische mythologie, ook de Pottenbakkersgodin of Grote Mammetun. Deze moedergodin schiep de mens uit aarde en infuseerde hem met bloed. De naam Adam is afgeleid van adamah, wat rode aarde betekent. Ninhursag werd met heilige slangen geassocieerd, symbool van krioelend leven.

Archeologische opgraving in 1928 die werd gedaan op de Ginkel nabij Nieuw Reemst. Op de foto v.l.n.r. met baard notaris W.F.J. Fischer, zoon van Bellen, zoon J.C.A. Fischer, dochter van Bellen, met strohoed de heer H. Staf, rentmeester. Zittend in de kuil de leider van de opgraving, kapitein H.J. Bellen. Naast Staf staan boswachter P. Koudijs en W.F.C.H. graaf Bentinck, heer van Kernhem. De gravers zijn zoon en vader Van Steenbeek. (Collectie Historisch Museum Ede)

bovenste halswervels nog aanwezig waren. Ondanks alle naspeuringen was van overige menselijke resten niets te vinden. Of de schedel zich bevond op of nabij een grensscheiding kon niet worden uitgemaakt. Vermoedelijk stond er vroeger volgens Bellen een plaggenhut of houten gebouw dat met de grafheuvel in verband stond. Daarnaast vond Bellen in een overigens gestoorde tumulus in het Ginkelse Zand op een diepte van 2,10 meter onder een laag rood zand en in een laag geelwit zand een diepzwarte zandmassa van ongeveer 10 kubieke decimeter inhoud. Deze massa bevatte de resten van een onverbrande menselijke schedel, het fragment van een bronzen pen of speld en enige zeer fijne stukjes bronsplaat. Merkwaardig waren de, vermoedelijk door de inwerking van bronsoxyde, felgroen gekleurde tanden, die dankzij dit oxide zeer gaaf waren gebleven. Ook hier vond hij de fragmenten van de bovenste twee halswervels, maar van andere lichaamsresten geen spoor. De genoemde storing toonde aan dat wel crematie aanwezig was, doch vermoedelijk geen aardewerk. Volgens hem had hij hier te doen met een 'cultushoogte', geen grafheuvel. De schedel was het eerste en de crematie eeuwen latere waarschijnlijk het tweede bouwoffer.

In mei 1928 leidde Bellen in opdracht van de Oudheidkundige Vereniging Oud Ede de opgraving van de kerk van Reemst. Onder de fundamenteën van de noordzijde van het vroegere schip werd een goed bewaard gebleven geraamte aangetroffen. Ook bij de kerk van Bennekom werd enige jaren daarvoor bij grond-

werkzaamheden nabij de noordwesthoek van het zipschip iets dergelijks geconstateerd. Uit piëteitsoverwegingen hadden de metselaars er geen ruchtbaarheid aan gegeven. De stoffelijke resten werden op het kerkhof begraven. Uit het voorgaande bleek duidelijk dat vanaf de oudste tijden mensenoffers aan de aarde werden gebracht. De folklore bewaarde naar Bellen's idee de herinnering aan de offers in: het doden van een mens bij het bepalen van grenzen, bij het oprichten van kunstwerken en gebouwen en bij het doen van ommetochten om grenzen vast te stellen. Soms gaf de folklore als motief dat de geest van de gedode de plek of het gebouw moest beschermen. Al deze mededelingen werden volgens Bellen bevestigd door de geschiedenis en de literatuur. Door ontdekkingen aan voorhistorische en oudere historische kunstwerken (gebouwen) werden ze bevestigd. Daarmee was aangetoond dat de folklore de diepere betekenissen die voor het volksleven van groot belang waren, verbergt. Daarbij moest volgens hem opgemerkt worden dat de kerk in haar begintijd, toen Nederland werd gekerstend, de voorvaderlijke gebruiken zoveel mogelijk onderdrukte en onherkenbaar maakte, en daardoor vindt men hier geen onthoofde heiligen. In andere gebieden was dit veelvuldig voorgekomen. Latere eeuwen vertoonden verzachting van het aardoffer. Toen werden bijvoorbeeld paardenhoeven, een pot met bloed of andere rode vloeistof, skeletten, en etenswaren ingemetseld.¹⁵⁸

4.3 Naamkunde van de koude grond

Naar Bellen's overtuiging kon het bestuderen van veldnamen aan een zoekende geest veel voldoening schenken.¹⁵⁹ Alleen moest tot de onderzoeker het inzicht doordringen dat een zeer nauwgezet in het oog gehouden bescheidenheid hem paste. Het was zaak de eenvoudige, maar steeds met opmerkelijke logica redenerende landbewoner er toe te bewegen zijn mening te zeggen over het ontstaan van een naam. Van Honslog bij Ede werd hem verteld dat 'een overste van het volk' daar zijn hond had laten begraven toen die overste met een troep naar de Harskamp trok en de hond onderweg was doodgegaan. Zelfs Bellen kon het niet geloven, want de Harskamp was nog maar dertig jaar militair oefenterrein en Honslog stond al in honderden jaren oude eigendomsbewijzen.¹⁶⁰ Tot een verklaring van de naam kwam Bellen niet. Ook niet voor de plek Klenetje bij de Sterrenberg in het Ederbos. Van de Sterrenberg was hem verteld dat de naam afkomstig was van een zekere Dr. Astro, maar dat kon hij niet bevestigd krijgen. Door Bellen was ooit vastgesteld dat er ter plaatse een begraafplaats lag van een paar hectare die van ongeveer 100 tot 700 na Chr. in gebruik was geweest. Dan was er de Zonnenberg waarvan de naam herinnerde aan de Zonbergse tienden die de landgebruikers moesten opbrengen. Hoe ver dit terug ging was moeilijk te bepalen. Maar het feit

158 Voor zijn studie maakte Bellen o.a. gebruik van: E. Gewin, *Nederlandsch Volksgeloof* (1925), O.L. Jericzek, *Die Deutsche Heldensage* (1922), A. Kruij, *Het animisme in den Indischen archipel* (1906), G. List, *Die Ursprache der Ariogermanen* (1914), A.E. Remouchamps, *De cultuur der koepelgrafheuvels* (1923).

159 Bellen, H.J., *Veldnamenstudie*, Eigen Volk 1939 p.384-388. Op het terrein van de toponiemen was tot dan toe nog bijna niets verschenen. Het pionierswerk van M. Schönfeld (1880-1958), *Veldnamen in Nederland*, kwam pas in 1949 uit.

160 Bellen, H.J., *Folklore der plaatsnamen*, Eigen Volk IV 1932 p.21-25.

dat de naam verbonden werd aan Zonnenberg en dus waarschijnlijk met zon, een voorchristelijk symbool, te maken had, getuigde van een zeer oude benaming. Ten westen van de Zonnenberg was bij huizenbouw onder de akkerlaag een aantal in-eengedrukte lijken gevonden waarvan er twee voorzien waren van bronzen gespen die nu in Bellens verzameling waren opgenomen. De lijken moesten voordat de plaggenbemesting een aanvang nam begraven zijn. Voor een heuveltje, waar geen benaming voor was, bedacht Bellen ter plekke Troelhugtje! Het was de plek waar de Edese kinderen met Pasen hun gekleurde eieren de helling af lieten troelen = rollen, om te zien welk ei het verst kwam. Op dit heuveltje was een niet erg mooi monument geplaatst ter ere van Anna Moens aan wie Ede veel te danken had op onderwijsgebied.

Dan was er bijvoorbeeld de Vergaderberg waar volgens overlevering de jaarlijkse vergadering van de bosgerechtigden plaats vond. Een boswegje in de omgeving heette Harlepad dat rechtstreeks naar de heide voerde waar Bellen bewoning had vastgesteld van het vroege Neolithicum tot omstreeks 1200 na Chr. Bij het volk had deze plek geen naam meer. Harel en dergelijke afleidingen kwamen volgens Bellen in het hele Germaanse taalgebied voor en dus moest die benaming heel oud zijn. Bij het herenhuis Brouwershoeve verscheen zo nu en dan een vurig spook dat elk jaar een hanenschrede dichter bij het dorp kwam. Een dergelijk verschijnsel trof men naar Bellen wist ook aan bij Tubbergen. Op de plek in Ede werd echter ook de Witte Vrouw gezien, in het bijzonder waar het kromme straatje de Driehoek uitkwam op de Oud-Arnhemseweg.

Een kennis van Bellens zegsman werd hier op een laat uur gevolgd door een grote zwarte hond. Van schrik wilde hij het op een lopen zetten, maar op dat ogenblik verscheen aan zijn andere zijde een witte vrouwengedaante die een kalmerende invloed op hem uitoefende. In de buurt van de Brouwershoeve waren vrouw en hond verdwenen. Een andere bijzondere plek, het Bullekruis, lag ten noorden van Ede. Er was geen kruis en de naam was bij de bewoners niet meer bekend. Bellen vond de benaming in oude kerkrekeningen voor 1740. Volgens hem was de benaming een merkwaardige verbinding van het Germaanse vruchtbaarheidssymbool Bul (stier) met het christelijke verstervingssymbool, Kruis. Op deze plek verscheen volgens zegslieden de Witte Vrouw voorafgegaan door een Broeswind (korte snel opstekende wind).

Spinnende juffer. Houtsnede van Gustaaf Frederik van de Wall Perné. (Uit: Willem de Blécourt, Ruben A. Koman, Jurjen van der Kooi, Theo Meder, Verhalen van stad en streek, sagen en legenden in Nederland, 2010)

Dan was er de boerderij Kalverkamp en het mooie bosheuveltje met gracht, de Hanenberg. Volgens de verhalen die Bellen hoorde zou hier het kasteel Kernhem gestaan hebben. In Kernhem vond men volgens List in de letters Kêr de doodsgodheid van de Grieken. Kerian was een van de bijnamen van Wodan als wreker en vernietiger.¹⁶¹ Volgens List was Kalverkamp een woord dat deed denken aan Calvarieberg. Was Kalverberg een kersteningproduct? Dan zou Hanenburg de plek kunnen zijn waar bij de plastische middeleeuwse nabootsing van de lijdensgeschiedenis het waarschuwend hanengekraai klonk. De vraag is of dergelijke ontboezemingen van Bellen in *Eigen Volk* de Veluwe bereikten. In ieder geval speelde het geen rol bij het initiatief van de vereniging Oud Ede om een geschiedenisboek over Ede deel I uit te brengen. Bellen werd aangezocht het eerste hoofdstuk over de oudste geschiedenis te schrijven. Naar de mening van het bestuur zou zo'n hoofdstuk, bevattelijk geschreven, het boek aantrekkelijk maken, maar ook veel duurder.¹⁶² Bellens aandeel zou wel 50 pagina plus 15 illustraties worden. Wat zich daarna afspeelde is niet geheel duidelijk. De notulen vermelden: het oud-lid H.J. Bellen heeft zijn toezegging een hoofdstuk te schrijven over de prehistorie niet gestand kunnen doen. Intussen is ter inleiding een en ander over de vroegere bewoners van de streek, waarin Ede is gelegen, ontleend aan Dr. Holwerda's *Neerlands vroegste geschiedenis*. Opmerkelijk is het zinnetje: met Bellen is finaal afgerekend.¹⁶³

4.4 Eigen Volk

Voor de Tweede Wereldoorlog had de volkskunde zich al een vaste plaats verworven in de Nederlandse samenleving. Het grote overzichtswerk *Nederlandse Volkskunde* van de Nijmeegse hoogleraar Jos. Schrijnen (1869-1938) dateert bijvoorbeeld uit de jaren 1915-1917. Rond deze tijd werd in Arnhem het Nederlands Openluchtmuseum opgericht. In Amsterdam zetelde vanaf 1930 P.J. Meertens (1899-1985), als hoofd en aanvankelijk enige werknemer van het door de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen ingestelde Centraal Bureau voor Nederlandse dialecten, waar vier jaar later de volkskunde aan werd toegevoegd. Tegen deze achtergrond groeide ook het aantal liefhebbers in de volkskunde. Het door de onderwijzer D. Wehrens (1896- ?) en J. Rasch (1874-1945) in 1929 opgerichte tijdschrift *Eigen Volk* is een exponent van deze ontwikkeling. Het periodiek werd het belangrijkste forum voor de popularisering van de volkskunde.¹⁶⁴ Enige tijd was het zelfs officieel orgaan van de volkskundecommissie van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Nadrukkelijk was in het blad opgenomen volksgeloof, bijgeloof, volksgeneeskunde en plantlore. Eigen

161 List, G, *Die Ursprache der Ario-Germanen* (1914). Voor zijn naamkunde maakte Bellen ook gebruik van: J. De Vries, *Germaansche Oudheid* (1930) ; W. Ranisch, *Eddalieder* (1903) ; G. Wilke, *Die Religion der Indogermanen in archäologische Beleuchtung* (1923) en A. Olrik, *Nordisches Geistesleben* (1925).

162 Notulen Oud Ede 15-11-1932.

163 Notulen Oud Ede februari 1933.

164 Zeijden, Albert van der, *De voorgeschiedenis van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De ondersteuning van de volkscultuurbeoefening in Nederland. 1949-1992* (Utrecht 2000).

Volk verscheen onder deze titel tot in 1939 en werd veel gelezen door een breed publiek. De belangstelling voor de volkscultuur was de laatste jaren enorm toegenomen. Dit neemt niet weg dat wetenschappelijke coryfeeën als Jan de Vries (1890-1964), D.J. van der Ven (1891-1973) en Jos. Schrijnen zich vooreerst afzijdig hielden. Voor hen waren de redacteurs Rasch en Wehrens slechts dilettanten die zij nauwelijks serieus konden nemen. Beide heren waren te weinig kritisch omdat ze alles opnamen wat toegezonden werd. Bij raadpleging van het blad is het dan ook noodzakelijk het koren van het kaf te scheiden.¹⁶⁵

Dat Bellen vanuit zijn archeologische insteek uiteindelijk ook bij de volkskunde uitkwam is een minder voorkomende ontwikkelingsgang. Maar dat er een verband was tussen beide wetenschappen werd wel algemeen aangenomen. De volkskundigen van toen, en ook Bellen, waren erg in de ban van de Germaanse wortels van de Nederlandse volkscultuur. Het was een belangrijk uitgangspunt van hun studies. Door de huidige volkskundigen is deze weg verlaten omdat het bewijs ontbreekt. Verder is het opvallend dat de wetenschappers van toen, amateurs zowel als professionals, vaak niet benauwd waren om zich bezig te houden met meer dan alleen hun eigen wetenschappelijke discipline. Soms blijkt dit ook uit het tijdschrift *Eigen Volk*. Bellen was een geregelde contribuant aan het blad met 21 onderwerpen die hem op een of andere manier bezig hielden. Hij publiceerde zijn werk met grote fantasie en soms zelfs met uitvoerige bronvermelding waardoor het er wetenschappelijk uitzag. Zo treffen we een artikel aan van zijn hand waarbij het onderwerp functionaliteit is. Daarin wijst hij er op dat de katholieken in de provincie Zeeland doorgaans bonter gekleed gingen dan de protestanten.¹⁶⁶ Volgens Bellen kon dit verschijnsel niet eerder zijn ontstaan dan het belijden door een belangrijk volksdeel van laatstgenoemde godsdienst. Hier moesten we een frappant voorbeeld hebben van het verdringen van volkseigenaardigheden door een nieuwe godsdienstvorm, met een proces dat gelijk was aan wat we verstonden onder kerstening. Uit de versobering welke toen op godsdienstig gebied tot uiting kwam was volgens Bellen de versombering in de kledij van de hervormden duidelijk te verklaren.¹⁶⁷ Het was een folkloristisch verschijnsel dat in het hele land merkbaar was en dat men volgens hem wellicht functionele historie zou kunnen noemen. Een paar grote kranten schonk aandacht aan Bellens bespiegelingen.

Bellen hield zich ook bezig met onderwerpen die zich buiten Drenthe of de Veluwe afspeelden. In 1930 schreef hij over het duistere verhaal van de nonnen op de Kennemer heidevelden. Een kenner had hem verteld over de vroegere schapenhouderij van de streek. Hij kende nog de brede schapendriften door de bouwlanden die vaak langs plassen voerden waar de schapen konden drinken, maar waar ze ook werden gewassen. Vroeger kwamen daar de nonnen van de vele vrouwenkloosters in de buurt om zich er te wassen en te baden. Zij namen dan jonge knapen uit de buurt mee waarvan er één werd uitgekozen die met een non copuleerde. Na de daad werd hij door de andere nonnen meteen vermoord, in stuk-

165 Nederlandse Volkskundige Biografie 1971 *Eigen Volk* en *Ons Eigen Volk*.

166 *Het Vaderland*, 10-8-1938, ook in: *Eigen Volk*, 1938 p. 306-307.

167 Bellen, H.J., *Functionaliteit*, *Eigen Volk* X 1938 p. 306-307.

ken gescheurd en verbrand.¹⁶⁸ Dit verhaal was Bellen ongevraagd in de schoot geworpen. Dat men hier met nonnen in onze zin van het woord te doen had, leek hem uitgesloten. Evenmin was het juist dat er vroeger veel nonnenkloosters in het schrale Kennemerland waren geweest. Zonder twijfel was het volgens Bellen een ‘verduisterde’ overlevering uit voorchristelijke tijd. We kenden het begrip non volgens hem niet alleen als kloosterzuster, maar ook in nonvinder als insect, een wezen dat door het landvolk niet als schadelijk maar als volkomen nutteloos werd beschouwd. Zei niet Hamlet in de derde act tot Ophelia dat ze maar in een klooster, in een nunnery moest gaan? Daar werd regelrecht gedoeld op het kenmerk van de nunnery, het geen deel hebben aan de taak van de voortplanting, oir. Verbond men het ontkenningsbegrip ‘no-ne’ met oir dan vonden we volgens Bellen bijvoorbeeld de spinnende priesteres van Schotterhuizen (bij het Drentse Zuidwolde). Deze opmerking ging zelfs de redactie van Eigen Volk te ver. In een toegevoegde noot merkt ze op:

‘hoewel het vinden van het verband tussen de woorden norne (Germaansche schrikgodin) en non van scherpsinnigheid getuigd, mogen wij niet nalaten naast deze mening, de lezing te stellen die de woordenboeken geven!’

In de Kotingsage wordt gezegd dat in het wit geklede priesteressen in voorchristelijke tijden bijdroegen aan bepaalde ceremonieën. Bij één van hen werd op een bepaald moment de koning, de vleeselijke vertegenwoordiger van Wodan verwekt, het hoofd van de gemeenschap. De verwekker werd gedood en vervolgens verbrand. In de visie van Bellen wierp dit licht op de witte dame die volgens de sagen in de burchten van alle dynastieën verschenen, maar ook op de witte vrouwen die gezien worden bij voorchristelijke graf- en cultuurplekken.

Bellen toonde zich breed georiënteerd en dat brak hem soms op. Onderzoek naar familienamen rekende men volgens hem meestal tot het domein van de genealogen erkende hij, maar waren volgens hem ook een volkskundige studie waard.¹⁶⁹ Hij koos de Drentse familienaam Homan en had vastgesteld dat de Homannen meestal tot de notabelen behoorden. De eeuwen door was het een geziene familie. Het waren landbezitters. Maar men vond ook andere schrijfwijzen van de naam zoals Hoveman en Hoevevan. In het Drents kwam hove en hoeve niet voor, maar het deed volgens Bellen denken aan hof. Onverwacht vond hij dat bij zekere godsdienstige ommegangen zoals die nog plaats vonden in het zuiden van het land, ruiters optreden die de naam van homannen droegen. Hun taak was de ongerechtigheden, als dwars op de weg liggende takkenbossen enz. op te ruimen en knapen als boosdoeners vermomd te verjagen. Natuurlijk alles volgens oud gebruik. De homannen waren dus in Bellens visie de onkreukbaren die volgens het recht de weg vrij moesten houden, overdrachtelijk waren het dus mannen die steeds en overal, optraden tegen elk onrecht. Ze deden dat volgens opdracht van de hoogste macht in het land. Dat was de macht van de kerk, van het georganiseerde priesterschap. Zo was de taak van de Homannen bij de rituele optochten

168 Bellen, H.J., *Duistere verhalen, de nonnen van de Kennemer heidevelden*, Eigen Volk II 1930 p.273-275.

169 Bellen, H.J., *Homan, een Drentse familienaam*. Eigen Volk IX 1937 p.101-103.

het handhaven van de bestuurlijke macht. In zekere zin waren zij de vertegenwoordigers van het hoogste gezag, die zelf tot het volk behoorden. Volgens Bellen bedoelde dominee Westendorp deze homannen toen hij, in het begin van de vorige eeuw, sprak van de hoofdlieden die in het ganse rijk het recht en de veiligheid handhaafden. Ze bewoonden grote boerderijen, die vaak wel als hof bekend zouden hebben gestaan. Het verband tussen hof en hoofd dat zich aandiende, was een probleem dat volgens Bellen afzonderlijk moest worden opgelost (eerder dacht hij dat hof een klooster betekende). Vermoedelijk las Bellen vrij slordig en verwijst hij hier niet naar Westendorp maar naar W.C. Ackerdijck. Deel I van Westendorps *“Verhandeling over de vraag: Eene beknopte voordragt van de Noordsche Mythologie ...”* verscheen in 1829 in *Nieuwe Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden* II Deel, I. Stuk. Het tweede stuk hier in was *“Verhandeling over ongepaste en drukkende middelen, in vroeger tijden hier te lande gebezigd tot het ontdekken van Misdaden en Overtredingen”* van W.C. Ackersdijck.

In *Eigen Volk* prees Bellen in hoge mate het boekje van H. Kerkkamp *Historie van Velp en Rozendaal* waar hij zelf inbreng in had. Het leek hem een grondslag te bieden voor vergelijking tot andere streken. Alleen vroeg hij zich af of namen als Schuring en Schurink wel ontstaan waren door het bezit van een schuur. Volgens Bellen moest de oorsprong van deze namen toch elders worden gezocht. Ongeveer drie kilometer ten oosten van Lhee (Dwingelo) lag aan de grens van moerassige heide de verlaten plek Schurenbarg met in de nabijheid het Moordenaarsveentje. In het Zwarte Veen onder Varsseveld was een plek De Venschuur die te bereiken was via de Heelweg voorbij de Radstake.¹⁷⁰ Daarna noemde hij de Schuurakkers in Donderen (Dr.) die de verbinding vormden van hoger terrein naar moerassige groenlanden. Vermoedelijk zou volgens Bellen nu bij de gemiddelde lezer de gedachte aan een familienaam wel plaats gemaakt hebben voor een ander hoofdbegrip: namelijk schuur. In zijn voorbeelden was er geen schuur te ontdekken! Opvallend is dat Bellen geen verklaring geeft voor de namen zelf, maar alleen zegt waar ze elders voorkomen.¹⁷¹

Ook reageerde Bellen in *Eigen Volk* op een stuk van J. Rasch over de kosmosteen van Ootmarsum die hij in verband leek te brengen met de Mithrascultus en zijn mystieke vormen van astrologie en zonnecultus.¹⁷² Daarmee kreeg Bellen de kritiek van de Utrechtse archeologe Anna Roes-Vollgraff (1894-1974) over zich heen, maar hij zwakte zijn standpunt meteen af.¹⁷³

Meer algemeen is Bellens bijdrage over Sint Maarten dat volgens hem als gebruik dateerde uit de tijd waarin de Oude Leer haar laatste ronden worstelde met de Nieuwe.¹⁷⁴ De dag van Martinus was een opwekking tot diep sociale deugd, lichtpunt in een donkere periode. Ook was het volgens Bellen in meer dan één opzicht een Gallische heilige, hoewel de vrome legende meedeelde dat Sanaria in Hongarije zijn geboorteplaats was. Eens was de 11de november de feestdag van de machtigen der lucht, de dag van de hangoffers aan de godheid van de wind

170 Radstake is waarschijnlijk de paal naast de galg met het rad.

171 *Eigen Volk*, VI 1939 p.384-388.

172 *Eigen Volk*, X 1938 p.381-386.

173 *Eigen Volk*, VI 1939 p.37-40.

174 Bellen, H.J., *Sint Maarten*, *Eigen Volk* VII 1935 p.264-266.

op de talrijke galgenbergen. De dag van Wodan die op een reusachtig paard door zijn wolkenrijk reed. Rond de galgenbergen speelden zich talrijke paardensagen af. Zoals in Drenthe het 'widde vool' (witte veulen) en het 'peerd met schatvat' (Borger). Tijdens de excursie van de vereniging de Nederlandsche Wichelroede op 26 oktober 1935 werd in de noordhelling van de Amersfoortse galgenberg de ligplaats aangewezen van een merrie. En zo werd volgens Bellen de 11de van de 11de maand een dag waarop tal van gedachten aan lucht, luchtgodheden en luchtdieren samenkwamen, waarop ook gedacht moest worden aan de Elf, het etherische luchtwezen en aan de elf maanden: de drachtijd van het paard! De meningen over Sint Martinus waren echter sterk verdeeld. De Duitse volkskundige, literatuurhistoricus en muziekwetenschapper Dietz-Rüdiger Moser (1939-2010) meende dat het feest door de kerk is geïntroduceerd. In Lucas vinden we de tekst: *Niemand steekt een lamp aan en zet die in de kelder of onder de korenmaat, maar op de standaard, opdat wie binnentreden het licht zien* (Lukas 11:33 e.v.). Deze regels uit het evangelie werden vaak op 11 november voorgedragen en in de mis besproken. Moser neemt aan dat door deze voorlezing in de mis de bevolking werd aangespoord tot een lichtjesfeest. Wat betreft de galgenberg bij Amersfoort kan nog gezegd worden dat bij een opgraving in 1925, die Bellen zeker bekend zal zijn geweest, slechts menselijke beenderen te voorschijn waren gekomen.¹⁷⁵

175 Jelgersma, G., *Galgenbergen en Galgenvelden in West- en Midden Nederland*. (1978) p. 76-80.

GOROPISME?

5.1 De Asser kei

Evenals Amersfoort kreeg Assen in 1933 zijn eigen kei. Mogelijk omdat er geen wazige sagensluis om hing zou het Assen niets opleveren. Tijdens de bouw van een huis aan de Alteveerstraat kwam het in de weg liggende gevaarte aan het licht juist op de plaats waar de kelder zou moeten komen.¹⁷⁶ Ook de gemeentelijke autoriteiten toonden belangstelling en het besluit viel dat het Asser sportpark de vondeling maar als gast moest opnemen. Op maandag 12 juni vervoerde een voor die tijd zware 3-tons auto, met spatborden die de weg bijna raakten, de onge-

Het monument bij de ingang van het Achillesstadion aan de Houtlaan te Assen. Het is opgericht ter nagedachtenis aan de in de Tweede Wereldoorlog omgekomen leden, ook de namen van personen die bij het bombardement van Assen (in de Esstraat) in januari 1941 omkwamen komen er op voor. Dit monument heeft eerst op het Achillesportpark aan de Broeklaan (Stadsbroek) gestaan en is in 1966 met de verhuizing van Achilles naar de Houtlaan óók overgeplaatst. In de jaren 1999-2000 is het de vereniging gevolgd naar het nieuwe stadion in de wijk Marsdijk. (Collectie G.A. Assen, maart 1985)

¹⁷⁶ Bellen, H.J. Ingezonden stuk. P.D.A.C. 8-7-1933.

veer vier ton wegende steen ter bestemder plaatse. Het Achillesbestuur gaf de kei een waardige plaats op het gazon even ten oosten van de tribune. Volgens Bellen stond de kei er als een toonbeeld van ongenaakbaarheid en een niet beter wetende vreemdeling zou er een monument uit voorchristelijke tijden in kunnen zien: een Irmin-zuil, een lentesymbool. Maar daarnaast was er zijn vóórgeschiedenis, zijn prehistorie, zijn ongeschreven verleden. Dat wilde Bellen toch wel aan zijn lezers kwijt en hij legde uit dat in Zweden het vaste gebergte lag waarvan machtige natuurkrachten de kei losscheurden. Was het landijs dat hem doorschoof tot boven Drenthe? Dit was in Bellen's optiek niet waarschijnlijk. Eerder zou hij, ingevroren in een grote ijsklomp, door een kilometers brede deltastroom uit het noordoosten zijn aangevoerd.

Met deze uitspraak was Bellen mogelijk wel de laatste aanhanger van Lyells 'drift'-theorie. In 1823 had William Buckland (1784-1856) het voorkomen van bepaalde grindlagen in Frankrijk en Engeland gebruikt in zijn *Reliquae Diluvianae* om de realiteit van de Zondvloed te bewijzen. In 1838 kwam Charles Lyell (1797-1875) in zijn *Elements of Geology* tot een geheel andere conclusie. Het grind uit deze grindlagen was volgens hem niet door water maar in ijsbergen getransporteerd. In 1875 maakte M. Torell (1828-1900) op een congres in Berlijn de spoedig daarna algemeen geaccepteerde landijstheorie bekend die we ook nu nog gebruiken.

Bellen hanteerde voor de Asser kei een theorie die al meer dan vijftig jaar eerder verworpen was! Daardoor niet gehinderd legde Bellen uit dat in onze in aanbouw zijnde en dus door water geheel overdekte delta de ijsklomp uiteindelijk tot smelting kwam. Hij smolt boven de tegenwoordige Alteveerstraat en dit werd de ligplaats van de Asser Kei. Talloze andere ijsklompen kwamen volgens Bellen zo naar Drenthe. De hunebedden waren er een voorbeeld van. Ongetelde eeuwen lag de kei onaangeroerd in de grond. Maar in de tijd dat de mestvorken vierhoekige tanden hadden, groeven de Asser inwoners naar leem en bereikten de reus. Een vork van die vorm werd vlak tegen de kei aan in zwarte, dus geroerde grond, gevonden en vormde hiervoor volgens hem het bewijs. Bellen was overigens zeer ingenomen met wat er nu met de kei gebeurde. In de loop der tijd zou het de 'Asser Kei' worden! Deze naam mocht hij van Bellen nu al hebben. Zo ver zou het nooit komen, maar kort na 1945 werd de kei oorlogsmonument voor de Achillesleden die tijdens de Tweede Wereldoorlog omgekomen waren. Bij verhuizing van de club naar de Houtlaan ging het monument mee en tegenwoordig is dat bij de hoofdingang van het nieuwe Achillesterrein in Marsdijk.

5.2 Voorhistorische put in Witten

Links van de klinkerweg van Assen naar Witten lag een tongvormige rug die naar het Witterveld liep. Daar waren de gebroeders Bartels sinds jaar en dag aan het zandgraven.¹⁷⁷ Het was hen hierbij te doen om het scherpe, geelgrijze zand dat zeer geschikt was voor het maken van beton en voor wegverharding. Over een front van meer dan 100 m breed werd de zwarte grond opzij gelegd. Deze oude humuslaag zou later hergebruikt worden om het afgegraven gedeelte te bedekken,

177 Bellen, H.J. In: Nieuwsblad van het Noorden, 5-7-1933 en 23-6-1933.

Archeologische vondsten uit de Romeinse tijd in het Drents museum aan de Brink te Assen. (Collectie Drents Museum, tussen 1939 en 1940)

dat op die manier transformeerde tot best weiland. Het scherpe zand werd als industriezand in gereedstaande auto's afgevoerd. De bovenkant van de es en het nieuwe weiland verschilden 1.80 m in niveau.

Tijdens de afgravingen bemerkten de gravers een plek zwarte grond die zich in de diepte voortzette. Er werden rechtopstaande balken aangetroffen en men bleek van doen te hebben met een oude put. Gevonden werd een 3 m diepe put met zware eikenhouten wandversterking en een aantal scherven van de 6de – 11de eeuw na Chr. De inhoud op de bodem werd nog nader door Bellen onderzocht, maar er kwamen slechts enkele scherven van voorhistorisch aardewerk te voorschijn. De scherven die overal elders in de graverij gevonden werden leverden volgens Bellen echter wel het bewijs dat de plek tot de vroege middeleeuwen bewoond was geweest. Bellen voelde zich daarbij ook gesteund door publicaties van Dr. W. Beijerink te Wijster en H.J. Popping te Oosterwolde. Maar het leek er hier op dat de put later was uitgediept. Dit zou het gevolg zijn van een dalend waterpeil en dat wees weer op een periode van droogte. Blijkens de scherven in de put kwam deze droge periode overeen wat de datering betreft met de verstuiwing aan de Stationstraat te Rolde. In Rolde was riolering aangelegd en Bellen was er als de kippen bij geweest om de grondprofielen in de sleuven te bestuderen.

De daarin gevonden scherven van urnen en ander aardewerk wees uit dat ze afkomstig waren van Roldenaren uit de 4de tot 12de eeuw na Chr. Bellen stelde daar een stuiflaag vast die zich vanuit de tuin van café Ottens en het Boerbos voortzette tot de spoorlijn. Ook de vroegere bewoners van de zandrug bij Witten verlieten hun woonplaats in de 12de eeuw. Zo kon de put dichtwaaien en zou men in mildere tijden begonnen zijn er weer landbouw te bedrijven. Deze toedracht werd Bellen eerst duidelijk na de frappante verschijnselen die hij in Rolde had aangetroffen. De vindplaats van de put is vandaag de dag niet meer vast te stellen. Er was ooit door Bellen mededeling gedaan van zijn vondst aan museumbewaarder Stuit in Assen. Deze onderzocht de put ook, maar trof geen aardewerk meer aan. Hij luisterde aandachtig naar hetgeen Bellen te vertellen had en noteerde alles. In de correspondentie met Van Giffen treffen we er niets over aan.

5.3 Cultusplek in Witten?

In dezelfde zandgraverij van de gebroeders Bartels te Witten werd in 1933 de grondslag van een voorhistorisch gebouwtje aangetroffen. In het profiel van de afgraving verschenen onder de akkerlaag paalgaten en houtskoollagen.¹⁷⁸ Naar Bellens inzicht kwam de soort zandruggen waarin men nu aan het graven was overal voor. Dit zou gekomen zijn omdat het zandoppervlak van ons land het laatste werk was van het stromende water dat eens de delta Nederland opbouwde. In de tijd van de rendierjagers dienden ze tot bewoning en vormden ze eens de droge plekken in een woestijn vol venen en moerassen.

Bij de opgraving in oktober 1933 die onder leiding van kapitein Bellen plaats vond, bleek de grondslag ellipsvormig te zijn met doorsneden van ruim 4 en omstreeks 2,5 meter. De ruimte leverde tot een diepte van ongeveer 20 cm verschillende fragmenten van voorhistorisch aardewerk op. In het westelijk brandpunt van de ellips bevond zich een kuil, die behalve enkele urnscherven, ook een fraai onbeschadigd spinsteentje bevatte.

Het geheel deed Bellen denken aan een Germaans priesteressen-tempeltje uit de laatste eeuwen vóór de invoering van het christendom¹⁷⁹. Daar op voortbordurend stelde hij vast dat de oudste boerderijen in het vlakke Nederland uitsluitend op dergelijke diluviale zandhoogten als de tongvormige rug naar het Witterveld stonden. In Drenthe waren dat zelfs hele dorpen.

Zo'n groep boerderijen werd in Drenthe ook loug (dorp) genoemd en daar ontwikkelden zich volgens Bellen merkwaardige dingen. Alleen zo was ook het priesteressen tempeltje van Witten te verklaren. Marke en loug waren volgens Bellen twee dingen die men moest begrijpen wilde men het oude Drenthe verstaan. Nu nog zweefden geheimzinnige sagen rondom de verafgelegen eenzame grensstenen die in de onmetelijke heidevelden lagen. Ze werden Klaassteen en Dove Wander genoemd. En het was naar Bellens mening in voortijden de vrouw die de instandhoudster was van huis, stal en hof. Mogelijk bedoelde Bellen hier te zeggen dat de vrouw het hoofd was van de familie. Hoe dit zij, volgens Bellen was zij de bewaarster van het door arbeid verkregene, maar ook de bewaarster

178 P.D.A.C. 9-10-1933 ; Het Vaderland, 10-10-1933.

179 Bellen, H.J., *Een voorhistorisch Priesteressentempeltje*. N.D.A.C. 7-12-1933.

Tempeltje Barger-Oosterveld waarvan de restanen in 1957 werden blootgelegd. De afmeting was twee bij twee meter en het geheel was omgeven door een krans van stenen met een diameter van vier meter. De datering is ongeveer 1470 voor Chr. Het blijft natuurlijk zeer de vraag of Bellen in Witten iets dergelijks vond. (Geschiedenis van Drenthe, pag. 55)

van de zeden en gewoonten. En omdat de vrouwen een groot deel van het leven gezamenlijk doorbrachten in het lough, was de vrouw ook het geestelijke goed van de marke. In het lough be-‘dis’-selden zij de dingen die van hogere zijde werden bepaald: het ‘dis’¹⁸⁰ in abdis en het Brabantse duske = is vrouwke, gaven nog deze oude betekenis van dis, de gewijde vrouw. Ongewijd was zij volgens Bellen de ‘is’, de ise. Dacht hij mogelijk ook aan Isis, de Egyptische moedergodin in een op de landbouw gericht matriarchaat?

Dan gaat Bellen verder met het verklaren van het woord lough dat volgens hem niets met het Duitse loch (gat) te maken had. De noordelijke dialecten kenden geen enkel woord voor gat dat ook maar in de verte als loch of lough klonk. En dan komt Bellen met het ei van Columbus: loo is de oeroude benaming voor heilige plek, heiligdom en onder ’t hoeg verstond men in Drenthe een flauwe verhoging

180 abdis valt uiteen in twee woorden: ab(t) van het Latijnse abbas/ abbatem = vader en dis vgl. oudsaksisch disk = tafel en oudnoors diskur = schotel. Abdis is dus de vader van de tafel, van het eten. Vader zal in dit geval volgens Bellen gelezen moeten worden als hoofd.

in akker of weiland. En dus is Loug in Bellen's redenering het loo-hoog, het heiligdomshoogtetje! Daarbij richtte hij zijn blik naar de zuidelijke provincies waar die heiligdommetjes en kapelletjes nog te vinden waren. De zorg er voor droegen de vrouwen en dat gebeurde daar nog steeds. Zo zwoegden de mannen voor het stoffelijk en politiek voortbestaan van de marke in akker en veld. De vrouwen zwoegden evenzeer voor het stoffelijk bestaan in het loug. Daarbij sponnen zij de draad van het geestelijk leven verder in gezin en marke.¹⁸¹

Geen plek ter wereld die in de prehistorie bewoond was, of men vond er overblijfselen van lang geleden gebrachte offers. Offerbergen noemt men in Drenthe de tumuli – foutief ook wel grafheuvels geheten – aldus Bellen. De benaming offerberg was volgens hem juist, dat leerden de opgravingen. Onze musea stonden vol met urnen met daarin de verbrande beenderen van aan het vuur gebrachte offers.

Nog beter bewijs in Witten een tempeltje gevonden te hebben achtte Bellen het fraaie spinsteentje. Het zou volgens hem toebehoord hebben aan de opperste bewaarster in de marke. Het was het kenmerkende werktuig van de vrouw en kwam geheel overeen met haar voorchristelijke betekenis. Uit een vormeloze hoop wol ontstond onder de spinnende vrouwenhand de draad die straks beschutting zou geven aan het gezin. Als bewaarster van het geestelijk heil spon de priesteres uit de oude wijsheid het geestelijk richtsnoer in het harde bestaan van haar markegenoten. Deze priesteressen waren in het volksgeloof nog lang niet vergeten. Zij kwamen nog voor in de sagen van de Achterhoek, Twente, Westerwolde en Drenthe. Men kon ze nog spinnende aantreffen op de Kiebaarg, een offerberg in Westerwolde en op een woeste heuvel, de Spinberg, bij Jipsinghuizen. Voor kort ook nog op een tumulus bij Schottershuizen. Hier vond men bij deskundig onderzoek inderdaad spinsteentjes in de offerberg. Tot besluit van zijn betoog komt Bellen met een sage, waarin als onmiskenbaar bewijs van een vrouwentempeltje in Witten het kenmerkende vrouwelijke werktuig, het spinrokken met zijn twee staven van klos en spoel, in de aarde was gelegd. Heden ten dage is het door Bellen destijds gevonden bouwwerkje geheel in de vergetelheid geraakt en is zelfs de plaats waar het gestaan zou hebben niet meer aan te wijzen.

Er bestaat een rechtstreeks verband tussen de etymologie van Bellen en die van Johannes Goropius Becanus (1519-1572). Goropius studeerde wijsbegeerte en medicijnen en werd lijfarts van Karel V. Zijn grote liefde waren echter de oudheidkunde en de etymologie. Het was deze laatste wetenschap die hem in staat stelde om in zijn *Origines Antwerpianae* een heel nieuw licht op de vroege geschiedenis van de zuidelijke Nederlanden te werpen. Volgens Goropius was Duyts een verbastering van Douts en dit weer van D'outs wat de oudste betekende. Nederlands was de oudste taal. Dat was niet helemaal juist, maar Nederlands kwam wel het dichtst bij de taal die in het Paradijs gesproken werd. Na de zondvloed bevonden Noach en zijn familie zich in Scythia. Het merendeel van de leden van deze familie waren naar het zuiden, naar Babel getrokken. De familie van Gomer¹⁸² was

181 Bellen, H.J. in: Algemeen Handelsblad 23-12-1933.

182 Genesis 10:1-4 "Dit zijn de nakomelingen der zonen van Noach: Sem, Cham en Jafeth; hun werden namelijk zonen geboren na den vloed. De zonen van Jafeth waren Gomer, Magog, Madai, Javan, Tubal, Mesech en Tiras." Zie ook Kronieken 1:5-7.

echter naar het noorden gegaan. Ze waren daar de stamvaders van de Kimberen geworden. Doordat de familie van Gomer naar het noorden was getrokken waren zij niet betrokken geraakt bij de bouw van de toren van Babel. De taal die zij spraken was daardoor niet gecorrumpeerd.¹⁸³ Het best was deze taal in de Nederlanden en specifiek in de omgeving van Antwerpen bewaard. Je kon dat zien aan de vele woorden van één lettergreep die er in het Nederlands voorkomen. De oorspronkelijke taal had namelijk alleen uit woorden van één lettergreep bestaan. Woorden van meerdere lettergrepen waren samenstellingen en konden verklaard worden van uit hun delen. Appel bijvoorbeeld is opgebouwd uit de woorden *ap* en *fel*. *Ap* is van hap, happen en *fel* betekend hevig, sterk en volgens Goropius ook wreed. In deze combinatie verwijst dit woord naar de appel uit het paradijs. Wanneer hij vervolgens naar bijvoorbeeld Eva kijkt ziet hij dat dit afgeleid is van *eu* en *vat*. Dat *eu* kennen wij nu als *eeuw* en het woord *vat* verwijst naar de moeder die het kind draagt. Eva is dus de eeuwige moeder. Vader valt dan uiteen in *vat* en *er* waarbij *er* vullen betekend. Vader is dus degene die *vat*, dat is de moeder, vult. Deze zelfde techniek gaat ook op voor namen. Wanneer Goropius naar Methusalem kijkt is het ogenblikkelijk duidelijk. Dit moet Nederlands zijn, deze naam is niets anders dan een verbastering van de zin “Maect thu salich”.¹⁸⁴ Uiteindelijk kwam Goropius tot de conclusie dat zijn geboortegrond, Brabant, de plaats was waar eens het paradijs had gelegen.

Wie nu naar deze vorm van etymologie kijkt, kan licht de indruk krijgen dat Goropius een lichtgelovige fantast was, maar dat is niet waar. Hij werd door zijn tijdgenoten voor een zeer bekwaam arts gehouden en keek met open ogen naar de wereld. Het is niet helemaal toevallig dat Goropius tot de conclusie kwam dat Nederlands de oudste taal was. Een jaar voor het verschijnen van de *Origines Antwerpianae*, in 1568, was de tachtigjarige oorlog uitgebroken. De Nederlanden waren begonnen met zich vrij te maken van de Spaanse overheersing. Het was voor de opstandige Nederlanders een hele opsteker om te weten dat hun taal het dichtste kwam bij de taal die in het paradijs gesproken werd. Dat was toch een heel duidelijk teken dat zij belangrijker waren dan de Spanjaarden die hun taal op z'n best van het Latijn konden afleiden.¹⁸⁵

Het is te begrijpen dat Goropius vorm van etymologie niet lang stand heeft weten te houden. Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) bedacht het woord “goropisme” om slechte etymologische afleidingen te karakteriseren. Ondanks Leibniz’ opmerking is deze vorm van etymologie nog regelmatig gebruikt in wat we de alternatieve- of de kryptonoudheidkunde zouden kunnen noemen. Aangezien Bellens fantasie bijna grenzeloos is, kunnen we hem duidelijk tot deze groep rekenen.

183 Goropius 1569, 533-534.

184 Goropius 1569, 539-548.

185 Zie ook Considine 2008, 142-145.

5.4 Oorijzerdiscussie

Door zijn beschrijving van de cultusplek in Witten raakte Bellen in discussie met J.J. Uilenberg (1881-1962).¹⁸⁶ Het hoofd van de ulo-school in Smilde stoorde zich aan het feit dat Bellen beweerde dat de vrouwen in het loug, de zaken bedisselden die door hogerhand waren bepaald. Vooral over het feit dat volgens Bellen één van de vrouwen, de o-er-ise, als teken van haar waardigheid in het loug de gouden hoofdplaat droeg.¹⁸⁷ Van deze gouden hoofdplaat van de overvrouw, van de o-er-ise, hadden latere geslachten in de optiek van Bellen ooriezzer gemaakt en dat zou in het Nederlands vervolgens oorijzer geworden zijn. Nadrukkelijk had Bellen verklaard dat de benaming kant nog wal raakte en niets te maken had met oor of ijzer. Het was volgens hem nog geen mensenleeftijd geleden dat de gouden en zilveren oorijzers de rang tussen de vrouw in de Drentse samenleving scherp in beeld had gebracht. De laatste zin stond als een huis, maar verder vond Uilenberg het verhaal ‘met de benen in de lucht hangen’.¹⁸⁸ Hij raadde Bellen aan eens naar het Fries museum in Leeuwarden te gaan. Daar zag hij het ontstaan en de ontwikkeling van het oorijzer voor zich. In een vitrine lagen naast elkaar de oorijzers zoals ze door opeenvolgende geslachten gedragen waren. Het eerste oorijzer was een ijzerdraadje dat diende om de haren plat op het hoofd te houden. Om het ijzer vastheid te geven, boog men de uiteinden om en legde deze onderlangs en om de oren. Zoals bij de meeste kledingstukken paarde men langzamerhand het aangename aan het nut. Wat eens noodzakelijk was, werd opschik. Het ijzerdraadje werd door latere geslachten geplet en verbreed. De glimmende band was haartooi geworden. En toen het edele metaal het ijzer verving en glans hoofdzaak werd, verbreedde zich de band tot een plaat, dat nagenoeg het hele hoofd bedekte.

Nu lag er in het Fries museum werkelijk een van ijzer gemaakt oorijzer dat ooit in Stavoren was opgegraven en uit de middeleeuwen dateerde.¹⁸⁹ Maar volgens Bellen was een rangschikking in een museum niet de minste bewijsvoering. Het illustreerde alleen een mening. Hij kende het Fries museum vrij goed, het was de uitkomst van een studie. De bestudering van de oorijzers was volgens Bellen een vrijwel onbetreden terrein. Johan Winkler Halbertsma (1840-1916) en Th. Molkenboer (1796-1863) waren volgens Bellen enige der weinigen die onderzoek hadden gedaan. Maar in dit opzicht mocht zeker niet vergeten worden het artikel van Dr. Alberta J. Portengen (1890-1979) in *Eigen Volk* van juni 1930. Ofschoon men het niet in alles met de schrijfster eens behoeft te zijn raadde hij Uilenberg aan dit eens te lezen. Overigens waren er volgens Bellen uit de Bronstijd al hoofdtringen bekend. Het ijzerdraadtrekken werd pas in 1360 te Neurenberg uitgevonden. De heer Uilenberg had dus de ware doopceel van het

186 In 1953 (p.186-188) schreef Uilenberg in Maandblad Drente een artikel over oorijzers. Hij hield ook lezingen over de Drentse folklore en sprak vrijmoedig over het ontstaan van de Drentse dorpen op de rand van groen en bruin. Met dat laatste doelde hij op ‘hierlanders en buitenlanders’.

187 Algemeen Handelsblad, 23-12-1923.

188 Algemeen Handelsblad, 5-1-1934. J.H. Bergmans Beins schreef in 1934 iets over het Oud Drents kostuum maar ging niet in op de geschiedenis van het oorijzer. Zij beperkte zich tot hoe het gedragen werd. N.D.V.A. 1934 p.65-70.

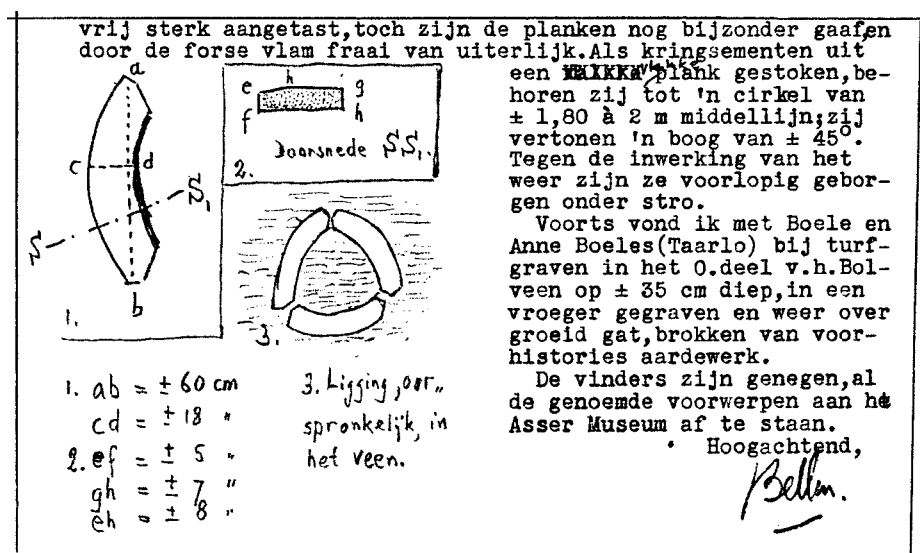
189 Leeuwarder Nieuwsblad, 5-12-1934.

ooriezer volgens Bellen nooit gezien. Etymologisch zat het volgens Bellen goed in elkaar. Enkele voorbeelden waren ziener-es, profet-es, Walburg-is en Gertrud-is. Dialectisch – dit was volgens de stem van het volk, de stem van de waarheid, waren -es en -is volkomen identiek en betekenden: vrouw. De Nederlandse dialecten vormden samen één van de talen, die het voorchristelijke culturele erfgoed, het zuiverst hadden bewaard. Deze zienswijze van Bellen was voor Uilenberg reden er niet verder op te reageren.

BOVENNATUURLIJKE MACHTEN

6.1 Germaanse burcht in Taarlo?

Met Tynaarlo wedijvert Taarlo om de oudste plaats van Drenthe te zijn. De aanduiding Arlo slaat waarschijnlijk op één groot bos- en woongebied bij de Drentse Aa. Aan het begin van de 20ste eeuw werd Taarlo door de fraaie verharde weg van Vries-Zeegse-Loon-Assen in het autoverkeer opgenomen zonder dat het tekort deed aan de eigen aard van deze fraaie Drentse plaats. De eersten die in een ver verleden zich hier vestigden, deden zoals men dat elders aantrof: waar de hogere zandgrond hellend wegdook onder het moerassige veen van stroom of plas bouwden ze naar Bellens zeggen de plaggen hutten die de komende geslachten zouden herbergen.¹⁹⁰ In tegenstelling tot die oude tijden prijken er in Taarlo intussen statige boerderijen tussen het zware geboomte. Het was in deze ambiance dat in juli 1933 in het Oosterse Veldje, het laatste stukje heide dat nog niet omgeploegd was,

Brief van Bellen van 30-5-1947 aan het Drents museum met een tekening van door anderen in het Bolveen onder Taarlo gevonden velgsegmenten. (Collectie Drents Museum)

190 Bellen, H.J., In: P.D.A.C. 15-7-1933.

door toedoen van Bellen een Germaanse burcht het licht zag.¹⁹¹ De betreffende grond behoorde toe aan Mr. H.P. Linthorst Homan (1905-1989) en deze werd meteen door de vinder van deze belangrijke vondst in kennis gesteld.

Het betreffende terrein bestond uit een kringvormige wal met gracht die een plein van ongeveer driekwart hectare omsloot. De vermeende burcht had maar liefst drie toegangen en er lagen een tumulus en een put. Omdat het plein voor een gedeelte omgeploegd was kon aan de hand van aardewerkscherven worden vastgesteld dat de plek van ongeveer het begin van de jaartelling tot omstreeks de 11de eeuw bewoond was geweest.¹⁹² Volgens Bellen deed de naam burcht denken aan de geduchte middeleeuwse kastelen, liefst bewoond door een baarlijke ridder. Hij was de schrik van de wegen of hij bewaakte een schone jonkvrouw. Men zocht de resten van zo'n burcht op een ontoegankelijke rots. De burchten in onze omgeving, de borgen in Groningerland en de stinsen in Friesland, brachten het volgens Bellen nooit zover dat het de romanschrijvers kon inspireren. De burchten hier waren over het algemeen flinke boerenhuizen omgeven door een gracht. De wetenschap van nu trachtte naar Bellens inzicht vragen over de bergjes en steenhopen in de heidevelden, de onaanzienlijke walletjes van de Romeinse Legerplaatsen en de geheimzinnige Ballerkoole te ontrafelen. Ononderzocht lag even ten noorden van Taarlo een burcht op het Oosterse Veldje. Over de naam Oosterse Veldje kon Bellen wel iets zeggen. Zonder enige twijfel zou men dat zoeken ten oosten van het dorp. Maar niets was minder waar. Het lag een kwartier lopen ten noorden van Taarlo! Zo moest men zich dus afvragen of het oorspronkelijke Taarlo

De velgen die in 1947 door bemiddeling van Bellen aan het Drents Museum werden aangeboden. (Collectie Drents Museum)

191 P.D.A.C. 14-7-1933.

192 Bellen, H.J. *Het Börgje van Taarlo*, Eigen Volk IX 1937 p. 73-75.

niet ten westen van het veldje gelegen had. Daar lagen volgens Bellen ook de oude esgronden met nog iets verderop de oudste akkers. Bij de vroegere Offerberg lagen nu nog de Bergakkers die ten tijde van de gebrachte offerandes in zijn ogen bewoond waren. Dit was dan het voorhistorische Taarlo. In Bellens optiek lagen naar de zonsopgang, de bron van alle goeds, eerst de offerberg en daarachter het Oosterse Veldje. Een periode van grote droogte zou de ontruiming van de plaats rond het jaar 1000 tot 1200 noodzakelijk hebben gemaakt en het huidige Taarlo ontstond. Tussen neus en lippen door verklaarde Bellen ook nog even de plaatsnaam Ubbena. Niet gehinderd door de familie Ubbena die er vroeger woonde was het volgens hem het oude Up den A. Maar terug naar de burcht, het half omgeploegde terrein dat ook bezaaid lag met scherven van voorhistorisch aardewerk. Het was interessant te zien dat waar de scherven lagen zich allerlei mossen hadden ontwikkeld. Waar geen scherven lagen waren ook geen mossen. Op de plek waar wal en gracht hun noordwestelijke bocht namen, toonde een kleine verploegde hoogte aan dat daar een tumulus had gelegen. Bodemonderzoek zou daar nog merkwaardige bijzonderheden kunnen opleveren. Ongeveer 20 meter van de zuidpoort lag een put met een bovendiameter van plm. 6 m. Tenzij nader onderzoek ook binnen de burcht nog een put aan het licht zou brengen, zou het gevonden exemplaar buiten de omwalling elke krijgskundige betekenis van de burcht kunnen uitschakelen.

De gevonden scherven toonden volgens Bellen aan dat de plek bewoond was geweest van plm. 100 v.Chr. tot plm. de 11de eeuw. Men vond er fraai gepolijste, fijne scherven van de late La Tène-tijd, het grovere vaatwerk van de eeuwen daarna en de zware witachtige vaasranden van de latere Karolingische eeuwen. Vervolgens was het de heer Popken te Zeegse, die het verleden van zijn streek na aan het hart lag en die er bij was toen de burcht op 9 juli werd gevonden, die Bellen vertelde over de vroegere Drentse bewoners van de havezaten. Zij waren de woordvoerders van de vrije Drenten in hun omgeving. Zij gaven raad en leiding als erom werd gevraagd. Zij waren van vader op zoon volgens ongeschreven wetten de “alwetenden”. Volgens Bellen vond men in Drenthe nog heden ten dage de restanten van deze maatschappelijke verhoudingen. En hij mijmerde verder of niet bodem, dialect en folklore de fundamenteën zouden zijn waarop de voorhistorie van ons volk moest worden opgebouwd...

In 1991 verrichtte de afdeling Archeologie van het Drents Museum een verkennend onderzoek op de plaats van de “Germaanse burcht” van Taarlo. De vindplaats werd herontdekt door G. Nijland, die het door H.J. Bellen geschreven krantenbericht uit 1933 natrok. Bij een eerste inspectie werd inderdaad een licht kronkelende wal waargenomen, hier en daar onderbroken en aan de buitenkant begeleid door een greppel. Een meting leerde dat de door Bellen genoemde oost-west afmeting van 110 meter juist was. Een en ander deed bij de onderzoekers de mening postvatten dat het hier om een versterkte nederzetting van het type Zeijen zou kunnen gaan. Dit zou door een kleine opgraving wellicht bevestigd kunnen worden.¹⁹³ Begonnen werd met het aanleggen van een sleuf door de onge-

193 Sanden, W.A.B. van der, met bijdragen van J.R. Beuker, S.W. Jager en V.T. van Vilsteren, *Archeologie in Drenthe 1991-1992* p.188.

veer 30 cm hoge noordelijke wal, op ca. 30 m afstand van de noordoosthoek van de (veronderstelde) rechthoekige omwalling. De proefsleuf leverde twee grondsporen op: een brede greppel ten noorden van de wal en een smal greppeltje ten zuiden daarvan. Maar de vreugde werd snel getemperd bij het couperen van de grondsporen. Het zuidelijke greppeltje bleek zeer ondiep en niet op te lossen in individuele paalsporen. De brede greppel bleek voor een deel met recent humeus materiaal gevuld. Alleen een grootschaliger onderzoek zou kunnen uitwijzen of het hier inderdaad om een versterkte nederzetting ging. Helaas zijn de door Bellen genoemde scherven niet bewaard gebleven, zodat daar geen nadere informatie aan ontleend kon worden.

6.2 De Klaassteen bij Nijlande

In het voorjaar van 1937 vond de landbouwer L. Wichers te Nijlande bij ontginning van een perceel heide in de Wittershaar nabij de Klaassteen in 't Westerveld van Rolde een aantal voorwerpen en talrijke scherven van aardewerk die volgens Bellen voorhistorisch waren.¹⁹⁴ Er liep een bijna onbegaanbare weg over de heide. De werkverschaffing had hier echter een project gekregen ter verbetering. Dit betekende in eerste instantie dat het geschikt gemaakt werd voor het vervoer van landbouwgerei ter verandering van het zoveelste ongerepte heideveld in akkerland. Dit bracht Bellen tot de volgende verzuchting:

“Want hier, even voor de grillige, halfbegroeide zandverstuiving, die zoo uit de verte haast dreigt, als de ruïne van een voor eeuwen vervloekte bouwval, hier grazen jonge koeien binnen prikkeldraad op het groen van Thomasslakkenmeel en Chilisalpeter. Het zijn de steeds nader schrijdende weilanden van een jonge nederzetting van onzen tijd, een die hier, in 't hartje van Drenthe's kostbaar schoon, zich een naam aanmeet als “Klein-Amerika”. Van West komen de bouwlanden al maar dichterbij – ieder jaar een paar hectaren – van Nijlande en Eldersloo.

Over het weiland met de stoeiende vaarzen klatert het staalblauw van een meertje; schittert fel in de bruine vlakken, die gevat zijn in ijlgroene lijsten van de verderop liggende jonge korenvelden. Op dezen wijde plas scheuvelen alle bewoners van alle omliggende “lougen”; vertaald: van de omliggende gebuchten, en de bewoners schaatsten; ze scheuvelen er ook dezen winter nog, al was het een blauwe Maandag. Nu slonkeren de korte golfjes in het bleek licht van de Drentsche, nevelige Aprilzon, en de dozijnen watervogels, eenden, waterhoentjes, scholeksters, meeuwen, liggen als zwarte stippen in den glimmenden spiegel. Wulpen tureluren regenbuien aan, die dreigen uit de richting van Grolloo. Laag over de vlakke gorgert het korhoen en boven ons blaast het hemelgeitje luid en snel, 'n geblaast dat plotseling overslaat in een onbeïspeld geratel. De beheesterde wallen langs de groenlanden van het Amer Diep sluiten ver in het Zuiden, de horizon af.”

Nog een laatste trap door de zandverstuiving, over het fietspad dat een paar dagen eerder door een tractor was vermorzeld, en Bellen stond voor Klaassteen. Hij was onaanzienlijk, geen baken in de voorhistorische woestheid van de omgeving. De kei stak maar een meter boven de grond, maar hij was Klaassteen. Ongetelde eeuwen was dat zijn naam geweest, de oudste kaarten vermelden hem, maar geen

¹⁹⁴ Nieuwsblad van het Noorden, 20-4-1937.

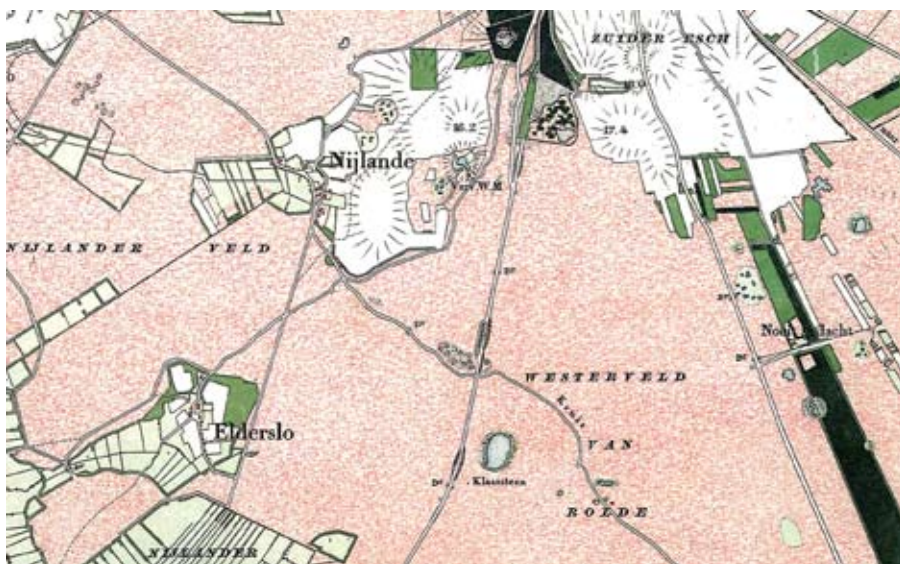

Deze ketel staat tentoongesteld in het Nationaal Museum van Denemarken in Kopenhagen en dateert uit de 1ste of 2de eeuw v.C en werd in 1891 in losse onderdelen gevonden in een veenmoeras bij Gundestrup in Denemarken (diameter 69 cm, hoogte 42 cm, 6 kg, 97% puur zilver, in 1892 gerestaureerd in de huidige vorm). (nl.wikipedia.org)

mens wist te vertellen hoe hij aan deze naam kwam. Oude boeren zeiden dat de graniet, met twee opmerkelijk vlakke zijden, één naar Oost, één naar West, een offersteen was geweest. Men vertelde het vanouds. Het gaf Bellen de mogelijkheid te filosoferen over de symboliek der getallen uit de tijd van de hunebedden of geslepen bijlen. Zeven paar standstenen kwam bij de Drentse hunebedden vaak voor, dat moest aan de noordelijke hemel een betekenis hebben. Verwees het naar het Zevengesternte, of de Grote Beer?

De beer die naar de afbeelding op de bekende ketel van Gundestrup eerder het mannelijke *sus scrofa* (everzwijn), dan *ursus arctos* (bruine beer) was?¹⁹⁵ Volgens Bellen leek het getal drie in deze streken voor het eerst diep in de symboliek van de mensen verankerd te zijn geworden omstreeks de tijd waarin ons volkskarakter al de tegenwoordige vormen vertoonde. Talrijk waren de offerschalen van de Hallstatt-tijd in ons land, die voorzien waren van 8 handvatten, van 3 hengesels, 3 pootjes en van in drieën gegroepende versieringsmotieven. Maar Klaassteen maakte het ook met het getal 3 niet gemakkelijk. De naam bleef onbegonnen werk; ontelbare Drenten hebben Klaas geheten. Maar toch: in dit individuloze markenland geeft men geen persoonsnaam aan een steen, waarvan men nog vaak fluistert, dat hij een offersteen was. Onwillekeurig dacht Bellen aan Sinter Klaas, dit was dan een heilige Klaas! Hij mijmerde verder: offeren deed een priester, de man van de classis (kerkvergadering). De Sint was ook een priester, een hogepriester!

¹⁹⁵ Gevonden in 1891 in het veen nabij Himmerland (Denemarken) La Tène periode, 2de of 1ste eeuw voor Chr.

Het gebied rondom de Klaassteen in het Westerveld van Rolde was in Bellen's tijd nog een heideveld.

Algemeen ging vroeger de soldaat, die het, door geestelijken geleide, Militaire Tehuis bezocht, naar de Kloos! Klaassteen – offersteen – priestersteen? Deze speculatie was niet onbevredigend. Hier wachtte dus één van de volgens Bellen merkwaardigste sagenplekken van de Drentse voorhistorie op meetlat en theodoliet¹⁹⁶, op fototoestel en wetenschappelijke ontgraving door de Drentsch Prehistorische Vereniging. Uit talrijke door hem 'offercrematies' genoemde vondsten kon hij slechts een vijftal zware bronzen ringen en wat scherven redden die hij bij het Drents museum afleverde.

Enige tijd later werden bij het graven van een aardappelkuil een drietal bekers uit de bronstijd gevonden. Slechts één overleefde, zij het fragmentarisch, de werkzaamheden. De eigenaar van de grond, R. Smeenge stelde kapitein Bellen van het gebeurde op de hoogte. Bij zijn onderzoek stelde Bellen vast dat er zich hier een 12 tal crematieplekken aftekenden, verspreid over de 42 ha grote ontginning. Deze crematies waren volgens de onderzoeker voor het grootste deel de overblijfselen van kinderen van 8 tot 12 jaar. Op zijn zachtst gezegd was dit een merkwaardige constatering. Er zouden fragmenten van bronzen vaatwerk aangetroffen zijn en scherven van Neolithisch, Bronstijd en Germaans aardewerk. Onder de bekers waren zeldzame klokbekers. Smeenge gaf Bellen vrij mandaat en die stelde de Drentse Prehistorische Vereniging van de vondsten in kennis. Uiteindelijk kwamen ze in het Drents Museum terecht. Omdat de ontginning een veel groter gebied besloeg dan de directe omgeving van de oude grenssteen werd professor Van Giffen ingeschakeld. De paar opgravingen die hij deed waren niet al te succesvol.¹⁹⁷ Door het ontginnen was er al te veel vernield.

196 Een theodoliet is een hoekmeetinstrument uit de landmeetkunde.

197 Museumverslagen over 1939 en 1940.

6.3 Paardenplaatsnamen Amen, Ekehaar en Eleveld

In 1937 schreef Bellen een triviaal stuk over de Drentse plaatsen Amen, Ekehaar en Eleveld.¹⁹⁸ Er van uitgaande dat de eerste uitbreiding in de bewoningsgeschiedenis zich ontwikkelde richting de hogere gronden, begon hij aan zijn uitleg over het ontstaan van de drie genoemde plaatsen. Naar mate een menselijk bestaan in Bellens ogen meer gebonden was aan de ongebreidelde natuur, des te meer ontzag had hij voor de onbekende machten die over zijn wel en wee beslisten. Zo schiep de mens zich volgens hem een stelsel van de wieg tot over het graf, zowel in tijden van feestviering, maar het sterkst in tijden van gevaar. Veel twijfel hoefde er niet te bestaan aan het gebruik dat de nieuwe woonplek werd aanbevolen aan de goede machten die beschermer waren geweest over de afgelegde tocht. De godin Athena zou volgens Bellen gaan wonen op de plaats waar de Heliadai hun eerste offer aan haar zouden brengen en dat is natuurlijk zeer twijfelachtig. Vervolgens komt Bellen met wat volgens hem de naamsoorsprong is van het gehucht Amen. Hij noemt het een 'aam-begrip' omdat aam de placenta is van een paard die in zijn tijd nog in de lucht, in een eik, wordt gehangen. In Drenthe hing men de nageboorte in een hulstboom, maar de idee is hetzelfde.¹⁹⁹ De 'aam' werd volgens Bellen ook wel 'licht' genoemd. Hoe dit ook zij, de aam in de boom zou er voor zorgen dat het veulen het hoofd hoog zou houden en fier op de benen staan. Aan het geboortevlies werd als vanouds een magische betekenis toegekend.

Bellen constateerde verder dat de lichtwagen van de zon in alle oude mythologieën door paarden getrokken werd. De relatie paard – licht werd volgens hem gevonden in archeologische vondsten zoals bijvoorbeeld een aarden snuitlampje met paardenkop.²⁰⁰ Hangende in de lucht, zoals de aam, verspreidde het zijn licht. Met een hamer, waarin een relikwie zit, worden in Vlaanderen op St. Elooi de paarden gewijd en in Staphorst heet de aam - hamer. Verder wijst Bellen op Chaam welke gemeente drie roskammen in haar wapen voert. Hij vraagt zich daarom af of ame-amb-cam en chaam wellicht zoals bij Tacitus op een oorspronkelijk ritueel met paarden wijzen. Hij denkt aan heilige stoeterijen die de grondslag legden voor economisch georiënteerde paardenteelt. Amen met zijn schilderachtige *Hengsteveen* dankt volgens Bellen wellicht zijn naam aan het paard.

Vervolgens komt Ekehaar met zijn volgens Bellen 'eekbegrippen' aan bod. Hij dacht hier aan eiken hakhout en hakkerij, dat daar inderdaad plaats vond, moest wel een paard zijn getuige het Engelse hackney. Een ecke in noord Duitsland is een Stute (merrie) stelde Bellen vast. Tecklenburg droeg paardenkoppen op de tinnen en de naam van deze burcht betekende volgens hem Paardenburg.²⁰¹ Verder overwoog Bellen dat in Gelderland in de omgeving van Velp er veel perceelsnamen met paardennamen waren. Aan de Hekelenberg in het Drentse Zuidwolde verscheen een wit paard met goudschat en schienvat (hier weer de associatie lamp = licht). De eek (eik) is de boom waarin de aam wordt gehangen zoals we al zagen. In Den Hout (Oosterhout) staat nog de heilige eik in welks nabijheid een kluize-

198 Bellen, H.J. *Paardeplaatsnamen*, Eigen Volk 9 (1937) p.245-250.

199 Drents Woordenboek. Haam – aome, nageboorte van paard. In Coevorden haam en in Norg aom.

200 Dit zou 24-11-1934 in Illustrated London News hebben gestaan!

201 Volgens Bellen stond dit in N.R.C. 1-3-1937.

naar woonde en men wijst nog de plek aan waar deze zijn ham te roken hing.²⁰² Na nog tientallen landelijke voorbeelden komt Bellen tot de conclusie dat Ekehaar wel eens de plaats zou kunnen zijn van de 'haar', de heilige hoogte, waar het paard werd vereerd als afweerder van de boze machten die in de lucht rondzwierven.

Tenslotte doet Bellen zijn zegje over Eleveld en de bijpassende eelbegrippen. Elo is volgens hem de opperhengst van de wilde paarden die alleen door de koning mocht worden neergelegd.²⁰³ In Ell bij Hunsel (Limburg) waren in een urnenveld talrijke hoefijzers van zeer klein formaat gevonden. Tot in onze tijd behoort het hoefijzer tot de amuletten. De ala (vleugel, flank), was de Romeinse ruitery (cavalerie van de hulptroepen) en zo zou de aalman in Bellens optiek de eelman kunnen zijn waarvan men al schrijvende edelman gemaakt kon hebben. Zo zou dan Eleveld, het kleine Drentse gehucht, met zijn akkernamen *Peerdekop* en *Geelbroek* (welke laatste naam men onder de eelnamen zou kunnen schikken) dan vermoedelijk in zijn naam, evenals Amen en Ekehaar, de erkentelijkheid zijn aan de macht, die in een ver, gevaarlijk verleden bescherming verleende en waar het paard het symbool van kon zijn geweest.

Aan de hand van de wapenkunde bespreekt Bellen vervolgens nog tientallen aam-, eek- en eelgemeenten in ons land die iets van paarden in hun wapen hebben. Ook vraagt hij zich af welke de macht is die door het paard als symbool wordt vertegenwoordigd. In mythologieën en in vrome legenden draagt het Odin, Wodan, St. Nicolaas, St. Maarten en St. Michael. Een paard draagt naar Bellens zeggen het geheim in een koffer, de hamer van St. Elooi draagt de relikwie, de brandende lamp draagt het licht, paarden trekken de lichtwagen van de zon die zelf het symbool is van het Onbegrijpelijke. In al deze figuren was volgens Bellen het paard het zinnebeeld van een dragende macht, het zinnebeeld van een macht waarvan het ware wezen ons voorlopig ontging. We kunnen ons afvragen of Bellen met de door hem gegeven verklaringen zijn lezers bereikte.²⁰⁴

202 De boom aan het einde van de Achterstraat moet omstreeks 1250 zijn geplant. De stam is door blikseminslag uitgehold en aan één zijde open. Er komen regelmatig wichelroedeloopers die op zoek zijn naar leylijnen.

203 Het is een raadsel waar Bellen deze informatie vandaan haalt.

204 Volgens D.P. Blok duidt de betekenis van Amen op een waterloop die vroeger Aam of Ame heette. Amen zou dan betekenen: nederzetting aan de Aam. Ekehaar is samengesteld uit eke=eik(e) en haar= hoogte. De betekenis is: eikenhoogte. Eleveld zou afgeleid kunnen zijn van: elo, elu, eluwe = geel, in verband met de vele brem- en gageelstruiken daar ter plaatse.

POELEN VAN VERDERF

7.1 Veenlijken

De oprichting van het Drents Museum markeert een ommekeer in het treurige lot van archeologische vondsten. Afgemeten naar de grote hoeveelheid veenvondsten die sinds 1854 hun weg naar Assen vonden, moet de massa die in de periode daarvoor in het veen is aangetroffen, groot zijn geweest. Lange tijd heeft niemand zich afgevraagd hoe al die voorwerpen destijds in de venen terecht waren gekomen. In de 19de eeuw had men wel al in de gaten dat de echte woonplaatsen op de hoge zandgronden lagen. Dat gold ook voor de grafvelden. Vaak was de interpretatie dat een persoon in kwestie in vroeger tijd in het moeras verdwaald en vervolgens verdronken was. De prehistorische mens had allerlei activiteiten in het veen uitgevoerd was de gedachte en daarom was er van alles achtergebleven. Een bronzen bijl of speer werd gezien als iets dat verloren was. Schoenen en kleding moesten wel per ongeluk achtergelaten zijn. Zo was er voor alles een passende verklaring. Vanaf het midden van de 20ste eeuw begon het besef door te dringen dat er wel iets meer aan de hand kon zijn met de veenvondsten. De vondsten waren te talrijk om deze mensen als verdwaald en verdronken in het moeras te bestempelen. In het boek over het meisje van Yde kwam Van der Sanden tot de conclusie dat veenlijken als zogeheten votieoffers (offers uit dankbaarheid) aan de goden moeten worden gezien.²⁰⁵ In de beleving van de mens waren de venen plekken omgeven met een waas van mysterie waar je maar beter niet kon komen. Daarom is het heel voorstelbaar dat men dacht dat daar de goden en geesten huisden, die macht hadden over leven en dood, over gezondheid, oogst, vee en het lot van de mens. Een goede verstandhouding te hebben met de machtige opperwezens was van het grootste belang. Om dat te bewerkstelligen werden er offers in het veen gelegd, als het ware bij de goden voor de deur.²⁰⁶

De meeste Drentse veenlijken stammen uit de tijd rond het begin van de jaartelling, de jongste dateren van na de Middeleeuwen. Ook kapitein Bellen wist er het nodige van en maakte notities die voor het latere onderzoek van zeker belang bleken te zijn. In 1938 schreef hij er uitvoerig over naar aanleiding van het in

205 Sanden, W.A.B. van der, *Mens en moeras. Veenlijken in Nederland van de bronstijd tot en met de Romeinse tijd*, (1990) p. 204 e.v. Zie ook: W.A.B. van der Sanden, *Het meisje van Yde*, Assen 1994.

206 Vilsteren, V.T. van, *Bij de goden op de stoep*, Waardeel 2004 no 3.

Het beroemde paar van Weerdinge. (Collectie Drents Museum)

Emmer-Erfscheidenveen gevonden veenlijk.²⁰⁷ Hij zag het fenomeen als een zeer merkwaardig biologisch en volkskundig verschijnsel. Het ging hier om de schamele resten van een volwassen persoon uit de middenbronstijd. Als een zeldzaam bezit lagen enkele veenlijken in de vitrines van het Asser museum, heel wat meer waren daar nooit terechtgekomen, wist hij al te melden. Zo hadden in de zomer van 1932 veenwerkers in een veen onder Witten het lijk van een jong meisje gevonden. De omstandigheden waaronder de vondst gedaan werd, waren goed gedocumenteerd. In het kort kwam het er op neer: het lijk lag ongeveer 60 cm onder

207 Nieuwsblad van het Noorden, 12-11-1938.

de oppervlakte, zeer duidelijk in een gegraven kuil die na het neerleggen met de uitgekomen grond was gedicht. Over het lijk lagen twee vrij zware berkentakken en de vinders verklaarden dat die het lichaam kruislings overdekt hadden.²⁰⁸ Na het dichtgooien van de kuil moest geruime tijd verlopen zijn, want er was, naar Bellen zeggen, weer een veenlaagje van ongeveer één à anderhalve decimeter veen overheen gegroeid. Door zijn sterk looiend vermogen conserveerde het veenwater de huid- en spierweefsels en de rest werd door het kalkwater voor het grootste deel opgelost. Er vond een natuurlijke mummificering plaats en zo vinden wij nu de goedbewaarde veenlijken als platgedrukte leren zakken met een vrijwel beenderloze inhoud in het Drents Museum.

Het blijkt dat Bellen zeer goed op de hoogte was van de op dat moment in binnen en buitenland bekende vondsten. Evenals in het Emmer-Erfscheidenveen was het gevonden meisje in Witten in een runderhuid gehuld. Onder Zweeloo was volgens Bellen omstreeks 1830 het veenlijk van een kostbaar geklede vrouw gevonden.

Vondsten als deze moesten de gedachte aan een straf wel uitsluiten. De aanwezigheid van kostbaarheden in veengraven, de soms grote zorg waarmee kleding en leerwerk waren vervaardigd en gerepareerd duidde er volgens hem op dat alle standen hun offers hadden gebracht. Al eerder had Bellen zich gemeld met de mededeling dat hij over het griezelige onderwerp een nuchter woord wilde zeggen.²⁰⁹ Hij stelde toen vast dat de lagen in het veen waarin het lijk zich bevond ouder waren dan het lichaam. Kortom zo'n veenlijk mocht in de gedachtegang van Bellen betrekkelijk 'vers' (van jonge datum) heten. Ook eerder waren er volgens Bellen onder Witten in het Witterzomer een tweetal lijken ontdekt. Het ging daarbij om een man en een vrouw die naast elkaar onder een bos vliertakken lagen en groene kleding aanhadden. Er is geen andere bron die deze vondst bevestigt.

Nog voor het jaar 1937 zou er volgens Bellen in een veentje onder Donderen het lijk van een vrouw gevonden zijn, vastgebonden in een zak. De ene helft van het hoofdhaar was afgesneden.²¹⁰ Bellen deed hiervan mededeling aan de Duitse veenlijkenonderzoeker A. Dieck. Op zijn beurt had hij de informatie van een inwoner uit het dorp. Een tweede bron voor deze gebeurtenis is een brief die Van Giffen schreef aan dezelfde Dieck in 1939. Daarmee is het een bewezen vondst, voor andere vermeldingen van Bellen is die zekerheid er niet. Volgens hem waren er heel wat moerassen en veentjes waar bij het baggeren en turfgraven bundels van lange vrouwenharen en zelfs hele lichamen waren gevonden. Zij werden volgens Bellen eens als offers aan voorhistorische licht of luchtmachten toevertrouwd. Zo was er door Albert Popken uit Zeegse haar gevonden bij het turfgraven. Bellen bracht het naar het museum, maar bij nader onderzoek bleek het materiaal afkomstig van een knaagdier.

208 Sanden, W.A.B. van der, *Mens en moeras* p. 66-67. Hier het politierapport dat over deze zaak is opgemaakt en waar sprake is van 80 cm. onder de grond. Bellen kende dit rapport uiteraard niet. Ook de vindplaats achter de camping Witterzomer noemde Bellen niet.

209 Nieuwsblad van het Noorden, 10-11-1938.

210 Sanden, W.B.A. van der, *Veenvondsten in Drenthe*, N.D.V.A. 1995 p.79-83.

In mei 1934 werden bij het turfgraven in het Bolveen te Taarlo een houten voetstuk van een voorhistorische spinkroon gevonden. Het voorwerp lag op ongeveer 1,70 m diepte in het zogenaamde blauwveen. De bewerking van het hout was geheel met de bijl uitgevoerd. Onder dit voetstuk bevond zich een grote gladwandige urn uit de eerste eeuwen van onze jaartelling. In de onmiddellijke nabijheid kwam een tweede blok hout voor de dag in de vorm van een halve bol die eveneens geheel met de bijl was bewerkt. Door bemiddeling van kapitein Bellen had de eigenaar, Roelof Mulder, zijn vondst ter beschikking gesteld van het Asser Museum.²¹¹ In hetzelfde Bolveen waren vroeger al bundels mensenhaar gevonden, stierhorens (let op de naam Bolveen !), een voorhistorisch wagenwiel, urnen, een zuivere houten bol van ongeveer 75 cm doorsnede en een paar voorhistorische sandalen die in het Asser Museum waren. Een andere mededeling van Bellen is dat omstreeks 1900 in het Hilligemeer bij Graswijk (Assen) op een diepte van ongeveer twee meter zo'n grote massa lang haar gevonden werd dat het werk stilgelegd moest worden. A. Koops had het Bellen verteld, ook dat er in 1894 al eens een veenlijk uit dit water te voorschijn was gehaald. Deze mededeling behoort echter tot de sterke verhalen, evenals de mededeling dat in verschillende veentjes in Hooghalen veenlijken gevonden zouden zijn.

Bellen was goed in folkloristische verhalen en zo noteerde hij van de heer Penning gehoord te hebben dat er ooit een boer met wagen en twee paarden in het Hilligemeer geheel verdwenen was. Er werd nooit ook maar een spoor terug gevonden. Feit is dat de plaats ook bekend staat als Grondeloze Kuil en dat er in de nabijheid een stuk land ligt dat Zwart Laken heet.²¹² Een ander sterk verhaal is dat er in 1894 in de Grondeloze Kuil een man gevonden is zittend op zijn merrie. De ruiter, die iets voorovergebogen zat, zou opvallende kleding hebben gedragen 'lijkend op de gewaden van mensen op schilderijen in musea'.²¹³ Door Van der Sanden is de lijst van Dieck waaraan ook Bellen meewerkte met daarop 49 veenlijken teruggebracht naar 35.

7.2 Hunebedden, moerassen en stromend water

Bellen sprak graag over zijn speurtochten en vond in clubs als de wandelvereniging Assen een geïnteresseerd gehoor. Hij maakte voor hen een tweetal tochten in de omgeving die bol stonden van zijn folkloristische verhalen rondom allerlei merkwaardige vondsten die meestal door hemzelf waren gedaan.²¹⁴ Als deskundige op het gebied van marcheren was Bellen ook populair bij wandelclubs als jurylid.²¹⁵ Het in doorsnee onwetende publiek luisterde graag naar zijn verhalen. Dit maakte hem tot een bekend persoon.

211 Nieuwsblad van het Noorden, 14-5-1934 en P.D.A.C. 15-5-1934.

212 Agenda 1932. Hier gaat het vermoedelijk om een stuk land van de diaconie die bij begrafenissen het zwarte laken verhuurde. Met de huur van het land kon het laken gekocht worden.

213 Sanden, W.A.B. van der *Mens en moeras*, p. 46.

214 Nieuwsblad van het Noorden, 26-4-1934.

215 Nieuwsblad van het Noorden, 23-5-1952.

De meer deskundigen hadden hun twijfels en met Van Giffen was er meningsverschil over het aantal begravingen in hunebedden. Het waren mogelijk de onopgeloste vragen en onzekerheden die er juist voor zorgden dat de Drentse hunebedden, meer dan welk archeologisch fenomeen ook, tot de verbeelding spraken. Wat de prehistorische mensen met de massa doden deden, bleef Bellen intrigeren. Volgens hem gaven de vondsten in tumuli, urnenvelden en hunebedden daarover geen opheldering.²¹⁶ Begraafplaatsen uit oude tijden waren volgens hem niet bekend. De begraafplaatsen rondom de kerken waren slechts enkele eeuwen in gebruik. Men kon naar zijn mening niet tot een andere slotsom komen dan dat de bezorging van de doden van de toch vrij dicht bevolkte gemeenschappen niet anders dan in stromende of stilstaande wateren had plaats gevonden. Dit had tot consequentie: de rivieren waren tot omstreeks het begin van het begraven van de doden niet als waterweg in gebruik, althans niet noemenswaard. De stilstaande wateren hadden slechts zo weinig veenvulling dat het neerlaten van de meestal verzwaarde lijken ongehinderd kon plaatshebben. Bellen meende die overgang in de dodenbezorging te moeten stellen in het eind of midden van de 13de eeuw, de tijd waarin meer grote veranderingen moeten zijn opgetreden. Voor inzichten in bevolking- en woontoestanden in de daaraan voorafgaande eeuw gebruikte hij geen geschreven berichten, maar afbeeldingen van ivoorsnijwerken. Daarvoor verwees Bellen naar plaatjes bij Ernst Wesmuth in *Orbis Pictus, Band II, Mittelalterliche Elfenbeinarbeiten* (1927) en bij Langewiesche *Vorgotische Miniaturen* (Leipzig 1931). Voor hun bijbelse voorstellingen moesten de kunstenaars toch de indrukken in hun omgeving gevonden hebben.

Wijzend op de ‘dodenstroom’ in alle oude godsdiensten kwam Bellen tot de conclusie dat het lijk door de rivier afgevoerd in zee terechtkwam. In stilstaand water trad de volledige vernietiging (langs biologische weg) in enkele jaren in. Volkrijke gemeenschappen met weinig poelen in het landschap waren verplicht een nauwkeurig berekende wisseling van de moerassen in het oog te houden, of om de doden naar verder afgelegen streken over te brengen. (getuige de zeer lange dodenwegen in Zuid- en Noord-Holland en de Diedenweg van Ede naar de Holle Weg in Wageningen, naar de Rijn) Omdat in de gemeenschappen de woningen dicht bij elkaar lagen en er geen sprake was van verspreid wonen over het land, was de moerasdodenbezorging zeker een zeer hygiënische oplossing van het vraagstuk. Zeer lang kon deze toestand volgens Bellen duren. Immers door het gelimiteerde opbrengstvermogen van de markegronden, zou door overschrijding van het inwonertal hongersnood het gevolg zijn. Daardoor bleef het gemiddeld aantal doden beperkt. Voor deze these gebruikte Bellen Jacob Grimm’s *Deutsche Rechtsalterthümer* uit 1828! Hij voerde met de amateur-historicus H. Kerckamp (1890-1985), die een groot deel van zijn leven aan de geschiedenis van Velp en Rozendaal heeft gewijd, een uitgebreide briefwisseling over de dodenbezorging in de voorhistorie.²¹⁷

216 Drents Museum, dossier Bellen.

217 Gelders Archief, ADC 7737 en ADC 7738. Nieuwere gezichtspunten als hier beschreven levert het niet op.

Zo was er volgens Bellen verschil tussen het werkelijk verleden en ‘de geschiedenis’. De Kleine Waal onder Roderwolde was volgens hem een oud dodenmoeras, de Weekamp en de Jammer waren de plekken waar de laatste ceremoniën van de dodenklachten plaats vonden. Zo ook in de Schreiershoek in Leek, de Schreierstoren in Amsterdam en de Kommerkamp in Loon bij Assen. In het Onland lag de Schippershoek waar het drijflichaam voor de dode, het dodenschip, gereed lag. Bellen legde dit uit aan de Steenwijker leraar natuur- en scheikunde van het lyceum Dr. J.C. van den Bosch.²¹⁸ Gebaseerd op naamkunde in de buurt van Steenwijk gaf Bellen zijn zienswijze. Zo zag hij Steenwijkerwold als het dodengebied van Steenwijk en deelde dat verder op in: het Dodenvoorland waar bepaalde plechtigheden plaats vonden en waar ook de organen voor de moerasdodenbezorging gevestigd waren. De scheiding tussen dit Dodenvoorland en het Dodenmoeras was de lijn Tuk-Westenwoud. Verder waren er nog Herenslagen waar alleen voor machthebbers ceremoniën plaats vonden. Bij Tuk waren de plechtigheden die betrekking hadden op het verlaten van het land. Elders hadden deze plekken namen als Peelo (van pelen) het aanbrengen van bepaalde versieringen aan een lijk. In het moeilijk doordringbare Broek celebreerde de moeraspriester (mogelijk ook priesteres) om de doorgang mogelijk te maken. Volgens Bellen werd deze alom optredende waardigheidsbekleder nu nog voorgesteld als de Pontifex maximus²¹⁹, de Grote Bruggenmaker, (broek en brug hebben volgens hem dezelfde oorsprong), de houder van het Ius divinum.²²⁰

De Tijensteeg in Steenwijk kwam uit op de Hooidijk, maar van hooi was in deze waterlanden nooit sprake, aldus Bellen. Hooi moest hier gezien worden als stro, een doodsbegrip. Zeker was dat het gebruikt was voor de vluchtige drijflichamen waarop het lijk in het water werd voortgeduwd. Bij de ceremoniën op de Wee overheersten naar Bellen's mening waarschijnlijk de dodenzangen, het ululatum (huilen), wellicht ook de jammerklachten van de nabestaanden. En aan de rand van zeer veel moerassen vond men namen van gebouwen. Bijvoorbeeld: de Hut, de Hutkullen, Schurenberg en dergelijke. Wellicht waren ze bedoeld voor de utensiliën (gereedschap/werktuigen). Zo zien we dat Bellen op alles wel een antwoord had. Hij ging zelfs nog even door. De naam Basse kon duiden op de baas, herbergvader, zwabbaas (de kastelein van een door geestelijken geleid militair tehuis), in de herberg die bij veel moerassen nog te vinden was. Alleen waren het zijdelingse overleveringen als Jeneverakker (komt voor in De Hel bij Peize), Jeneverveen (Zeijen), Laatstestuiver, Kostverloren, enzovoort. Volgens Bellen had-

218 Drents Museum, Collectie Bellen, brief 30-8-1947. Bellen en Van den Bosch kenden elkaar mogelijk uit de periode dat Van den Bosch student was in Utrecht en stenen zocht op de Veluwe voor zijn enorme collectie die zich later op de zolder van het Lyceum in Steenwijk bevond.

219 De hoogste priester. Toen in 382 het christendom de officiële godsdienst van het Romeinse Rijk werd nam de Paus de titel van Pontifex maximus over in zijn hoedanigheid als de hoogste godsdienstige autoriteit.

220 Het goddelijk recht.

den deze namen wellicht van doen met de raadselachtige Nobiskroeg²²¹, waar de rouwenden het lijkenmaal hielden. Latere spookverhalen zeiden dat de doden daar geweldige spektakelfeesten hielden.²²² Kikkerij was waarschijnlijk de plek waar verworping of ophanging plaats vond. Kikken = kokhalzen en ‘to keck’ = braken. Zo eenvoudig was het, maar Van den Bosch in Steenwijk was het niet in alles met Bellen eens. De Kikkerij was een nog jonge polder van de familie Kamp en hem leek de aanwezigheid van kikkers meer voor de hand te liggen. Bellens theorie leek hem overigens wel aantrekkelijk. Al vond hij het wat gewaagd om de moerasdodenbezorging te laten voortduren in de tijd en de gebieden waar het christendom al vaste voet had gekregen. De uitgang Wold moest toch echt bos betekenen evenals Loo. Zo was de naam Hooidijk niet oud en Van den Bosch vroeg zich af of er geen studies waren van taalkundigen en geografen die geraadpleegd konden worden. Maar het grootste bezwaar was dat hij moeilijk kon aannemen dat de omgeving van Steenwijk zo’n waterland was. Het was eeuwenlang een groot hoogveen gebied geweest waardoor alleen de Steenwijker Aa zich een weg baande. Alle kanalen waren gegraven in de late Middeleeuwen. Maar bij de Kapelbrug stond vroeger inderdaad een kapel!²²³

Ook de vrees voor de terugkerende dode deed volgens Bellen tal van gebruiken ontstaan om dit onmogelijk te maken, bijvoorbeeld door het strooien van as op de voetsporen van de dragers. In de afweerder aan de dodenpoort van kerk of tempel of nog verder terug de kronkelende weg door de ‘Romeinse legerplaats’, in klassieke godsdiensten uitgedrukt als Rijk, Hades, labyrint, enz. Ook in het landschap drukte deze vrees voor de terugkeer van de dode zich, volgens Bellen, uit in de afwerende benamingen van bepaalde plekken, het aanbrengen van wachters in tumuli, grenstekens, enz. De bijgezetten in de tumuli en urnenvelden waren steeds omgeven door een kring van greppels, palen of figuren die duidelijk een sleutelgatvorm vertonen. Zij hadden hun afweertaak te vervullen, ze droegen volgens Bellen okermaskers tot afschrik. In verbrande toestand waren ze nachtelijke lichtverschijnselen. Dergelijke afweeragentiën waren volgens Bellen in de moerassen zelf ook waar te nemen. Uitvoeriger dan ooit sprak Bellen zich over het voorhistorische begraven uit in een artikel dat de merkwaardige titel ‘Groen’ droeg.²²⁴ Groen was de kleur van de hoop, zo stelde hij. Men denke aan het jonge groen dat de lente inluidt en dat de zomer doet verwachten. Maar is dan de hoop al niet vervuld? Het groen van de nazomer kon evengoed wanhoop aanduiden, want de somberheid van herfst en winter was op komst. Volgens hem moest groen in oude tijden zeker een andere betekenis hebben gehad. Na de dood bracht men de mens door het groen naar het moeras. Daarom waren de voorjaarsnevels giftig en hoorde men in de herfstnachten vloeken, kreten en geschreeuw. Dat waren de zielen

221 Over de *Nobiskroeg* had Bellen contact met P.J.J. Diermanse (bibliothecaris in het Vredespaleis te Den Haag) die er in 1940 een artikel aan wijdde in het Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Met Enklaar dacht Diermans dat in Nobis (=duivel) het latijnse pronomen stak. A. Becker bracht het vraagstuk dichterbij met Nobiskroeg (=hel) is de kroeg waar niet gewoon dronkemansgezang, maar Höllengesang: Vae nobis, vae nobis weerklonk.

222 Archief Drents Museum, Collectie Bellen brief 30-8-1947.

223 Archief Drents Museum, Collectie Bellen brief 29-9-1947.

224 Bellen, H.J. *Groen*, Eigen Volk VIII 1936 p.247-251.

De meeste bronzen emmers die nu in musea staan, zijn gerestaureerd. De ontdekking van een vrijwel gaaf exemplaar is een zeldzaamheid. In 1863 werd bij Ede wel een complete en nauwelijks ingedrukte emmer ontdekt. Helaas werd volgens de vinder de emmer aan één zijde met een spade doorstoken. Het is een kleine emmer en kort na de ontdekking werd deze tekening gemaakt. De beschadiging zit op de achterkant. (Op zoek naar de Kelten, Nieuwe Archeologische ontdekkingen tussen Noordzee en Rijn, Leo Verhart, p65)

van de doden die door het moeras dwaalden.²²⁵ Het moeras als stofwisselingsplaats van de lijken, de enige hygiënische wijze om zich van de doden te ontdoen, was door de natuur zelf aangegeven. Het gebruik was volgens Bellen aanvaard in de overgang van het nomaden tijdperk naar de akkerbouwtijd. Dus in een gedwongen samenleving in markeverband, toen de mens zeker nog niet beschikte over doelmatige werktuigen tot het delven van kuilen van voldoende diepte in de vaste bodem. Daarom werd de lijkbezorging in het moeras in Bellens gedachtegang weldra tot een ritueel. In de loop der eeuwen werd het zelfs een mythe die nog naklonk in tal van volksverhalen, kinderliedjes en berichten uit de middeleeuwen. En dit alles zou zich, naar Bellen's overtuiging, nog handhaven lang nadat de metalen schop tot het cultuurbezit van de massa was geworden.

²²⁵ Bellen wees hier op een Estlandse novelle van Aug. Gaillitt in de N.R.C. van 18-1-1934!

Bellen omschrijft de gang langs het groen van boom en struik naar het moeras. Hij ziet vormeloze voorwerpen drijven, het zijn menselijke kadavers. Inwendige gasontwikkeling had hun voldoende drijfkracht gegeven om de stenen en andere verzwareningen op te tillen die bestemd waren al dit afschuwelijks onder water te houden. Windvlagen die over het water streken hadden de lucht door stank verpest, ze veroorzaakten overlast van zwermen insecten. Uit deze poelen van verrotting en verderf stegen de blauwe vlammetjes op die ongelukkige nachtelijke reizigers in het verderf stortten. Dit groene oord vol verschrikking, deze dodenvijver waar alle levenden eens terechtkwamen was volgens hem de begraafplaats van de eenvoudigen. Bij de ondefinieerbare geluiden van aas verslindende wezens en de dwaallichten die in de nacht gruwelijke schrik verspreidden, voegden zich de spookgestalten. Langs de groene oevers gluurden de bosgeesten, de kabouters en de aardvrouwjes. Onverhoeds verscheen de griezelige Akervent, de geest verbonden aan de wateroffers. Altijd waren het voorwerpen waar men iets door kon steken. Naast het mensenoffer was de koperen ketel of aker het kostelijkste offerstuk in het groene oord. Zo was Bellen weer aangeland bij groen: de voorstelling van het dodenrijk met zijn verschrikkingen zoals die te vinden was in oude en middeleeuwse kunst en literatuur. In Bellens optiek het groen als gruwelbegrip in gedachten over dood en wedergeboorte. Hij baseerde zich hier duidelijk op fictie en fantasie, een wetenschappelijke gedachte valt er niet in te ontdekken. Maar wat betreft de koperen ketels opperde hij mogelijk de juiste interpretatie.

Ook de veel voorkomende beschadiging van deze voorwerpen was hem bekend zonder dat hij daar een verklaring voor had. Het lijkt waarschijnlijk dat hij de in 1863 op De Laar bij Bennekom gevonden situla (emmer) met crematieresten die aan één zijde met een spade doorstoken is kende. In zijn dagboek noteerde Bellen op 29 september 1932 dat Albertus Koops in Witten hem vertelde dat er bij het turfgraven in het Vleesveen (!) jaren geleden een fraaie koperen ketel met twee oren te voorschijn was gekomen. De plek was aan de zuidzijde van de Witter es en de inhoud van de pot bedroeg ongeveer 35 liter. Daarmee was ze groter dan de pot die het Drents museum al had. Volgens een krantenbericht is de koperen aker (emmer) in 1905 op een diepte van een meter uit het veen opgegraven. Op welke wijze deze daar gekomen is zal wel altijd een raadsel blijven, werd er aan toegevoegd.²²⁶ Blijkbaar kende Bellen het bericht ook en kwam hij, omdat het een aker werd genoemd, terecht bij zijn Akergeest, een begrip dat in dit verband nergens anders voor komt. De huidige mening die post begint te vatten is dat de koperen potten in het veen iets te maken hebben met de duivel, met geesten of huisgoden. Offers die mogelijk bedoeld waren voor zaken die binnen de kerk niet gerealiseerd konden worden.²²⁷ Kortom met bijgeloof. Het laatste woord is er nog niet over gesproken.

²²⁶ Drentse en Asser Courant, 10-5-1905.

²²⁷ Vilsteren, V.T. van, *Voor hutspot en de duivel – over de betekenis der 'zogenaamde Spaanse legerpotten'*, N.D.V.A. 1998 (142-170) p.168.

7.3 De groene weg

Waren het niet de historici die zeiden: de geschiedenis is de vorm waarin wij het verleden voorstellen aan het nu levende geslacht? Een onnozele voelde naar Bellens mening de neiging zich af te vragen hoe het dan staat met het spreken van de waarheid.²²⁸ De oudste oorkonden verwees hij naar de prullenbak, die waren toch vervalst. In andere tijden had groen volgens Bellen zeker een andere betekenis gehad dan tegenwoordig. Ook was er in het verre verleden minder belangstelling voor de natuur naar mate de mens zich in stand moest houden en meer lichamelijke arbeid moest verrichten. De zwoegende massa had niet de tijd en niet de lust zich met dingen buiten haar werk bezig te houden. Zij ontving, naar Bellens overtuiging, het geestelijk zaad van lieden die door minder lichamelijke inspanning aan de kost wisten te komen, die tijd hadden voor bespiegelingen en die boven de massa uitgroeiden. Voor de primitieve landbouwer was zowel het groene van de lente als het vale van de herfst de aankondiging van ander, maar ook zwaar werk. Zo was volgens hem de jeugd der massa snel voorbij en kwam men al zwoegend in een toestand van berusting. Dit was wat door genoemde 'dunne laag' graag als de bekende tevredenheid des landmans werd opgedist. Het was de berusting die deze kleine groep probeerde te handhaven. Hieruit verklaarden zich tal van wetten en regels die voor de gesloten gemeenschappen werden vastgesteld. Dit was het beeld van de oude maatschappij die iedere bestudeerder van het vroegere volksleven volgens Bellen voor ogen zou moeten staan. Zo bracht vergelijking van oude geografische landkaarten Bellen er toe na te denken over de eerste wegen.²²⁹ Hij was van mening dat de vraag hoe de eerste wegen tot stand kwamen nooit met feiten aangetoond zou kunnen worden. Met de op dat moment bekende kennis zou er toch iets over te zeggen zijn wat waarschijnlijk niet ver van de werkelijkheid af zou zitten. Bellen concludeerde dat in het jongste geologisch verleden op onze breedte de ijstijd zich naar het noorden terugtrok en de onbewoonbaarheid naar het noorden opschoof. Omdat ze op deze leefomgeving waren aangewezen verlieten de paleolithische nomadenstammen onze dooiende toendravelden. Mogelijk eeuwen later breidden zich, aldus Bellen, hier nieuwe gemeenschappen met andere levensbehoeften uit langs rivieren en beken over de lagere delen van ons land. Zij voedden zich haast uitsluitend met wat er leefde in de wateren en moerassen. Het was volgens hem aan een paar toegewijde leken te danken dat we steeds een helderder blik kregen in het paleolithische (Willem Beijerinck (1891-1960), Johannes Bezaan (1894-1952) e.a.) en in het latere neolithische (Willem Jongepier (1869-1960), Hendrik Jan Popping (1885-1950) e.a.) verleden van ons land. Bellen zag het ontstaan van wegen evenwijdig aan rivieren en beken. Daarna pas de wegen naar de hogere streken. Op zijn weg heen en terug trof de reiziger lieden uit bekende oorden, maar waar zijn weg een ander pad kruiste kon men een ontmoeting hebben met onbekenden, vaak vijandig gezinden. Zo kon de kruising van twee wegen in het volksgeloof een onheilvolle betekenis krijgen. Aan de wegkruising, meestal op de grens van hoog en laag werden nog de 'wissen' van het dodenstro neergelegd. De boze dwaallichtgeest Oelerik, bewoner van de

228 Bellen, H.J., *Groen*, Eigen Volk, 8 (1936) pag. 248.

229 Bellen, H.J., *Wegen*, Eigen Volk VIII 1936 p. 121-128.

Weermaat, kon het kruispunt bij de Vuurbergen in Balloo niet overschrijden.²³⁰ (In werkelijkheid verwijst de naam niet naar de wijze vogel, maar oel betekent zoals we tegenwoordig weten vochtig, drassig land.) Ten westen van de oude kerk te Marum lag binnen een gracht een raadselachtige, piramidevormige heuvel, de Groene Bult. De Duustere Lane liep er langs naar de vroegere moerassen. Uit het Odoornerveld leidde de Groene Dijk naar een offerberg bij Brammert's Hoop en de daarbij gelegen Moordkuil.²³¹ De Groene Weg in Dwingelo liep vlak langs de kerk en de pastorie.²³² De Groene Steeg voerde van Bennekom westwaarts in de richting van de vroegere Meentmoerassen. Met deze voorbeelden toonde Bellen naar zijn idee aan dat het begrip 'groen' deel uitmaakte van een volksrituele gedachte. De groene linde, bij ons waren immers alle bomen groen, en daarom kon het in dit geval volgens Bellen geen kleur betekenen. Ook D. Buddingh (1800-1874)²³³ zag in de linde een dodenboom en in de Noorse mythologie en sagen waren de watergeesten, nixen, enz. groenharig en groentandig. Zo waren er een paar lijken gevonden in een veentje onder Wijster die overdekt waren geweest met takken waarvan de veerkracht in de loop der tijd was vergaan. Volgens Bellen waren ze gekleed in een sterke groen gekleurde stof. Van delen der huid konden zelfs klompenkappen worden gemaakt. Het begrip groen had in de optiek van Bellen dus betrekkingen met volksrituele dodengedachten. Vervolgens noemde hij, om zijn visie te ondersteunen, nog tientallen groene wegen in ons land waar in zijn beleving de begraafstoet naar het moeras langs getrokken moest zijn.

7.4 Heilige(n)weg, Koningsweg en Hessenweg

Ook heilige(n)wegen waren volgens Bellen vrij talrijk en wezen waarschijnlijk naar de voorchristelijke tijd. Ze zouden gebruikt zijn voor gewijde tochten of ommegangen. Het begrip heilig sloot algemeen gebruik volkomen uit. Daarom besloot Bellen dat het vulgus (gewone volk) deze weg niet had mogen betreden. Koningswegen waren voor Bellen met een sluier van geheimzinnigheid omgeven. Op de Veluwe liep een Koningsweg vanaf een belangrijke cultusplek bij Wolfheze in noordoostelijke richting naar de Neder-Veluwe. Van de voorchristelijke sacrale plaats Zeijen in Drenthe liep een Koningsweg naar het prehistorische heuvelhei-

230 Bellen noteerde in zijn agenda Uil = Oel = geest. De Weermaat ligt onder Balloo op de grens tegen het diep en op de grens tussen Amen en Elp liggen de laaggelegen Oelmers. Op moderne kaarten heeft men er Holmers van gemaakt.

231 De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (R.C.E.) doet vanaf het voorjaar van 2012 onderzoek naar de bult van Marum. De oorsprong van de heuvel ten zuidwesten van de Romeinse kerk in Marum is tot nu toe onbekend, maar de RCE vermoedt nu dat het een restant van een zogenaamde stinswier is. Archeologisch onderzoek op en rond de bult heeft niet eerder plaatsgevonden.

232 Niemand in Dwingeloo weet waar deze weg gelegen zou hebben.

233 In 1839 maakte D. Buddingh in het Westland een voettocht, op zoek naar plaatsen waar eertijds een water- en vuurcultus gelokaliseerd zou zijn geweest. Hij was docent aan de Koninklijke Academie tot opleiding van Burgerlijke Ingenieurs in Delft, correspondent van het Oudheidkundig Genootschap in Kopenhagen en auteur van twee verguisde boeken over de Scandinavische mythologie. Hij meende sporen van zo'n cultus in sommige plaatselijke volksgebruiken aan te treffen (meibaden, traditionele feestvuren) en in plaatsnamen die het achtervoegsel -loo, -hoven, -hemmen, -woerden en -laren hadden.

ligdom in het Donderse Veld. Daar lagen ongeveer 150 tumuli. Bellen kwam op de gedachte dat de Koningswegen de verbinding vormden tussen belangrijke punten op godsdienstig gebied. Toen hij niet veel verder kwam voegde hij er aan toe dat het in hoge mate speculatief was hoe we ons een voorstelling van deze wegen moesten maken.

Geheel anders lag dat met Bellens denkbeeld over de Hessenwegen die overall met wat speurwerk nog te zien waren. De vraag of deze wegen te maken hadden met kooplieden uit Hessen wees hij van de hand. Volgens hem dienden we in aanmerking te nemen dat de bevolking de betrekkelijk smalle wegen, die de heide ingingen om bij een eenzame grafheuvel, soms zelfs van vier zijden, samen te komen, Hessenwegen noemt. Bij Ede liep de Hessenweg vlak langs de heilige hoogten van de Drieberg. Bij Lunteren zag men ook dicht bij het traject cultuurplekken op de Goudsberg en de Lindeboomsberg en een andere oude weg raakte de urnenvelden van het sombere Honslog en weer andere sporen lagen er bij Oud Reemst. Zoals altijd haalde Bellen zijn kennis uit de literatuur. In zijn uit 1936 daterend proefschrift stelde W.A.J. Oosting dat de oude Hessenwegen een probleem vormden.²³⁴ Hij leidde deze middeleeuwse wegen wel af van kooplieden uit Hessen die er langs trokken, maar concludeerde dat gelet op het voorkomen van prehistorische heuvels en velden deze wegen ouder moesten zijn. W. Beijerinck had in zijn *De ligging der Steentijd-resten in midden Drente* (1922) volgens hem aangetoond dat veel van deze vindplaatsen door Hessenwegen met elkaar in verbinding stonden. In zijn studie over Wageningen sprak de tuinarchitect H.F. Hartogh Heys van Zouteveen (1870-1943) over een oeroude weg die van Wageningen af langs Bennekom, Ede, Apeldoorn, Epe en Hattum liep om zich verder noordwaarts voort te zetten tot de Hondsrug in Drenthe. En het was merkwaardig dat de necropolis der hunebedbouwers aan deze nog bestaande weg lagen. De weg zou gelopen hebben vanaf de Holle Weg bij Wageningen tot in het noorden en werd gemarkeerd door de koeplgraven van het klokbekervolk.²³⁵ Deze bewering nam Bellen klakkeloos over.

234 Oosting, W.A.J. *Bodemkunde en bodemkartering in hoofdzaak van Wageningen en omgeving*. Proefschrift 1936 p.101.

235 Hartogh Heys van Zouteveen, H.F. *Wageningen en omstreken in den loop der eeuwen*. Tijdschrift Stedebouw en Volkshuisvesting (1930) p.2-3.

GEHEIMEN VAN DE GEVORKTE STOK

8.1 De Wichelroede

Op het congres van De Wichelroede in 1937 te Den Haag sprak Bellen over dit instrument als hulp bij zijn folkloristische onderzoeken.²³⁶ Hij zette uiteen dat de waarde van de wichelroede in het algemeen op het platteland wordt erkend. De folklore kon de loper aanwijzingen geven die ogenschijnlijk in aanmerking kwamen voor een achteloos schouderophalen, maar die in veel gevallen tot belangrijke resultaten konden leiden. Hij noemde een paar gevallen waaruit bleek dat de wichelroede op één lijn gesteld moest worden met verschijnselen als wonderbaarlijke genezingen, profetieën en helderziendheid. Hij legde er daarbij wel de nadruk op dat de wichelroede niet direct gerekend moest worden tot de occulte verschijnselen. De folklorist moest duidelijke vragen stellen die niet voor tweeërlei uitleg vatbaar waren. Wichelen is het gebruik maken van het vermogen informatie te krijgen op een manier die buiten het bereik ligt van de standaard lichamelijke zintuigen van de mens. Sommige wichelroedelopers vinden de antwoorden in zichzelf met daarbij de wetenschap dat het zeker klopt, zonder er een rationele verklaring voor te hebben. Ze hoeven zich alleen maar een vraag te stellen en het antwoord komt binnen. Van dit fenomeen was men in de 13de eeuw in Nederland al op de hoogte, maar het aantal wichelaars was er heel lang zeer gering. Wichelroedes werden vooral gebruikt voor het bepalen van de wil van de goden, het voorspellen van de toekomst, het aanwijzen van schuldigen bij rechtszaken, enz.

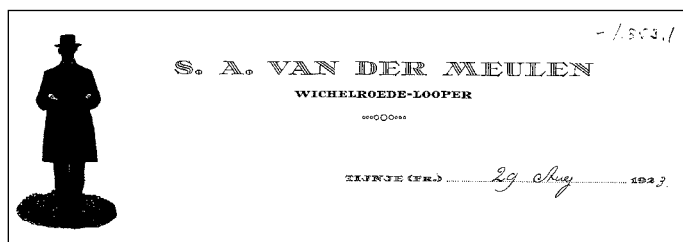
In de middeleeuwen werd de wichelroede geassocieerd met de duivel, hoewel er veel priesters waren die er gebruik van maakten. Later duikt het gebruik van de gevorkte stok op voor het vinden van erts in de Harz, maar het zijn vooral de Engelsen geweest die de wichelroede zijn gaan gebruiken voor het vinden van water. En ofschoon het grote publiek er in de loop der tijd onverminderd weinig belangstelling voor had, is het wichelen omstreeks 1914 opnieuw vanuit Duitsland naar ons overgewaaid.²³⁷ Eeuwenlang bestond de wichelroede uit een Y-vormige tak van een boom of struik en werd deze gesneden in de St. Jansnacht. Sedert de Eerste Wereldoorlog zijn ze meestal van metaal. De voorliefde voor de metalen roede (en haar variant de pendel) spruit voort uit de gedachte dat metaal een betere geleider zou zijn van een verondersteld elektrisch, magnetisch of andersoortig

236 Leeuwarder Courant en Nieuwsblad van het Noorden 16-8-1937.

237 Molewijk, G.C., *Een stralende toekomst*, Skepter, maart 1992.

Tijdens de excursie van de Nederl. Vereniging tot Bestudering van het Wichelroede-vraagstuk, was het op het hunebed te Loon aangenaam verpozen. (Nieuwsblad van het Noorden 31-7-1934)

Visitekaartje van Van der Meulen (Opraekelen 2011 no. 2, collectie H. Dalema)

Wichelroedeloper S.A. van der Meulen. (Collectie Brands)

‘fluïdum’. Er zijn echter met metalen roeden nooit betere resultaten behaald dan met houten.²³⁸

Sceptici hebben geprobeerd te onderzoeken wat er klopte van de veronderstelde vermogens van destijds bekende wichelaars en wichelaarsters. Een van hen was Dirk van Gulik (1862-1935), docent aan de Landbouwhogeschool te Wageningen, die tijdens de Eerste Wereldoorlog niet alleen de gangen van bekende wichelaars natrok, maar ook proeven met hen nam.²³⁹ Zo testte hij in 1915 of op de terreinen van zijn school de loop van een ondergrondse waterleiding met een roede kon worden aangewezen. Dit lukte aardig, maar het was opvallend dat de roedeloper een ligging aanwees die beredeneerd kon worden vanuit de positie van zichtbare kranen en gebouwen. Van Gulik merkte dat de wichelaar bewust of onbewust reageerde op de reacties van toeschouwers die wisten waar de buis liep. Bij een tweede proef werd getest of de wichelaar in staat was te voelen of er water door een buis stroomde of niet. Deze proef werd een fiasco.

²³⁸ ibidem.

²³⁹ Gulik, D. van, *De wichelroede*, Mededelingen van de Rijks Hogere Land- Tuin- en Boschbouwschool. Deel XII.

Door dit soort uitkomsten niet gehinderd en onder invloed van de bodemkundige W.A.J. Oosting (1911-1942) en mogelijk de resultaten van de wichelaar Max van Hoffen (1911-1955) was Bellen tot de rotsvastе overtuiging gekomen dat de wichelroede informatie kon opleveren. Nu bestond er in ons land wel een Nederlandse Wichelroedevereniging maar die leidde tot 1927 een kwijnend bestaan. Door de ontwikkelingen in Duitsland en de discussies over het wichelroede vraagstuk hier te lande werd de vereniging weer nieuw leven ingeblazen.²⁴⁰ Voorzitter van de vereniging was baron A.W.J.J. van Nagell (1851-1936) de oud-burgemeester van Barneveld. Bellen was een actief lid van de vereniging. Hij had de overtuiging dat de ervaring leerde dat bij het wichelroedelopen gesteund werd op de intuïtieve gevoeligheid van het eigen energieveld. Nog beter was het als de loper kon steunen op zijn paranormale vermogens of helderziende waarnemingen.²⁴¹ Bellen had zelf deze vermogens niet en daarom zocht hij contact met mensen die het wel konden en er goed in waren. Zoals de wichelroedeloper S.A. van der Meulen (1887- 1967) uit Appelscha waar hij veel bewondering voor had.

Als landbouwer woonde Van der Meulen eerst in Oosterwolde, maar vestigde zich later als verzekeringsman die ook op pad was tegen hooibroei op Augustinusstate te Appelscha. Met zijn pijlstok die hij daarvoor nodig had prikte hij ook naar archeologische overblijfselen in de grond. Tal van instellingen die veel en schoon water nodig had maakten gebruik van zijn kunnen. Tot ieders tevredenheid en met getuigschriften overladen werkte hij voor het zwembad in Helpman, de brouwerij Barbarossa, de tricotagefabriek Van Hasselt en de Rijks Geologische Dienst.²⁴² Soms waren de resultaten verbluffend, zoals bij het lokaliseren van 'heilige plaatsen' uit heidense tijden. En had hij volgens Bellen ook niet antwoord gegeven op vragen naar de achtergrond en herkomst van een 'ontdekt' geniaal volk uit de prehistorie die meetkundige figuren in het landschap had gelegd?

Het was de Friese drukker-fotograaf Johannes Minnema (1903-1984) die we de eer moeten laten dat hij iets eerder met Heilige Lijnen werkte dan Bellen.²⁴³ Minnema was tot de vaste overtuiging gekomen dat hij op het spoor was van een nog onbekende prehistorische cultuur van hoge ontwikkeling. Er moest volgens hem een volk zijn geweest dat de tegenwoordige beschaving op bepaalde punten, bijvoorbeeld op het gebied van de wiskunde, zelfs vooruit was. Dit volk verzamelde gegevens over de sterrenhemel en richtte daarvoor een stelsel van waarnemingsposten op. Het waren seintorens met bovenop een platform waarop een vuur brandde. Dit gegeven leidde hij af van een boek van Wilhelm Teudt dat later nog ter sprake komt. Maar Minnema ging verder, gebruikte daarbij veel wiskunde en begaf zich daarmee op het terrein van de pseudowetenschap. Evenals Bellen kwam Minnema in contact met de roedeloper Van der Meulen en die had met zijn helderziende kwaliteiten het antwoord op alle problemen. Het zou hier om het

240 Het Vaderland, 4-4-1927.

241 In zijn *Parapsychologische verschijnselen en beschouwingen* (1949) hangt volgens Prof. W.H.C. Tenhaeff (1894-1981) het Nederlandse woord wichelroede samen met het Nederlandsaksische woord Wickerrute, wat betekende 'roede waarmee men kon waarzeggen'.

242 Nieuwsblad van het Noorden, 25-4-1934.

243 Vries, Oebele, *Een amateur-archeoloog op zoek naar de prehistorische cultuur, Johannes Minnema 1903-1984*. Archeoforum no 4 (2000).

*Een viertal wichelroedeloers nabij Vredeveld onder Assen.
(Nieuwsblad van het Noorden 31-7-1934)*

volk van de 'touwbekecultuur' gaan. Staande met de rug naar de man, die op zijn aanwijzing een lijn op een kaart tekende, gaf Van der Meulen de route aan waar deze cultuur haar oorsprong vond. De tocht ging door het Teutoburgerwoud via Siberië naar de Grand Canyon en de Colorado rivier! Zelfs de naam van het volk kon Van der Meulen ontraadselen: het waren de Erchiob. Allerlei details over de cultuur van deze geniale prehistorieërs werden door hem aangetoond.

8.2 De ontdekking van Maria in Campis

Sinds jaar en dag was bekend dat er in 1259 een ruiling had plaatsgevonden tussen Hako van Hardenberg, leenman van de graaf van Bentheim, en het klooster Maria in Campis in Coevorden, dat vervolgens naar Assen verhuisde. Daarbij kreeg het klooster een landhoeve met alles wat daarbij behoorde, waaronder een watermolen, in de marke van Deurze, in bezit. Door opheffing van het klooster in 1602 kwamen de kloostergoederen in Deurze in handen van de Landschap Drenthe. Volgens Bellen's aantekeningen raakte hij in 1932 in gesprek met de 81 jarige heer Beijering te Deurze. Deze vertelde hem dat op de plaats van het oude klooster(!) dat er had gestaan eerst een zekere Duurse woonde die de stichter van de boerschap was geweest. Waar hij en zijn nakomelingen gebleven waren wist niemand. Op de plaats van het 'klooster' woonde voor ruim honderd jaar de familie Joling.²⁴⁴ Gewapend met deze aanwijzingen bracht Bellen een eerste bezoek aan de familie Braam op de zogenaamde boerderij Kamps.

In februari 1934 maakten de landelijke bladen melding van een opzienbarende ontdekking. Nabij de boerderij Kamps onder Balloo waren de restanten van oude gebouwen ontdekt.²⁴⁵ Na enig spitten kwamen fraaie oude tegels, stukken beeldhouwwerk en geprofileerde kloostermoppen te voorschijn. Daarop stelde Bellen, geholpen door de wichelroedeloper S.A. v.d. Meulen uit Appelscha, een nader onderzoek in. Meteen werden de grondslagen van een viertal grote gebouwen

²⁴⁴ Agenda 1932.

²⁴⁵ Nieuwsblad van het Noorden, 27-2-1934.

ontdekt. Daarvan zou één de kloosterkerk moeten zijn, want dat het hier om het al voor 1250 vermelde klooster Maria in Campis moest gaan, stond voor beide heren meteen vast. Deze veronderstelling baseerde Bellen mede op grond van de plantengroei in de omgeving, de aanwezigheid van krentenbomen (*Amelanchier Laevis*, het Drentse krentenboompje) en de vondsten van glas in lood. De eigenaar van de grond, de heer T. Oldenhuis Gratama te Assen, werd meteen van de unieke vondst op de hoogte gesteld.

In augustus kwam er een toegewijd en select gezelschap in Assen bijeen ter bestudering van de wichelroede.²⁴⁶ Het waren leden van de Nederlandse vereniging De Wichelroede, die zich ondanks weinig naamsbekendheid al 20 jaar met deze studie bezig hield. Het doel was in dit geval de vaststelling van de waarde van de wichelroede voor de archeologie. En in de oude aan cultuurresten zo rijke terreinen bij Assen, Rolde en het Groninger terpengebied was een dankbaar onderzoeksgebied gevonden. Bestudeerd zou nu worden de werking van de roede op in de bodem verborgen steenmassa's, fundamenteën, gedempte grachten en holten. Daardoor zou het door archeologen zo moeizaam en dikwijls vruchteloze werk van het graven van proefgreppels en proefboringen mogelijk bespaard kunnen worden. Het was dan ook met grote interesse dat Dr. A.E. van Giffen (1884-1973), als de man die in ons land wel het meest belang zou hebben bij een dergelijk hulpmiddel voor opgravingen, de experimenten zou volgen. Uiteraard waren er talrijke journalisten aanwezig.²⁴⁷ De wichelroedelopers waren de heren H.J. Hofland (Woudenberg), S.A. van der Meulen (Appelscha), J.Ch. Tengbergen, J.W. Verloop (Utrecht) en H.J. Wemerman (Twello). Zij liepen niet meer als vanouds met de klassieke hazelroede, maar met metalen instrumenten van verschillende uitvoering. Van de ene was het vervaardigd van stevige in V-vorm gebogen draad, anderen bevonden zich beter bij een halve meter, slap gevlochten metaal draad, dat aan het uiteinde met een boog werd vastgehouden.

Het vervallen huis Vredeveld in Assen, dat weldra aan de slopershamer ten offer zou vallen, vormde de passende achtergrond van de eerste occulte verrichtingen. Het was ook de plaats waar volgens de tuinman in de tijd van Napoleon vredesbesprekingen waren gehouden, vandaar de naam. Niet duidelijk is of Bellen deze onzin geloofde. Volgens hem was het gebouw nog altijd belast met een gruwelverhaal en een zeker bijgeloof. De graftombe in de tuin droeg de sporen van nog sinds mensenheugenis gepleegde grafschennis. Ja zelfs regen en wind droegen op deze zomermiddag hun aandeel bij tot een wat trieste sfeer. Hier betraden de vijf roedelopers een pad waarvan de oudheidkundige en folklorist kapitein Bellen het vermoeden had dat er een onderaardse gang bestond die uitging van Vredeveld naar het vermeende klooster bij Kamps. Bij ieder vertoonden de wichelroeden op dezelfde plaats een uitslag. Suggestie mocht hier echter niet worden uitgesloten, want men kon elkaars resultaat hebben gezien. De grote diepte waarop men meende iets gevonden te hebben liet bovendien niet toe dit met een pijlijzer te controleren. Meer te denken gaf een andere proef die gemeenschappelijk beschouwd een positiever resultaat opleverde. Dr. Van Giffen liet de roedelopers in

246 Het Vaderland, 1-8-1934.

247 Nieuwsblad van het Noorden, 30-7-1934.

een door hem onderzocht weiland bij Vredeveld een gedempte sloot passeren. Een verlaging in het land liet de sloot daar vermoeden, maar in werkelijkheid was het ergens anders. Onafhankelijk van elkaar bepaalden bijna alle lopers de sloot op de goede plaats. Vervolgens ging het naar de tumuli (offerbergenveld volgens Bellen) bij de boerderij Kamps. Bellen beschouwde de tumuli als de laatste rustplaatsen van mensenoffers. Bij één van de tumuli werden door de roedelopers menselijke beenderen geconstateerd. Een hoogtepunt zou natuurlijk zijn geweest wanneer men onmiddellijk had kunnen graven, doch dit was onmogelijk omdat de huurder zonder toestemming van de eigenaar dit niet kon toestaan. Overigens ontsnapte niets aan het speurend oog van de wichelaars. Zelfs de plek in de paardenwei waar de dieren gewoontegetrouw hun behoefte deden werd als een bijzonder fenomeen met de roede onderzocht.

Belangwekkend volgens Bellen, maar zonder resultaat volgens Van Giffen, waren de experimenten op het terrein waarvan beweerd werd dat daar het Asser klooster gestaan zou hebben. De opdracht was een rechthoekig gebouw aan te geven, zoals dit volgens eerdere berichten door Van der Meulen gelukt was. Nu wist één van de lopers eveneens een rechthoekig gebouw aan te geven, maar van een geheel ander formaat. Een ander kon niet meer dan wat los puin aanwijzen. Deze laatste had gelijk: proefgravingen hadden al de aanwezigheid van fundamenteen aangetoond. Al met al waren de resultaten magertjes en Van Giffen hield het ook weldra voor gezien. Het eind van de experimenten zei hij wegens grote drukte niet meer te kunnen bijwonen. Wel nodigde hij het gezelschap nog uit om de volgende dag zijn instituut in Groningen te komen bezichtigen. Ondanks zijn gereserveerde houding is de wichelroedeloper J. Jobing uit Assen later nog wel eens met Van Giffen op pad geweest.²⁴⁸

's Avonds hield Bellen een lezing in het Asser Parkhotel over: *'hoe de folklore de band bewaart tussen voorhistorie en onze tijd'*. De volgende dag ging het gezelschap naar de voormalige burchten van Peelo en Taarlo. Ook daar werd geëxperimenteerd en naar eigen zeggen waren er grote ontdekkingen gedaan. Na het B.A.I. in Groningen bezocht te hebben ging het, uiteraard zonder Van Giffen, naar de grondvesten van het klooster Aduard (gemeente Zuidhorn) waar Bellen op aanwijzing van roedeloper Van der Meulen eveneens de contouren gevonden had.²⁴⁹ Geëxperimenteerd werd op de Hooge Hof (de appelhof) van de arts F.R. Elslo en in de tuin van L. de Groot.²⁵⁰

Een paar dagen later kwam Bellen al weer groot in het nieuws. Nu met een excursie naar enkele plaatsen die uit oudheidkundig en folkloristisch oogpunt zeer belangwekkend genoemd mochten worden. Met een 20 tal officieren en vaandrigs van het garnizoen in Assen ging het ook weer naar Kamps.²⁵¹ Bellen vertelde in geuren en kleuren hoe hij er toe gekomen was om te concluderen dat op enkele honderden meters afstand van de boerderij het klooster Maria in Campis gestaan had. Ten westen van het bos van Vredeveld vond Bellen bij zijn onderzoek

248 Mededeling van de twee zoons van Jobing.

249 Algemeen Handelsblad, 27-7-1934, ook in: Het Vaderland, 26-7-1934.

250 Bellen, H., *De Abdij van Aduard. De opgraving in de Hooge Hof*. Nieuwsblad van het Noorden op 25-4-1934. In 1940 werd er door Van Giffen een grote opgraving gedaan.

251 Nieuwsblad van het Noorden, 11-8-1934.

Een onder leiding van de kleine kapitein Bellen gehouden excursie op de boerderij Kamps te Deurze. (Collectie fam. Braam)

naar veldnamen in Deurze en Balloo ook nog een Galgenveld²⁵² en verbond daarmee, zonder een reden te noemen, dat de vonnissen geveld werden op de plaats waar de vroegere kloosterkerk had gestaan. Zelfs meester Huizing van Grolloo was door Bellen overtuigd geraakt dat Kamps genoemd was naar de daar liggende kampjes.²⁵³

Door de opheffing van het klooster in 1602 was het provinciaal bestuur ook in het bezit gekomen van een watermolen. Waarschijnlijk is deze molen door de doortrekkende soldaten van bisschop Jan van Galen, alias Bommen Berend, verwoest. In 1846 schreef de provinciaal archivaris Magnin over de molen: 'deze was een watermolen in het Duurserdiep. Voor weinige jaren zijn de grondslagen van dezelve nog in het gemelde stroompje gevonden'. Hij zei er niet bij waar het was en in de loop der tijd gingen er verschillende hypothesen ontstaan. Bellen ging er met zijn wichelroedeloper op af en hij hield het er op dat de molen ongeveer 300 meter ten noorden van de huidige weg Assen-Rolde zou hebben gestaan.²⁵⁴ Daar immers, aldus Bellen, lag de meulmaat, schietende tegen het diep, waarvan enkele kunstmatige bochten een vroegere molen meer dan aannemelijk maakten.²⁵⁵ Soortgelijke uitstulpende bochten kwamen meer voor, onder anderen op ongeveer 500 meter ten zuiden van genoemde weg. Ze zijn waarschijnlijk allesbehalve

252 Bepaalde tumuli noemde Bellen van het galgenbergtype. Een galgenveld was er ter plaatse niet.

253 Agenda 1931.

254 Houtman, W., *De (verdwenen) molens in de gemeente Rolde*, Nieuwe Drentse Volksalmanak 1992 p.40.

255 Houtman, W., *De plek van de watermolen in Deurze*, Asser Historisch Tijdschrift juni 2003. Pas in september 1999 werden de resten van de molen bij het Deurzerdiep door de archeologen een stuk zuidelijker aangetroffen.

kunstmatig, maar natuurlijke meanders van het diepje en als zodanig geen aanwijzing op zich als plaats van een molen. Wel stonden watermolens vaak in een bocht van een rivier, zodat de omleiding van het water, nodig voor een droge bouwput, eenvoudig was. Sinds enige jaren is bekend dat de watermolen van Deurze dichterbij de weg Assen – Rolde heeft gestaan en dat de weg zelf gebruikt is om het water op te stuwen om de molen draaiende te houden.

Tegen de hele gang van zaken en alle publiciteit rondom Maria in Campis kwam Van Giffen in 1934 in het geweer. Er was volgens hem in de verslaggeving ten onrechte de indruk gewekt dat hij op aanwijzing van een wichelroedeloper opgravingen had verricht. Hij had gegraven op verzoek van de eigenaar van de grond. Dit graafwerk had slechts aangetoond dat er vanouds bekende bouwsporen aanwezig waren.²⁵⁶ Dat er op verzoek van Oldenhuis Gratama was gegraven, gaf Bellen grif toe. Maar het bleef onverlet dat Van Giffen aan het graven was geweest met behulp van een door hem op aanwijzing van de looper vervaardigde plattegrond.²⁵⁷ Sierstenen die alleen van godsdienstige gebouwen konden zijn en sleuven van vroegere fundamenteen waren door verschillende personen vastgesteld. Eén siersteen bevond zich zonder verdere aanduiding te noemen nu te Amsterdam. Maar Van Giffen had geen trek in verdere discussie. Volgens hem rustte op kapitein Bellen de plicht, tenminste als hij serieus genomen wenste te worden, om zijn in diverse kranten bekend gemaakte beweringen met objectieve gegevens te staven.²⁵⁸ Volgens Van Giffen dreigde Bellen zich te verliezen in nieuwe oncontroleerbare vermoedens. Het was voor hem van belang te weten of men met behulp van de wichelroede cultuursporen kon aanwijzen, dat zou voor het oudheidkundig onderzoek van onschatbare waarde kunnen zijn. Maar de vraag een klooster te vinden was in volstrekt negatieve zin beantwoord. Volgens Van Giffen was het 'tant de bruit pour une omelette!'.²⁵⁹

Het bracht de kemphanen alzo niet dichterbij elkaar. En al noemde Van Giffen het een omelet, volgens Bellen plaatste hij een hek om zich heen en trok hij zich terug in zijn ivoren toren. Zelf sprak hij op gezag van de nooit falende folklore, van landschap- en bodemonderzoek!²⁶⁰ Een paar eeuwen lang zochten idealistische oorkondeverreikers in Bellens visie naar een klooster dat in Deurze gestaan moest hebben. Ze zochten met de volkomen onbetrouwbare oorkonden der middeleeuwen in de hand. Niemand vond een klooster, ook niet de scherpzinnige en verdienstelijke archivaris J.S. Magnin (1796-1888) die in 1849 heel Drenthe doorsnuffelde. Zelf had hij daardoor ook eerst in Deurze gezocht. Tot hij op het idee kwam dat er verband moest bestaan tussen Maria in Campis en boerderij Kamps. Kon men niet in een oud volksverhaal lezen dat vijf minuten lopen ten noorden van het klooster een vlakte met tal van ronde heuvelen lag?²⁶⁰ Het was de sage van Mareitien die op bezoek ging bij Geertruid, of de witte bergvrouw. En inderdaad vijf minuten ten noorden van Kamps lag het offerbergenveld De Brandbergen met zijn jeneverbessruiken, het geheimzinnige veentje en het met duistere geheimen

256 Nieuwsblad van het Noorden, 1-8-1934.

257 Nieuwsblad van het Noorden, 3-8-1934.

258 Nieuwsblad van het Noorden, 9-8-1934.

259 Nieuwsblad van het Noorden, 14-8-1934.

260 Drentse Volksalmanak 1837.

Één van de vele grafheuvels die te vinden zijn op Kampsheide. (Foto R. Marring)

omgeven hunebed. Mareitien, het meisje uit Rolde, ging wegens haar zieke moeder dag in dag uit en zelfs in de nacht naar het Mariabeeld in de Witte Heuvel. Het miraculeuze Mariabeeld dat in deze heuvel werd vereerd, liggende temidden van de kampjes, deed volgens Bellen de naam Maria in de kampjes veranderen in het Latijnse Maria in Campis!

Wat Bellen niet wist, was dat de Ontvanger der Registratie A. van Hoytsema (1805-1867) het verhaal over Mareitien naar een motief in de wereldliteratuur en de klassieke oudheid bedacht en publiceerde. Er kan geen enkele geschiedkundige waarde aan worden gehecht en toch was het voor Bellen reden bij de boerderij Kamps op bezoek te gaan. Hij kreeg een vriendelijke ontvangst, trof er een muur aan opgetrokken uit kloosterstenen, een put van onbekende ouderdom en de mededeling dat er wel meer metselwerk in de grond zat. Mogelijk kreeg Van Giffen nu trek in zijn eigen omelet? Maar voor de getergde Van Giffen was de maat wel ongeveer vol. Ook T.D. Berghuis (1905- ?)²⁶¹, bekend schrijver van openluchtspelen, klom in de pen om Bellens afleiding van de 'kampjes' te weerleggen.²⁶² Hij stelde dat naar een middeleeuws Drents *diminutivum*, bedoeld wordt het -ies van kampjes, dat slechts op een hypothese beruiste, een Latijns woord zou gevormd worden voorafgegaan in de vorm van een *ablativus*, de toevoeging 'in campis' ongerijmd was. Voor zover hem bekend werd de naam Maria in Campis nooit genoemd in

²⁶¹ Tonius Dirk Berghuis stond vanaf 1923 ingeschreven aan de Groninger universiteit bij Letteren, vanaf 1938 in de Theologie en deze eeuwige student liet zich in de oorlog in met de Stichting Saxo-Friesia.

²⁶² Berghuis, T.D., *Het klooster 'Conventus Sancte Marie' in Drenthe*. Maandblad Drenthe maart 1934 p.3-4

Bellen op bezoek bij de bewoners van boerderij Kamps waar hij meende de voorloper van het Asser klooster Maria in Campis te hebben ontdekt. (Collectie fam. Braam)

de bronnen. De bewering dat de nonnen Cisterciënzers hun naam ontleenden aan het woord cisterna (= waterbewarende kom of regenbak) was volgens Berghuis al te gek. En kennelijk was Berghuis ook al op de hoogte van Bellens volgende vondst in Witten. De suggestie dat de naam 'Hof' een heilige plaats aanduidde ging te ver. Immers elke boerderij had zijn hof, maar daarom stond elke oude hofstede nog niet op de plaats van een prehistorisch heiligdom. Bellen had al eerder verkeerde naamsverklaringen gegeven. Wanneer hij bijvoorbeeld Kalverkamp in verband bracht met Calvarieberg, waar Christus de kruisdood onderging en met processies die vroeger op de kruisdagen werden gehouden, raakte dat kant nog wal. Bij Hanenkamp dacht Bellen aan de mogelijkheid van samenhang met de middeleeuwse nabootsing van de lijdensgeschiedenis, waarbij Petrus en het waarschuwend hanengekraai niet ontbraken. Het zou ieder duidelijk moeten zijn dat een dergelijke uitleg onzin was. Bellen wist echter van geen wijken en merkte op: 'zelfstandig onderzoek van het verleden wordt bedenkelijk werk geacht. Men gaat dan niet volgbaar langs de lang voorbereide paden, maar dringt op een zelf gekozen punt door de omheining en baant zichzelf een weg. Sommige heilige huisjes blijken dan van achter gezien wel eens heel rare gebouwtjes te zijn.' Volgens Bellen stond de boerderij Kamps op een voorchristelijke heilige plek.²⁶³ Voor hem was het een vaststaand feit. De getergde Berghuis deed een beroep op Van Giffen het er niet bij te laten zitten en de werkelijke feiten naar buiten te brengen.

Nu waren er wel meer meningsverschillen tussen Bellen en Van Giffen. Zo noemde Bellen dat deze nog steeds afwijzend stond ten aanzien van zijn mening dat de tumuli geen grafheuvels maar cultuurheuvels waren. Bellen geeft echter ner-

²⁶³ Bellen, H.J., *De oorsprong van het Asser Klooster Mariaaskamp*. Maandblad Drenthe jaarg. 4/5 1932/34.

gens aan wat hij precies onder een cultuurheuvel verstaat. Ook hebben ze verschil van mening over de hunebedden die, zo stelde Bellen, volgens Van Giffen bedoeld waren om de gehele bevolking in te begraven. Bellen berekende dat dit vrijwel onmogelijk is. Er moesten veel meer mensen gestorven zijn in Drenthe. Maar Bellen tekende er bij aan dat Van Giffen op dit punt niet erg strijdvaardig was.²⁶⁴

Eind 1936 verscheen er een verslag van Van Giffen over het archeologisch onderzoek op Kamps.²⁶⁵ Eigenaar Oldenhuis Gratama had daarom gevraagd omdat de krantenberichten over de ontdekking van het klooster met zich had meegebracht dat er horden bezoekers op afkwamen die een te grote belasting vormden voor de bewoners van de boerderij. Een eerste onderzoek had duidelijk gemaakt dat op het bewuste perceel inderdaad puinresten aanwezig waren. Waar de kerk gestaan zou hebben werd een vierkant plaveisel uit de late 17de of 18de eeuw en veel puin vastgesteld. Ook werd er 15de eeuws Siegburger aardewerk gevonden. Al met al had het graafwerk ten aanzien van de uitkomsten van het wichelroede onderzoek een volkomen negatief resultaat opgeleverd. De wichelroede had niets kunnen toevoegen dan wat alarmerende hoogstens haar zelf diskwalificerende berichten in de dagbladpers. Bovendien refereerde Van Giffen aan een ander onderzoek met de wichelroede door S.A. van der Meulen in Diever waarbij hij tien jaar geleden bij aanwezig was geweest. Het zou hier gaan om een onderaardse gang van het schulthuis via de brink naar de pastorie. Aanvankelijk was hij zeer geïnteresseerd geweest. Aantoonbaar was er niets gevonden en toen al was Van Giffen tot de overtuiging gekomen dat de uitkomsten in archeologisch opzicht nergens duidelijk waren of enig tastbaar bewijs opleverden. Mogelijk dat er in de toekomst nog iets uitgevonden kon worden, maar voorlopig zou men het volgens Van Giffen met de geijkte, zij het veel kostbaardere, opgravingen moeten doen. Hij geloofde echter dat zij die het wichelroedevraagstuk ernstig bestudeerden er zeer zeker niet bij gebaat waren wanneer de toepassing van de wichelroede gepaard ging met onrust en sensatie wekkende, niet door feiten gestaafde beweringen en door voortijdige interpretaties in de kranten. Het tegendeel was veeleer het geval; ja, bedoeld streven zou zo zelfs gevaar lopen volkomen in diskrediet te raken. Toch was Van Giffen bereid tijdens zijn opgravingen aan iedere serieuze wichelroedeloper desgewenst de gelegenheid te geven het uitslaan van zijn roede aan de hand van de zichtbare bodemsporen te controleren.

8.3 Klooster in Witten?

Aangespoord door het in zijn ogen onlangs gevonden Maria in Campis ging Bellen meteen weer ijverig op zoek naar het volgende Drentse klooster. Het was immers nog niet zo lang geleden dat er in Witten op het land van Bartels een, wat

264 Agenda van Bellen 1932. Tegenwoordig heeft de gedachte post gevat dat niet iedere gestorvene in het hunebed terecht kwam. In de laatste fase werden alleen asresten nog bijgezet, maar ook daarvoor kwam wellicht niet het complete lichaam in de kelder, maar alleen de schedel met de langste beenderen. Daarmee zou het hunebed hebben gefungeerd als een soort knekelhuis. En wat er met de rest van het lichaam gebeurde? Mogelijk werden de botten eerst wel schoongeknaagd of -gepikt door dieren en vogels.

265 Giffen, A.E. van, *Het zogenaamde klooster te Kamps onder Deurze. (De wichelroede als hulpmiddel der Oudheidkunde)* N.D.V.A. 1936 p.133-136.

Bellen nu noemde, oud goden tempeltje was gevonden. En ook in de ‘Hof’ van de weduwe Servatius, waar op dat moment de familie Eefting woonde, had men enkele tientallen jaren geleden diverse urnen met as en beenderen uit de bodem opgegraven. Daarom rees bij Bellen het vermoeden dat hier wel eens het centrum van een oud klooster gelegen zou kunnen hebben. Er waren volgens hem ook duidelijke aanwijzingen voor. Zoals Eefting vertelde woonden de Witte Dames vroeger op de rechterhoek van de ombuiging van de kunstweg tegenover de smederij. Het huishouden van de Witte Dames was zeer ruw. Een der laatste vrouwelijke bewoonsters had zich met een scheermes de hals afgesneden. Daarmee was dan vermoedelijk de afleiding van de plaatsnaam Witten bekend.²⁶⁶ Ook de bekende Picardt sprak in zijn ‘Antiquiteiten’ (1660) over de witte vrouwen, maar Bellen realiseerde zich niet dat het andere witte vrouwen waren. Bellen verklaarde bij zijn vooronderzoek altijd uit te gaan van volksverhalen die menigmaal oude situaties onthulden.²⁶⁷ Daarin stond hij overigens niet alleen, ook anderen en niet de minsten, lieten hun fantasie evenzeer de vrije loop. Schreef R.D. Mulder (1910-1974) in 1941 niet over veldnamen in verband met het voorkomen van torens in de oudheid van waaruit de Germanen mogelijk lichtsignalen wisselden?²⁶⁸ Hij wees daarbij op namen als Kiekeveer bij Peize en Kiekewied bij Witten. Of op de diverse in Drenthe voorkomende Rondelen en Ronde akkers en Ronde kampen eens dergelijke torens stonden, viel volgens hem moeilijk meer na te gaan. Mulder gebruikte hier ook gegevens van Bellen, maar fantaseerde er op door en hechte er blijkbaar waarde aan. Al met al was het naamkunde van de koude grond, maar mogelijk was Mulder hier ook geïnspireerd door de Germaans-Raetische Limes tussen Rijn en Donau die ooit de economische eenheid van het Romeinse Rijk beschermde, waar men, in tegenstelling tot de andere Limes, ronde wachttorens bouwde.

Drenthe’s bodem was rijk aan allerlei overblijfselen uit prehistorische tijd. Vooral de omgeving van Assen leverde de laatste tijd nogal wat ontdekkingen op. En de ijverige Bellen vestigde daarbij steeds weer de aandacht op zich.

Het punt van waaruit de naspeuringen in Witten nu begonnen was het ‘Hof’ van de weduwe Servatius, of liever gezegd Eefting, waar de wichelroedeloper A.S. van der Meulen uit Appelscha weldra een viertal lijnen van fundamenteen aanwees. Bij uitgraving had men een sleuf van negen meter en niets gevonden. Maar volgens Bellen was het altijd nog mogelijk dat vroegere bewoners van de streek hier zelfs de fundamenteen weggesleept hadden. Het verdere onderzoek betrof de boerderij van de weduwe Eggens. Opvallend was dat het onderste gedeelte van de gevelmuur bestond uit een groot aantal grotere en kleinere kloostermoppen. En omdat men verspreidt in de omgeving veel stukken en brokken van dergelijke stenen aantrof, moest dit in de optiek van Bellen wel op een klooster duiden. Het was alleen nog zaak de fundamenteen te vinden. Maar Bellens speurend oog bemerkte al gauw dat de boerderij van Eggens gedeeltelijk gefundeerd was op veldkeien en op grote kloostermoppen die droog tegen elkaar waren gelegd.

²⁶⁶ Agenda 1932.

²⁶⁷ P.D.A.C. 24-3-1934.

²⁶⁸ Mulder, R.D., *Enkele opmerkingen over eigennamen van landerijen in Drenthe*. N.D.V.A. 1941 p.54-62.

A.E. van Giffen en zijn voorgraver J. Lanting bij de opgraving van een bekerolakgraf onder een bronstijdgrafheuvel bij Vredenheim (Rolde) in 1940. (NDVA 1974, foto C.E. Ubbens)

Opmerkelijker nog was dat het fundament min of meer op de begane grond lag. Waren ook niet de torens van Borger, Anloo en Odoorn op veldkeien gefundeerd? Vol spanning werden de verrichtingen van de wichelroedeloper naast de boerderij gevolgd. Weer werden lijnen aangewezen, maar resten van fundamenteën waren niet aantoonbaar. Vervolgens trok een eigenaardige boomgroep in de buurt de aandacht. Volgens Bellen was het bijzondere dat men vroeger bij het planten van een boom dacht dat deze alleen voorspoedig zou groeien wanneer hij op dezelfde plaats van de oude boom zou staan. Al waren de bomen die hij nu op het oog had niet oud, de groeiperiode van vroeger zou dezelfde zijn. Maar weer leverde het onderzoek niets op. Ook een speurtocht in nog een ander bosje werd evenmin met succes bekroond. Ondanks al deze ongunstige resultaten bleef bij Bellen het vermoeden bestaan dat in Witten oude restanten van een klooster te vinden zouden zijn. Hem bleef alleen de hoop ...

De kranten stonden vol van Bellens verrichtingen en Van Giffen had het nu helemaal gezien. Hij schreef een brief naar de secretaris van de Drentse Prehistorische Vereniging (D.P.V.) over hoe hij dacht dat er gehandeld moest worden.²⁶⁹ Hoewel het hem 'leed deed', maar de omstandigheden dreven hem er toe. Zo kon het niet door gaan, kortom het was genoeg. Bellen moest gestopt worden. Op aanwijzing van Van Giffen schreef de secretaris van de D.P.V. een vertrouwelijke brief aan de heer Hendrik Clewits (1897-1983) van de Drentse en Asser Courant.²⁷⁰ Daarin sprak hij zijn bezorgdheid uit over de ervaringen met de heer Bellen die, hoe goed zijn bedoelingen ook mochten zijn, een veel te grote fantasie bij zijn werk gebruikte, waardoor het serieuze bodemonderzoek van de archeologen in een verkeerd daglicht kwam. Ten einde te vermijden dat straks iedereen Bellens fantastische verhalen ging aanzien voor juist, verklaarde voorzitter Linthorst Homan het beter te achten dat Bellens stukken niet meer in de krant geplaatst werden, althans met de grootst mogelijke voorzichtigheid omringd zouden worden. Deze inmenging liet Clewits zich echter niet welgevallen. Vrijwel meteen verscheen er in diens krant weer een stuk over de merkwaardige vondsten die Bellen deed.

Zelfs Witten kreeg een vervolg toen in 1936 tijdens het scheuren van grasland de landbouwer Dijkema bij de Haarweg een hoogte uit zijn land verwijderde en muurwerk aantrof.²⁷¹ De krant schreef: *'enerzijds moge 't jammer zijn dat de nood der tijden het mooie plekje met zijn hulst, jeneverstruik en kamperfoelie niet heeft gespaard, anderzijds kan de ontgraving bijdragen tot verheldering der duisternis die over de geschiedenis van 't Asser kloosterleven in de middeleeuwen nog hangt'*. Bellen zou het zelf geschreven kunnen hebben.

Er was op die plek steengruis zonder metselspecie aangetroffen. Daarom dacht men van doen te hebben met een oude steenbakkerij. De gevonden muurresten waren 1,5 en 0,75 meter dik en als metselspecie was leem gebruikt. De afmeting van de stenen was 26-14-7 cm. Het had er de schijn van dat ter plekke een belangrijk gebouw moest hebben gestaan. Het bleek om dezelfde soort steen te gaan als van de abdijkerk en gevonden stenen bij boerderij Kamps. In de volksmond zou de plek 'Het Klooster' hebben geheten. De prehistorische vereniging werd op de hoogte gesteld, maar er werd voor zover bekend verder niets mee gedaan. Ook is niet bekend of Bellen zich hier nog verder mee heeft bemoeid. In 1991 werd er in dezelfde omgeving opgegraven en kwamen de archeologen tot de conclusie dat het om gestort materiaal ging en dat er in deze omgeving wel eens een steenoven gestaan kon hebben.²⁷²

De verhouding met Van Giffen werd er, mede door het voorgevallene in Witten, niet beter op en dat leidde er toe dat Bellen in 1937 samen met de wichelroedelopers Kok en Steen in de herfst in stilte de opgraving van Van Giffen in Zeijen bezocht.²⁷³ Omdat de bovengrond tot op ongeveer 50 cm verwijderd was

269 Archief Drentse Prehistorische Vereniging, inv. no. 8. Correspondentie 1919-1979 op 17-3-1934.

270 ibidem, op 26-3-1934.

271 Nieuwsblad van het Noorden, 5-2-1936 en P.D.A.C. 5-2-1936.

272 J.R. Beuker en W.A.B. van der Sanden, *Kloostermoppen uit een gassleuf*. N.D.V.A. (1993) 134 – 142.

273 Drents Museum, dossier Bellen.

Paarden voor de ploeg tijdens ontginningswerk tussen 1908 en 1912 op het Schievenerveld in Amelte te Assen, dat toen nog uit heideveld bestond. De ontginning is uitgevoerd door Engbertus Dreesman, die hier links met een koord in de hand, zichzelf en de arbeiders met de zelffontspanner op de foto zet. De arbeiders zijn niet bekend. (Gemeente Archief Assen)

konden ze alles goed zien. Volgens Bellen zagen ze ongeveer 25 rechthoekige grafplaatsen. Op een bepaalde plaats gaf Kok aan dat daar ‘de hoogste van allemaal’ begraven lag. In de buurt lagen nog vier mannen en een dier. De uitslag bij Steen was dat er vijf mannen begraven lagen en een dier. De uitkomsten werden door Bellen in tekening gebracht. Een paar dagen later werd de plaats nadat de arbeiders vertrokken waren weer bezocht, nu met de lopers Kok en Snater. Het terrein was nu verder uitgegraven en de lopers constateerden tot hun verbazing een vijftal steenkisten. Daarop besloten de onderzoekers hun resultaat geheim te houden tot het moment dat het verslag van Van Giffen er zou zijn. Toen de verslagen er waren bleek dat er geen enkele steenkist was gevonden. We horen er verder niets meer over.

Op een vergadering van de Drentse Prehistorische Vereniging vroeg Bellen later of degene die opmerkzaam maakte op een object voor opgraving kennis zou worden gegeven wanneer het onderzoek plaats zou vinden.²⁷⁴ Van Giffen, die aanwezig was, antwoordde enigszins vaag dat dit over het algemeen wel gebeurde. Van de bestuurstafel werd dit bevestigd. Kapitein Bellen speelde binnen de archeologische vereniging overigens geen rol van betekenis. Dat zal alles te maken hebben met de fantasievolle verhalen die in de Drentse krant verschenen. Nog slechts één keer komt hij later in de notulen voor wanneer hij in de rondvraag in verband met de vele ontginningen aandacht vraagt voor de Romeinse Legerplaatsen in Drenthe. Hij vroeg wanneer een dergelijke legerplaats bekend werd, daar vooral melding van te doen aan Van Giffen.²⁷⁵ Nadien zijn er geen aanwijzingen dat Bellen ooit weer een vergadering bezocht.

²⁷⁴ Archief D.P.V. inv.no. 3 op 5-7-1937.

²⁷⁵ Archief D.P.V. inv.no. 3 op 16-3-1946.

8.4 Omgeving Appelscha

Ook hier was Bellen met zijn wichelroedeloper onderweg en zag hij de voormalige moerassen ten westen van Bakkeveen waar Hel, de godheid van het dodenmoeras vroeger heerste, voor zich.²⁷⁶ Uit het leven voortbrengende water gekomen ging de mens er weer terug naar het vernietigende water. De levenden maakten bij het Kroesbeamke (de keerboom) rechtsomkeer naar huis en haard. Het was precies als bij de ceder die omstreeks het Nassaubergje (bij huize Nassau) even buiten Assen de keerboom was in het uiterste westen van het hoge gebied van de Asser abdij. Bij deze ceder begonnen vroeger de moerassen van Kloosterveen dat ook wel Vrouwenveen genoemd werd. Men beweerde ook dat er een scheiding liep en dat het beamke een 'doelboom' was geweest. In feite ging het om hetzelfde, doel was volgens Bellen niets anders dan het planmatige einde van een handeling. Daar begon voor de denkende mens het ongeziene, het nieuwe.

In Bellens redenering was door de mens het landschap veranderd. Het moeras werd land, de oude hoogten veranderden in heideveld en men vestigde zich in lagere streken waar het water de bewoners nog juist met rust liet. Zo kwam het Kroesbeamke temidden van akkers en weiden te staan als baken van een grens waarvan de betekenis al eeuwen geleden verloren was gegaan. Tegenwoordig naderden dreigend de ontginningen van de werkverschaffing. Het pas door Popping gebouwde en door Van Giffen als een onwillekeurige groep zwerfstenen afgedane 'hunebed' bij Appelscha werd er door bedreigd. Ook de kleine tumulus die er vlak in de buurt lag. De top was vergraven, maar toch ging de wichelroedeloper Van der Meulen er aan het werk. Hij vond een rechthoekig fundament van 6 bij 7 meter. Was het een vroegere woning? Een woning midden op de heide? Op de hoogste top in wijde omgeving? Bellen vroeg zich af: was het Dodo (van Haske †1231), de kluizenaar die in tijden van gruwelijke zedenverwildering in de kloosters het reine veld opzocht? Dodo was een Norbertijn van Friese afkomst uit het klooster Mariëngaarde bij Hallum. Zijn vrouw was Norbertines in het klooster Bethlehem bij Bartlehiem. Dodo kreeg toestemming om als kluizenaar te gaan leven op een afgelegen plaats in de buurt van Bakkeveen. Volgens de sage zou hij gewoond hebben tussen de oorsprong van de Boorn en de Drentse scheiding. Dodo droeg een ijzeren harnas op de blote huid met daar overheen een boetekleed. Hij nam één sobere maaltijd per dag en maakte per dag ongeveer vijfduizend kniebuigingen. Had Bellen de mogelijke woonplek van Dodo gevonden? De overlevingskansen waren aanwezig, Van der Meulen vond er water en muurresten van zachte steen, vermoedelijk kloostersteen. Binnenkort zou de werkverschaffing de heuvel slechten zonder zich te bekommeren om grondsporen en heilige kluizenaars...

8.5 Kiekewied en de gevolgen

Op 6 april 1935 wees de wichelroedeloper S.A. van der Meulen uit Appelscha op het militaire oefenterrein te Witten nabij de loods van de schietschijven een waterader aan die geschikt was om te drinken. Met Bellen vroegen de omstanders zich af of het mogelijk zou zijn met de wichelroede ook de fundamente van de

276 Bellen, H.J. *Wichelroede en folkloristisch onderzoek*. Nieuwsblad van Friesland 19-7-1935.

sinds lang afgebroken vroegere loods aan te geven.²⁷⁷ Het werkte perfect en meteen rees ook de vraag of het mogelijk zou zijn de fundamente te vinden van de toren waaraan de Torenlaan in Assen haar naam te danken had. Er was namelijk in geen velden of wegen een toren te bekennen die met de laan te maken had. Het torentje van de Jozefkerk liet men hierbij duidelijk buiten beschouwing. Voor Bellen was de aanleiding tot onderzoek het boek *Ura Linda Chroniek* van H. Wirth dat in 1933 verscheen.²⁷⁸ Mogelijk was er op dat moment geen Duitse professor die daar te lande meer overhoop lag met de hele officiële wetenschap dan hij. Wirth verdedigde de echtheid van het oude manuscript dat volgens velen een ordinaire vervalsing was echter met verve. Hij beeldde nabootsingen af van torens die gevonden waren in een terp en op oude koekijzers. Volgens hem moesten het torens zijn in een bosaanleg zoals dat vroeger altijd bij vrouwenkloosters aanwezig was. Het werd omschreven als een soort park met verschillende boomsoorten, met kruidentuinen en met merkwaardige figuren vormende padenstelsels. De redenering van Bellen was dat er in Drenthe op veel plaatsen sterrenbossen bij vrouwenkloosters aanwezig waren (hij noemt Assen, Roden, Hogeveen en Deurze). Volgens Wirth stonden op het hoogste punt torens in een net van paden die dienden tot bestuuring van de hemellichamen.²⁷⁹ Volgens Bellen moest uit folkloristisch oogpunt op de hoogste plek van een Sterrenbos een toren hebben gestaan, hetzij van hout of steen. In Assen was het nu merkwaardig dat de Torenlaan vanaf de voormalige abdij rechttoe rechtaan liep naar wat heette het Rondeel. In bijzijn van talrijke aanwezigen bepaalde Van der Meulen met zijn wichelroede op dit Rondeel een rechthoek van 3 bij 6 m. Op een nadere vraag wees hij ook de plaats aan van een toren die mogelijk een hoogte had van 30 à 40 meter.

Wanneer de as van de Torenlaan verder doorgetrokken zou worden naar het westen kwam deze uit op een punt van 16,3 m plus N.A.P. op een akker in Witten met de merkwaardige naam Kiekewied. Via een andere as liep er vanuit de akker ook een lijn door het Sterrenbos en de Roldertorenlaan naar de kerk van Rolde. De vraag of er op de Kiekewied dan ook een toren zou hebben gestaan werd meteen met behulp van de wichelroede bevestigd. De bodem bevatte fundamente die zelfs geschikt waren voor een vrij hoge toren.

Enige dagen later was Bellen met de wichelroedeloper Ir. H. Scherp uit Ter Apel bij het Rondeel en werden de bevindingen van Van der Meulen nogmaals bevestigd. Het gevonden lijnenstelsel maakte volgens Bellen deel uit van een net van vroeg- of voorhistorische optische verbindingen. En het mocht volgens Bellen bekend zijn dat de Romeinen al van communicatiemiddelen gebruik maakten.

Een en ander wekte op de lachspieren van de landmeter en ontginner E. Dreesman.²⁸⁰ Hij was het niet eens met Bellens bespiegelingen.²⁸¹ Hij beperkte zich tot de hoofdpunten. Vroeger had er wel degelijk een toren gestaan op de abdijskerk en daaraan zou volgens hem de Torenlaan zijn naam te danken hebben.

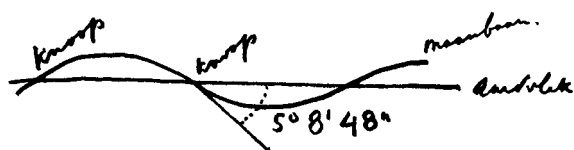
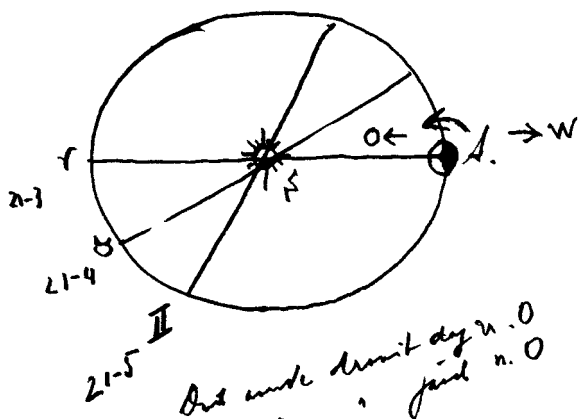
277 Bellen, H.J., In: P.D.A.C. 12-4-1935.

278 De historicus Goffe Th. Jensma promoveerde in 2004 op een dissertatie waarin hij concludeert dat François Haverschmidt de geestelijke vader van het Oera Linda Boek was.

279 Bellen, H.J. *Folklore en wichelroede*, Eigen Volk VII 1935 p.121-126.

280 P.D.A.C. 17-4-1935.

281 P.D.A.C. 19-4-1935.

Siderische
omloopst.

$\star S$
 $\left. \begin{matrix} O A_2 \\ O M_2 \end{matrix} \right\}$
 $\left. \begin{matrix} O A_1 \\ O M_1 \end{matrix} \right\}$
 Omloopst. v. d. maan om d. aarde =
27 d 7u 43m 11,5s

Libration (= aanwieling) = ^{sid.} ~~syn.~~ omloopst.

Draconische Omloopstijd.

$\approx 27d 5u 5m 35,8s$

Van n.m. tot n.m. = 29d 12u 44m 2,9s.
 = synodische omloopstijd.

Uit Bellens agenda blijkt dat hij zich eveneens bezig hield met een studie van de omloopbaan en omlooptijden van de maan. (Collectie R.O.B. Amersfoort)

Bellen zou het boekje van Kymmell en Zijlstra *“Na een Eeuw”* over de geschiedenis van Assen er eens op na moeten slaan. Maar Bellen was er van overtuigd dat wanneer de abdis van de Brink naar het Rondeel keek, ze precies daar achter de hoogte Kiekewied zag. En dat wanneer iemand op de Rolder toren door de Roldertorenlaan keek hij precies in het verlengde eveneens de Kiekewied zag. Dat was toch merkwaardig! Het bleek zelfs dat Bellen in zijn overwegingen de klassieken geraadpleegd had. Hij voelde zich gesteund door de mededelingen bij Tacitus, Cassius Dio, maar ook door de gebroeders Grimm en anderen met hun sagen over torens. Al schreef Tacitus er iets anders over, volgens Bellen dienden de torens voor sterrenkundige waarnemingen. Maar omdat graafwerk niet zijn ding was toetste hij zijn bevindingen aan de wichelroede. De samenwerking tussen folkloristisch onderzoek en de wichelroede was de nieuwe wijze van opsporing zoals die op het Rondeel was toegepast.²⁸² Door de wichelroede vonden zielkundig buitennormale verschijnselen plaats en het was volgens Bellen de taak van de parapsychologen dit te bestuderen. Dit alles hoorde men te weten en dan zou er niet, zoals Dreesman deed, gesproken worden van: “lopen met een houtje”. De wichelroedeloper Van der Meulen beschikte over attesten van gerechtelijke autoriteiten en anderen die zijn begaafdheid bevestigden. Bellen verweet Dreesman dan ook schromelijke onbekendheid met de literatuur, de feiten en onnauwkeurigheid in het gebruik van schriftelijke bronnen.

Bellen kreeg bijval van J. Jobing (een wichelroedeloper) die Dreesman vroeg waar hij de garantie vandaan haalde dat de auteurs van *“Na een eeuw”* een betrouwbare geschiedenis van Assen geschreven hadden. Nog bedenkelijker vond hij de verdachtmaking jegens de heer Van der Meulen toen Dreesman woorden bezigde als “mensen die beweren over buitengewone krachten te beschikken aan de hand van onbegrepen aanwijzingen van een stukje hout of metaal”. Hij moest maar eens begrijpen dat het gebruik van de wichelroede veel minder kostbaar was dan een opgraving op het Rondeel.

Wat betreft de vermeende toren op het Rondeel kreeg Bellen ook bijval van Drs. T.D. Berghuis.²⁸³ Bellen wees volgens hem terecht op Grimm, maar er had ook nog gewezen kunnen worden op de Noorse literatuur en een verhaal uit de Griekse Oudheid. Hij vroeg zich af of er bij het Rondeel sporen van omwallingen, bijgebouwen en een put te vinden waren. Hoewel de schriftelijke overlevering in dergelijke gevallen meestal zeer schaars was en vaak ontbrak moesten we toch niet plompweg afwijzend staan ten aanzien van het onderzoek wat nu was gedaan. Het geven van vuursignalen op heuvels, bergen en torens was oudtijds zeer gewoon. Daar het licht zich rechtlijnig voortplant was het volgens Berghuis begrijpelijk dat Bellen twee lichtlijnen heeft willen construeren. Of er op het Rondeel gegraven zou worden, moest volgens Berghuis worden afgewacht. Dat is nog steeds zo, niemand heeft zich tot op heden geroepen gevoeld dat ook daadwerkelijk te doen.....

282 P.D.A.C. 23-4-1935.

283 P.D.A.C. 27-4-1935.

Om beslagen ten ijs te kunnen komen maakte een journalist van het Leeuwarder Nieuwsblad in 1935 een gedegen studie van de zogenaamde Heilige Lijnen.²⁸⁴ Hij getroostte zich deze moeite naar aanleiding van een stukje uit de pen van mevrouw E.J. Huizenga-Onnekes (1883-1956) in het Nieuwsblad van het Noorden over de oude wegen die de heiligdommen van onze heidense voorouders verbonden. Ook was er een stukje verschenen van mevrouw H.J.F. Koerts-Zijlker (1877-1948) over de Upstalboom en de grote kennis die men vroeger bezat op astronomisch gebied. Daarbij wees zij op de persoon van de al even genoemde Wilhelm Teudt (1860-1942) uit Detmold die de Heilige Lijnen uit de vergetelheid rukte met het schrijven van zijn *Germanischer Heiligtümer* in 1929. Daarin gaf hij een geheel nieuw beeld van onze heidense voorouders. Teudt stelde dat de klassieke wetenschap de Germanen als barbaren bestempelde en dat ze hun hele beschaving aan de Romeinen en Grieken te danken hadden. Het Nieuwe Duitsland zei volgens hem dat de Germanen de oorspronkelijke dragers waren van alles wat goddelijk, edel en rein was. Ze waren door natuurrampen arm en ellendig geworden. Het waren de Romeinen geweest die hen in een staat brachten van een totaal bedorven aftrekkel van een eigen voormalig hoogstaand geestelijk bezit. Volgens Teudt waren het de Romeinen die op de Germanen het stempel van minderwaardigheid drukten. Nadat dit stempel er twintig eeuwen op rustte wierp het Germaanse volk dit juk nu eindelijk van zich af. Het nam nu het axioma aan: uit het noorden komt het licht. Daarin betrok hij ook de christelijke geloofsleer die in deze zienswijze de laatste drager was van het oer-germaanse god en wereldweten. In Nieuw Duitsland begreep men dat al in de verre voortijd de Germanen een hogere beschaving hadden. Teudt stelde dat met de invoering van het christendom het systeem van de Heilige Lijnen die de Germanen hanteerden verviel. Ook dat onze verre voorouders hun goden aanbaden op afgelegen plaatsen, dat was gemeenschappelijke grond, gewijd aan de goden en daar woonden de priesters en priesteressen. De hunebedbouwers waren Germanen, zij bezaten een grote kennis van de hemellichamen en hielden naar de omloop daarvan hun kalender bij. Godsdienstige hoogtijdagen vielen op tijdstippen van merkwaardige zonnestanden, dag- en nachtevening. Teudt hield zich vooral bezig met de van sagen omgeven Externsteine in het Teuteburgerwoud die de kennis van onze voorvaderen volgens hem in een geheel nieuw licht plaatsten. Zijn uitkomsten pasten goed in het wereldbeeld van de nazi's en Teudt kwam daardoor in het kielzog van de nationaal-socialistische cultuur en machtspolitiek terecht. Hij werd directeur van een SS-project om de Externsteine om te vormen tot een naziecultuurcentrum. Door het uitbreken van de oorlog werd dit echter nooit gerealiseerd.

Bellen kende mogelijk het werk van Teudt, misschien ook *Germanischer Himmelskunde* uit 1934 van Otto Sigfrid Reuter (1876-1945), die in 1936 ook *Der Himmel über den Germanen* schreef. Als lezer van het Nieuwsblad van het Noorden, zijn vrouw kwam immers uit Groningen, nam Bellen in ieder geval tot zich wat daar geschreven was over Teudt en zijn heiligdommen. Zeker is dat Bellen al eerder met lijnen bezig was al noemde hij die nergens 'heilig', maar het kwam wel op hetzelfde neer.

284 Leeuwarder Nieuwsblad, vanaf 1-7-1935.

Een heilige lijn of leylijn is volgens Bellen een rechte lijn die kan worden getrokken door meerdere punten van geografisch belang, zoals prehistorische locaties, archeologische vindplaatsen en oude kerken. Esoterici geloven dat leylijnen energiebanen zijn. De Engelse amateur-archeoloog Alfred Watkins (1855-1935) merkte in 1921 op dat bepaalde paden rechte verbindingen vormden door het landschap. Toen hij dit verder op een kaart naging, zag hij dat allerlei belangrijke plaatsen op één lijn lagen. Omdat zijn eerste waarneming voetpaden betrof nam Watkins zelf oorspronkelijk aan dat het handelsroutes uit de prehistorie waren. In heuvellandschappen is een rechte lijn echter zelden de beste reisroute. Verschillende theorieën verklaren de leylijnen uit eigenschappen van de aarde. Daarbij zou de mens bewust of onbewust bouwen op leylijnen, of bij voorkeur op knooppunten van deze lijnen. Er wordt dan gezegd dat het magnetische banen zijn, energiebanen of mystieke banen. De officiële wetenschap beschouwde de Heilige Lijnen als fabels. Wetenschappelijk is nooit aangetoond dat leylijnen enige betekenis hebben. Het waren ook meest dilettanten, amateurs of leken op het gebied van de oudheidkunde die er zich mee bezig hielden, met alle gevaren van dien. Door het bestuderen van oude legenden, volksoverleveringen, staaltjes van volksgeloof of bijgeloof, van oude kaarten en kronieken wist Teudt in Westfalen een groot aantal plaatsen aan te wijzen waar voorheen Germaanse heilighdommen moesten zijn geweest.²⁸⁵ Hier betreden we het pad van de door M. van Boxsel in zijn *Encyclopedie van de domheid* in ons land bekend geworden morosofie (gekte en wijsheid). Morosofen zijn volgens hem vaak autodidact en dikwijls obsessieve enige aanhangers van hun eigen theorieën. Schijnbaar ongevaarlijk stellen ze zich vaak te kijk, met publicaties, interviews, lezingen en hun redeneringen zijn moeilijk te weerleggen omdat ze uit verschillende disciplines zijn geconstrueerd. De idee ontstaat dat zowel Bellen, als zijn wichelroedeloper Van der Meulen mogelijk in deze categorie te plaatsen zijn. Dominee Klumper van Vries is, zoals we later zullen zien, zelfs in het boek opgenomen.

Een journalist van het Leeuwarder Nieuwsblad noemt kapitein Bellen en zijn roedeloper S.A. van der Meulen als voorbeeld van onderzoekers die gebruik maken van leylijnen.²⁸⁶ Het ging daarbij om de 'stenen tafel' in het Kaapse bos. Dit was een heuvel met daarop een stenen tafel bestaande uit een oude molensteen. Rondom de steen stonden zeven eiken. De looper liep om de tafel heen en de roede sloeg zeven maal neer, telkens in de nabijheid van de eiken. Van der Meulen deelde mee, dat hij de indruk had gekregen, dat zich daar de fundamenten van een bouwsel zouden bevinden van 7,50 bij 8,25 m in doorsnee, vermoedelijk een Germaanse toren. Aan de noordzijde sloeg de roede neer op een plek waar vermoed werd dat daar het bouwoffer begraven lag. Verder onderzocht men in hetzelfde bos een heuveltje, waarop zeven sparren stonden. Hier werd o.a. een scherf van Germaans vaatwerk gevonden uit 2000 tot 1000 voor Chr. En dus stelden ze vast met een Germaanse cultuurplek te maken te hebben. De zeven boompjes in Amersfoort, de stenen tafel bij Doorn en de zeven sparren bij Doorn, ze lagen alle in één lijn. Vervolgens gingen ze nog even naar huize Doorn waar Van der Meulen

285 Leeuwarder Nieuwsblad, 3-7-1935.

286 Leeuwarder Nieuwsblad, 4-7-1935.

een onderaardse gang aanwees tussen een put en de consistoriekamer van de kerk te Doorn. Het bestaan van deze gang werd door de bejaarde moeder van de kostenrekenaar bevestigd.

Over het in 1935 gevonden lijnenstelsel bij Kiekewied sprak Bellen over vroeg- of voorhistorische optische verbindingen en dacht daarbij aan de Romeinen. Maar naar aanleiding van de Zuid-Afrikaanse aardgeest Kokkewiet polemiseerden Bellen en mevrouw Dr. A. Roes over de betekenis van de kosmossteen te Ootmarsum, die hij wegens de aangetroffen symbolen in verband wilde brengen met de Mithrasdienst.²⁸⁷ Bellen moet geweten hebben dat de Romeinen in de veroverde gebieden de lokale goden absorbeerden en dat de populariteit van de Mithrasdienst binnen hun legioenen zich uitspreidde tot in Engeland. Dat ze Ootmarsum waarschijnlijk nooit hadden aangedaan was Bellen niet bekend.

Bellen kwam intussen weer een oude toren op het spoor. Tijdens het ontginnen van een stuk grond ten zuiden van de straatweg Gasteren-Anloo tegenover de nieuwe boerderij De Volharding deed de landbouwer B. Meursing een merkwaardige vondst.²⁸⁸ Om een moerassige plek op te kunnen hogen gebruikte hij de grond van een kleine verhoging in het land. Met deze hoogte in het land was wel iets aan de hand, maar volgens Bellen had gevraagd advies aan de wetenschap niet meer opgeleverd dan dat archeologisch onderzoek hier niets zou uithalen. De af te graven verhoging sloot aan bij het grote offerbergenveld van Gasteren waar voor enige tijd urnen waren gevonden, waarvan er één in het museum terecht kwam. Volgens Bellen bericht ging Meursing, geholpen door de onderwijzer Vreling, zelf aan de slag om zijn hoogte in het land te onderzoeken. Er werd een grote hoeveelheid houtskool aangetroffen en twee verkoolde balken bedekten een ingraving. Deze bevatte een zeer fraaie, doch uiterst broze touwbeker en een menselijke crematie die tot de overgang Neolithicum - Bronstijd behoorde. De vinders stelden de voorwerpen ter hand aan kapitein Bellen, die de vondst deed toekomen aan het Asser museum.²⁸⁹ Uit andere bron is bekend dat Bellen iets kon redden en aan de heer Stuit van het Drents Museum slechts een partij scherven ter hand stelde.²⁹⁰ Maar volgens Bellen was er in de buurt nog een heuvel waar naar oeroude overlevering een 'vuurtoren' moest hebben gestaan. Omdat er volgens onderzoek met de wichelroede metselwerk in de ondergrond voor zou komen stelde Bellen de Drentse Prehistorische Vereniging hiervan op de hoogte. Het bestuur had echter al vaker van dergelijke torens uit Bellen's mond vernomen en deed er niets mee. Tot een opgraving is het nooit gekomen en de plaats kan niet meer worden aangewezen.

287 Eigen Volk, 1939 VI p.37-40. Bellen schreef dit als vervolg op J. Rasch: *Een merkwaardige steen gevonden te Ootmarsum* dat in 1938 verscheen. (Eigen Volk X 1938 p 381-386).

288 Nieuwsblad van het Noorden, 22-5-1937.

289 Drents Museum, documentatie Bellen.

290 Archief Prehistorische Vereniging, inv.no. 8 Correspondentie 1919-1979, brief 18-5-1937.

WACHTER AAN DE DREMPEL

9.1 Voor- en tegenstanders

In Friesland kwam Bellen in het geweer toen zijn wichelroedeloper S.A. van der Meulen als ondeskundig ontmaskerd dreigde te worden. Namens het Fries Genootschap had een architect een onderzoek ingesteld naar het bestaan van door Van der Meulen aangetoonde onderaardse gangen bij Osingastate te Langweer.²⁹¹ De uitkomst was dat de door Van der Meulen op een tekening aangegeven gangen niet bestonden. Maar volgens Bellen kende niemand de bouwgeschiedenis van de Friese stinsen omdat er nog geen oudheidkundige de weg der folklore, de enige weg om tot die kennis te geraken, voldoende bewandeld had.²⁹² In werkelijkheid ging het om een oude waterleiding die het water uit de gracht naar binnen bracht. Professor Herman Wirth (1885-1981), die juist in Bakkeveen als vurig profeet van het Nieuwe Duitsland zijn theorieën over het oude Germanendom en de Nordische mens kwam uitleggen, zou de zaak waarschijnlijk nog verder onderzoeken. Er ontstond wel discussie of Hendrik Jan Popping aan het einde van het betoog van de professor wel of geen Heil of Houzee geroepen zou hebben. Het vervolg onderzoek van Wirth heeft hoogstwaarschijnlijk niet plaats gevonden. Er is geen bewijs dat hij in Langweer geweest is.²⁹³ Wel groef een assistent van de zonnegod vererende professor met zijn studenten onder de ‘Poppesteen’ in Bergum zonder iets bijzonders te vinden. Het betreft hier een grote afgeplatte kei van rose graniet, 2,45 x 1,80 x 0,80 m, die oorspronkelijk had gelegen op een laag heuveltje in een krans van bomen. Op het moment van onderzoek heeft men blijkbaar niet geweten dat de steen in de 19de eeuw versleept is naar de huidige plaats. Volgens de legende kwam er nieuw leven onder de steen vandaan: *als het jaar draait (mid-winterzonnewende) en de loden haan kraait, dan wip ik even op, en moeder pakt haar baby.*²⁹⁴ Daarom was het de Poppesteen, maar het was ook de kaatsbal waarmee in de grijze voortijd de reuzen elkander om de oren gooiden en kaatsten van Suawoude naar Bergum, en die in de laatste plaats bleef liggen toen het spel uit was. Van geslacht tot geslacht werd de kinderen verteld dat hun nieuwe zusje of

291 Leeuwarder Nieuwsblad, 27-7-1935.

292 Leeuwarder Nieuwsblad, 31-7-1935.

293 Nieuwsblad van Friesland, 20-9-1935.

294 Haverkamp, O., *Als het kindje binnenkomt... een folkloristische wandeling langs de oorsprong van ons Nederlandse volk.* (1946) 47-51 en 69-90.

broertje daar vandaan kwam. Maar aan alles dreigde een einde te komen: hoe lang zou het nog duren dat de haveloze kerk in elkaar stortte en de Poppesteen aan gruis geslagen werd om als puin over de wegen te worden gebracht? Het zou niet lang meer duren en alles was voorbij.²⁹⁵

Bellens vertrouwen in de wichelroede was door het gebeuren in Langweer geenszins geschokt. Er waren er meer, maar in het nauwkeurig afstemmen op de juiste golflengte was er geen beter dan S.A. van der Meulen. Op de vergadering van De Wichelroede in Den Haag in 1937 wees hij op de betekenis van zijn folkloristische onderzoeken op boerderijen en waterputten.²⁹⁶ In de es van Odoorn lag een hoogte met prachtig geboomte, op enkele plekken na waar het hout niet wilde groeien. De roedelopers ontdekten de zoutlagen, waarvan de volksmond al de benaming 'Soltbergen' eeuwenlang kende. Hij meende daarom dat lang tevoren al wichelroedelopers aan het werk waren geweest. Zo bracht de folklore telkens door benoemingen het vroegere bestaan van roedelopers aan het licht, hetgeen Bellen aan de hand van een paar spookverhalen aantoonde. Vooral op het lugubere deel van de folklore ontmoette men telkens een soort voorbestaan van de roedeloperij. Bellen had voor dit terrein een voorkeur, speciaal voor het raadselachtige, dat aan het lugubere grensde, bijvoorbeeld de heuveltjes in de hei, welke de Drenten voor offerbergen hielden en waarvoor zij zekere vrees koesteren. De oplossing was volgens Bellen waarschijnlijk dat de opperpriester van Vries hier alleen kwam om een mensenoffer te brengen. De Vrees (!) leefde voort in gezegden als 'er gaat een dominee voorbij', aldus Bellen. Zijn toehoorders moeten met open mond geluisterd hebben.

De zieners en voorspellers, wonderbaarlijke genezingen, het magnetiseren en dergelijke verschijnselen bracht Bellen in verband met de waarneembaarheid in de roedeloperij. Er was in de wichelroede en het wichelroedelopen een zekere tegenspraak van de wet van oorzaak en gevolg. Men kon natuurlijk spreken van bijgeloof en die oplossing was wel de gemakkelijkste, hoewel de definities en opvattingen van het bijgeloof vaak hemelsbreed van elkaar afweken. Bellen dacht dat de vroegere primitieve bevolking allerlei leden met bijzondere gaven telde om die samenleving mogelijk te maken en dat de folklore een afspiegeling was van die bijzondere gaven en krachten.

Voor de praktische uitoefening bezat Bellen geen enkele aanleg: zijn ervaring was, dat de loper enkel ja of nee kon antwoorden en dat daarom de ondervrager zich zeer nauwkeurig op zijn vragen moest bezinnen. Hij betoogde dat de meer juiste bepalingen van afstanden, afmetingen, enz. gegrond waren op de zielkundige zijde van de loper. Voorts kwam Georges Lakhovski's (1869-1942) boek '*La nature et ses merveilles*' ter sprake. Daarin beschreef deze hoe hij te Parijs gezeten olie in Colombia ontdekte, door een kaart van dat land voor zich te nemen en zich op olie te concentreren. Deze omstreden auteur was ook uitvinder van een *Mehrwellenoszillator*, een apparaat om kanker te genezen. Bellen hield het voorlopig nog op het op zoek gaan naar water in Veenhuizen. Onder het toezien oog van de hoofddirecteur en diens vrouw, de kinderen en een gouvernante, werd er

295 Leeuwarder Courant, 7-1-1925.

296 Het Vaderland, 15-8-1937.

gezocht naar goed water voor het zwembad.²⁹⁷ De roedeloper vond dit op een diepte van 80 à 85 meter. Dit stuitte op groot bezwaar en een volgend onderzoek toonde water aan op een diepte van 25 à 30 meter. Dit zou echter langdurig gereinigd moeten worden en was niet reukvrij. Voor het zwembad werd uiteindelijk een andere oplossing gezocht. Een volgend onderzoek vond plaats bij het ooievaarsnest bij het tweede gesticht in Veenhuizen. Het was de taak van de wichelroedeloper om vast te stellen waarom het nest onbewoond bleef. Indien nodig zou er een betere stand voor de paal moeten worden aangegeven. Omdat dit de eerste maal was dat ze zoiets bij de hand hadden, gaf Bellen de aanwijzing aan de looper vooral aandacht te schenken aan gewaarwordingen verband houdend met mogelijke verstoringen in de oorspronkelijke schikking van geologische lagen ter plaatse. De uitkomst was dat de oorzaak van het onbewoond blijven van het nest de werking, althans dicht bij de paal, van de grond zou zijn. Op ongeveer 50 meter zuidwestelijk werd een geschiktere plaats gevonden. Ooievaars zouden plekken boven breuken van lagen in de ondergrond mijden. Volgens anderen waren het de stelsels van wateraders die hen bepaalde plekken deden mijden. Omdat men niet al te veel van de wichelroedeloper kon vergen, werd het onderzoek stopgezet. Maar het zou de moeite waard zijn dit nog eens te herhalen. Blijkbaar dacht niemand eraan dat de ooievaars op hun trektocht wel eens omgekeken konden zijn. Ook de vermindering van het aantal ooievaars in ons land had zich vlak voor het uitbreken van de oorlog al versterkt in gang gezet. Na het verplaatsen van de paal kwamen de ooievaars niet terug.

9.2 Spaans kerkhof Veenhuizen

Bijna niemand weet dat bij de inrichting van de strafkolonie Veenhuizen in 1823 het dorp al een geschiedenis van 500 jaar achter zich had. In de 19de eeuw onderging het gebied een metamorfose en ontstond de rechtlijnigheid die het nog altijd typeert. Eén van de laatste overblijfselen van het vroegere Veenhuizen is het zogenaamde Spaanse kerkhof.²⁹⁸ Deze heuvel, ongeveer 1,5 meter hoog en met een omtrek van ruim 40 meter, ligt verscholen in het bos langs de Oude Norgerweg, circa 500 meter ten noordoosten van de Stoomhoeve. De randen zijn steil, maar bovenop is de heuvel min of meer vlak. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog stelde Bellen samen met de wichelroedeloper H. Kok (Assen) een onderzoek in met het doel 'of hij op of nabij het kerkhof bijzondere gevoelsaandoeningen ondergaat, en zo ja, bepalen de aard en oorzaak daarvan.'²⁹⁹ De wichelroedeloper deelde mee dat het Spaanse kerkhof in wezen nooit een begraafplaats was geweest in de zin van het woord. Beter was te spreken van offerplaats, hoewel ook dit niet de hele lading dekte. Op een bepaalde plek werden de resten van een gebouw aangetroffen. Met de peilstok en door kort graafwerk, zo zegt Bellen, vonden ze enige halve kloostermoppen van het bekende formaat. Ook werd er een deel van een schedel van

297 Het rapport van zijn onderzoek bevindt zich in de vondstendocumentatie van het Drents Museum, onder 'aantekeningen H.J. Bellen'.

298 Vilsteren, V.T., *Het Spaanse Kerkhof, relict van een verdwenen dorp*. Waardeel 1994 no.3 p.17-21.

299 Het rapport van zijn onderzoek bevindt zich in de vondstendocumentatie van het Drents Museum, onder 'aantekeningen H.J. Bellen'.

Standbeeld van het Stryper-wyfke bij het kerkhof van Seerijp. Het Stryper Wyfke is een sage die zich in 1666 op Terschelling afspeelt. Een oud vrouwtje behoedt daarin het eiland voor verdere plunderingen door optrekkende Engelse soldaten.

een naar schatting 10 tot 14-jarig kind gevonden. Het gebouw waar de wichelroedeloper over sprak had niet op de heuvel gelegen, want onderzoek wees uit dat de brokken steen zeker enige eeuwen geleden daar verzeild waren geraakt. Bellen was er van overtuigd dat het Spaanse kerkhof niets uitstaande had met historische Spanjaarden. Als voorbeeld haalde hij veldnamen aan waar Spaans in voor kwam. Van belang zou zijn ook de kennis van oude perceelsnamen in het onderzoek te betrekken. Niet onwaarschijnlijk moest de oorsprong van het in 'Spaans' onmiskenbaar doodsbegrip gevonden worden in het Spanje van veel legenden, vooral van Keltische herkomst, waarmee dan een land bedoeld werd 'aan de overzijde,' het land der afgestorvenen. Mogelijk zouden sagen die in de omgelegen plaatsen bestonden uitkomst kunnen geven en het inzicht in het verleden kunnen aanvullen. Voor het Spaanse kerkhof hier was de volgende legende van belang. In de Spaanse tijd vermoordden Spaanse soldaten de burchtvrouw van Pittelo. Mede uit wraak overviel de ridder van Sint Jan, wiens tante zij was, de in Rolde legerende Spanjaarden. Deze werden verdreven en grote verliezen werden hen tussen Assen en Loon toegebracht. Tenslotte werden de Spanjaarden bij Veenhuizen III (d.w.z. derde gesticht) door de ridder in de moerassen gedrongen, waar ze allen omkwamen. Het zou een verklaring van de benaming kunnen zijn.

Na het onderzoek in het veld kreeg Bellen een oude kaart van 1639 onder ogen. Daarop werd ter plaatse het kerkhof met een kerkvormig bouwwerk met een toren aangegeven. Onder deskundige leiding zou een doelmatige opgraving binnen korte tijd te verwezenlijken zijn. Of hij zichzelf die leiding toedacht weten we niet. Het is er nooit van gekomen. Mogelijk kwam dit omdat de relatie tussen Bellen en professor Van Giffen, dé archeoloog in Drenthe, niet optimaal was. Overigens was

er in 1906 al een onderzoek ingesteld door de directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, J.H. Holwerda dat niet veel opgeleverd had.³⁰⁰ Duidelijk is dat alleen al het bestuderen van oude kaarten Bellen tot wonderlijke ideeën kon brengen. Tijdens een verblijf op Terschelling in 1938 vond hij naar eigen zeggen de restanten van het al lang vergeten klooster Surrijp (Seerijp).³⁰¹ Hij stelde een en ander vast aan de hand van een oude kaart van Jacob Heeren uit 1556 waarop een bouwwerk was te zien. Volgens een verhaal dat Bellen ter plekke hoorde, zou er vanuit het klooster een overdekte gang naar het Strieperkerkhof hebben geleid.

Ter plaatse vond hij kloostermoppen, sierstenen en oud porselein. Ook raapte hij scherven op van Germaans vaatwerk uit het begin van onze jaartelling. Bellen gaf zijn vondsten af aan de toen bestaande Terschellingsche Oudheidkundige Vereniging die er verder niets mee deed. Sinds 2009 wordt de ten zuiden van het oude bestuurscentrum Midsland gelegen woonkern Seerijp aangeduid met de naam Striep. Het is een verwijzing naar een zeer oude nederzetting uit ongeveer 850 die iets ten westen van het huidige gehucht heeft gelegen. Er werd destijds een klein houten kerkje gebouwd op een heuvel bij Striep. Het is de plek waar later de in 1569 door de watergeuzen in brand gestoken Sint Maartenskerk stond. Daarna werd het Strieperkerkhof een grafheuvel waarin tot 1916 nog werd begraven. De kloostermoppen die Bellen vond waren mogelijk afkomstig van het in 1545 gebouwde Hollandsche Kasteel waar later de graven van Arenberg huisden.

9.3 Noormannenpoortjes en een hand

Vanaf maart 1940 begon het *Leeuwarder Nieuwsblad* met een serie artikeltjes in negen delen van Bellen's hand over de alom bekende Noormannenpoortjes.³⁰² Vrijwel overal bij middeleeuwse kerken zijn deze vaak dichtgemetselde lage poortjes aan de noordzijde aan te treffen. Volgens een oude sage zouden de Noormannen de bevolking in het noorden hebben gedwongen deze lage poortjes te bouwen opdat zij bij het binnengaan moesten bukken voor de Noorman. De houdbaarheidsdatum van deze bekende sage was volgens Bellen verlopen, maar hij had nieuwe ideeën over de oorsprong van deze poortjes. Dit hoefde volgens hem natuurlijk niet te betekenen dat de bekende sage niet in stand gehouden moest worden. Men maakte immers ook geen einde aan het verhaal dat de kindertjes uit de kool kwamen.

Het blijkt dat Bellen alle Noormannensagen die in omloop waren kende, maar helaas is wegens het uitbreken van de oorlog het laatste deel met zijn beloofde nieuwe inzichten ten aanzien van de poortjes nooit verschenen. De artikelen zijn een herhaling van zetten en leveren geen enkel nieuw gezichtspunt op. Uit een verslag in 1935 over de Noormannenpoortjes kennen we Bellens visie en weten we waarop hij uit wilde komen.³⁰³ Onder leiding van kapitein Bellen beproefden S.A. van der Meulen uit Appelscha en Ir. H. Scherp uit Ter Apel of de in folklo-

300 Muinck, F. de, *Uit Drenthe's oudheid*, Nieuwsblad van het Noorden, 10-10-1906.

301 Nieuwsblad van het Noorden, 18-8-1938.

302 Leeuwarder Nieuwsblad, 23-3-1940 / 30-3-1940 / 5-4-1940 / 13-4-1940 / 20-4-1940 / 27-4-1940.

303 Leeuwarder Courant, 18-5-1935.

ristisch opzicht zo merkwaardige deurtjes invloed uitoefenden op de wichelroede. Op een rondreis werd de nog jonge kerk van Oud-Appelscha onderzocht, waar langs de noordmuur de roeden van beide lopers reageerden op 9 meter vanaf de noordwesthoek van de kerk. Volgens mededeling van een oude inwoner was daar in de vroegere kerk het Noormannenpoortje. Dit gegeven kwam overeen met wat ze gevonden hadden bij de kerken van Anloo en Rolde. Vervolgens kwamen de kerken van Duurswoude, Donkerbroek, Siegerswoude, Vledder, Havelte en nog drie andere niet genoemde kerken aan de beurt. Steeds werden dezelfde verschijnselen waargenomen.

Daarna onderzochten de heren twee hunebedden in de buurt van Havelte en dat leidde bij één tot hetzelfde resultaat; het waren weer Noormannen. Had Nicolaas Westendorp (1773-1836) dan toch gelijk dat zij de bouwers van de hunebedden waren? Hier sloeg Bellen de plank wat mis. Het was Westendorps leermeester De Rhoer die dit beweerde. Westendorp zelf wees dit idee krachtig van de hand. (Westendorp 1822 pag.125: *Verhandeling ter beantwoording der vrage: welke volkeren hebben de zoogenoemde hunnebedden gesticht? In welke tijden kan men onderstellen, dat zij deze oorden hebben bewoond?*)

Ook was er de opvatting van D. Buddingh (1800-1874) die twijfelde aan de rooftochten, plunder en brandschattingen van de Noormannen. Mogelijk hadden ze niet eens bestaan.³⁰⁴ Maar Bellen was zoals hij zei tot het onderzoek gekomen door zijn eigen opvatting over de geschiedenis van de Noormannen. In zekere zin moesten zij de vernielers van het leven zijn geweest. Het was niet voor niets dat de huislieden vurig baden: “a furore Normannorum libera nos Domine” oftewel: “verlos ons van de woede der Noormannen, o Heer”.³⁰⁵ In één van de kerken werd dan ook aan de noordzijde het vermoedelijke bouwoffer gevonden in de vorm van de beenderen van een jonge man!

Enige tijd later zou door toedoen van de jonge H.J.E. van Beuningen Bellen kijk op de Noormannenpoortjes totaal veranderen. Via de vereniging *De Nederlandsche Wichelroede* kwamen beide heren met elkaar in contact. Van Beuningen leerde van Bellen de kneepjes hoe met de wichelroede omgegaan moest worden, ook hoe zich te beheersen en geen foute dingen uit te halen waardoor het resultaat van zijn onderzoek te veel weerstand zou oproepen. Zo kwam Van Beuningen eens op de fiets van de Veluwe naar Assen. Voor onderweg had Bellen een lijst samengesteld met wel vijftig punten die hij met de roede moest onderzoeken om daarover bij aankomst in Assen verslag te doen. Wanneer de studie het maar even toeliet waren beide mannen samen in Drenthe onderweg om van allerlei te ontdekken. Op zeker moment kreeg Van Beuningen van de heer H.M. Duintjer uit Wildervank een in Pommeren opgegraven gemummificeerde hand, die zonder bijbehorend lichaam gevonden was, in bezit. Hij onderzocht die op het landgoed Anderstein te Maarsbergen met de wichelroede.³⁰⁶ De reden van het onderzoek was om uit te zoeken van wie deze hand kon zijn geweest en de eventuele bijzonderheden er van. Daarbij bleek dat de hand een bepaalde straling afgaf. Het was de hand van een

304 Buddingh, D., *Verhandeling van het Westland, ter opheldering der Loo-en, Woerden en Hoven, benevens de natuurdienst der Friesen en Batavieren* (1844).

305 Nieuwsblad van het Noorden, 7-6-1941.

306 Drents Museum, dossier Bellen.

De gemummificeerde hand uit Pommeren, waarvan alleen de afbeelding nog in het museum aanwezig is. (Collectie Drents Museum)

19 jarige man die een gewelddadige dood was gestorven. Het bleek dat de hand met een bepaalde bedoeling was geconserveerd en gezien moest worden als een afwerend offer. Opvallend was dat de hand spitse vingers moest hebben gehad. Dit wees op een zeer grote nervositeit. Ook duidde de hand op een grote geest, maar tevens op een gemakkelijke overheersing door andere personen. De voornaamste lijnen in de hand waren moeilijk te onderscheiden zodat van verder onderzoek moest worden afgezien.

Bellen voelde zich in verwarring gebracht door de hand uit Pommeren en deze bracht hem ten aanzien van de Noormannenpoortjes op andere gedachten. Hij begon een literatuuronderzoek en raadpleegde daarvoor onder anderen Ludwig Reinhardt *Urgeschichte der Welt* uit 1924. Als eerste vondst noemde hij een Joods grafreliëf met twee heilige palen uit 1100 voor Chr. dat in een tempel was afge-

beeld. In het Oude Testament heette het Asjera³⁰⁷, voor de latere Jawhepriesters was dit afgoderij.³⁰⁸ De twee afgebeelde figuren konden afwerende mensen zijn. Ook op Joodse priestergrafstenen stonden handen in uitgespreide houding opgesteld. Hier maakte Bellen een grote fout omdat dit de zegenende handen voor een man uit het priestergeslacht zijn. De stand van de vingers vormt de letter sjen van Sjaddai, 'de Almachtige'. Daardoor niet gehinderd ging hij verder in het oude Egypte. In een Egyptische tombe, zeer diep tussen twee andere tombes en onder een derde vond de Egyptoloog Selim Hassan (1887-1961) uit Cairo een vrouwelijke mummie in bruidsgewaad versierd met gouden diadeem, twee halssnoeren, goud bewerkte sandalen, polsen in gouden banden en de vingers van de linkerhand in goud gevat. Vervolgens vond Bellen in een niet genoemde oude Duitse krant als onderschrift bij een foto: *“Vor dem bösen Blick der Kamera sieht sich der Marokkanischer Teppichverkäufer durch spreizen seiner Finger zu schützen”*. Hier was de afwerende houding zichtbaar gemaakt. Maar er was nog meer, in de tijd der Turken ontstond in Wenen het gerucht dat Stefanus' heilige hand in Dalmatië bewaard werd. Maria Theresia kocht dit relikwie en stuurde hem naar de koninklijke burcht te Budapest. In de grot van Habostide(?) of Labostide (?)³⁰⁹(Sp.) werden honderden afdruksels van handen gevonden, met afgesneden vingers.³¹⁰ Ook bleek dat het offeren van vingers aan de goden bij primitieve volken nog voor kwam. Vervolgens komen we plotseling in Drenthe terecht waar boven het Noormannenpoortje van de kerk van Anloo volgens Bellen een man zou zijn afgebeeld met een afwerende houding van de handen (?) op dezelfde manier als aan de Spitalskirche van Tübingen! In de eerste plaats doet de vroegere noordelijke vrouweningang gezien het formaat zelfs in Bellens tijd niet denken aan wat men zou kunnen verstaan onder een Noormannenpoortje. Bovendien hebben we te maken met een zandstenen grafplaat die boven deze ingang is geplaatst. Afgebeeld is een manspersoon in zogenaamde orantenhouding: het gebedsgebaar waarmee de overledene voor het Jongste Gerecht treedt. Dergelijke grafplaten werden in de 12de eeuw in serieproductie gemaakt.³¹¹ Ondanks zijn gebrek aan kennis was Bellen met zijn inval van de afwerende handen in de wolken en begon hij te combineren. De hand uit Pommeren was duidelijk met de bedoeling om het afwerend karakter aan te geven geconserveerd. Allereerst omdat het in Bellens optiek de rechterhand was. Rechts was overal de zijde van het goede. Daarmee in overeenstemming noe-

307 2 Kon.23: Vervolgens beval de koning dat de hogepriester Chilkia met zijn plaatsvervangers en de priesters die aan het hoofd van de tempelwacht stonden, alle voorwerpen uit de tempel van de HEER moesten halen die voor Baäl, Asjera en de hemellichamen waren gemaakt. Deze voorwerpen verbrandde hij buiten de stad, op het braakliggende terrein bij de Kidron, en de as liet hij naar Betel afvoeren.

308 Reinhardt, Ludwig, *Urgeschichte der Welt* (1924), Deel II pag. 49. Hier als voorbeeld: 1 Koningen 15:13 “Zelf heeft hij zijn moeder Maäka als gebiedster afgezet, omdat zij een gruwelijk beeld van Asjera gemaakt had.”

309 Hier wordt vermoedelijk bedoeld de Grottes de La Bastide in de Hautes-Pyrénées. Er zijn hier drie grotten. De bekendste is La Grottes des Chevaux (Magdelénien IV).

310 Wanneer we er van uit gaan dat La Bastide bedoeld wordt gaat het vermoedelijk om de daar niet zo ver vandaan gelegen Grottes de Gargas, ook in de Hautes-Pyrénées. Deze is beroemd omdat daarin 150 “afdrukken” van handen staan waarvan er een groot aantal verminkt zijn.

311 P. Brood, E. Panman en K. Timmer, *Het dorp, de kerk en de Etstoel* (2006) p.74.

men we wat goed is recht. Wat niet openlijk gedaan mag worden, dus wat kwaad is, is slinks. De oude Vlaamse vorm voor ons links is slinks, onhandigheid is linksheid. Van Beuningen gaf de indruk dat het mysterie van de Noormannendeur nu opgelost zou zijn. Bellen zag de oplossing naderen, maar zag ook enige haken en ogen. Volgens hem was intussen zeker dat de Noormannenpoort bewaakt werd door een onder de drempel aanwezige geest. De bijbel kende de geheimzinnige figuur als “de Wachter aan de Drempel”. Deze geest weerde af, zoals te zien was in Anloo. De geest weerde iets af wat van buiten de kerk kwam, iets uit het noorden waar men nooit de zon te zien kreeg. In Bellens optiek betekende zon - zoon, zo was het in alle noordelijke talen. Het was te vinden in filius - helios - sol - huynos, zon is ‘zo een’ - zo’n. De zon is als de onbegrijpelijke, als de onzichtbare, als wat we zouden kunnen noemen god. De zon is het onzichtbare met grote kans op verblinding. Godheid is niets anders dan goedheid. De zon heeft als hemelstreek het zuiden, de kant van het goede en het noorden moet dan wel de kant van het kwade zijn. De geest onder de Noormannenpoort weert dus af, alles wat uit het noorden komt. Hij redeneerde verder als volgt: door de Noormannenpoort moet iets naar buiten zijn gebracht dat bij terugkeer dezelfde weg moest gaan. Dat moest dan iets boos, een boze macht, zijn. Nu is de kerkwijding bij de katholieken in wezen niets anders dan exorcitie, het zich ontdoen van boze machten. De plek wordt dus ontdaan van de aanwezige boze machten en tegen de terugkeer ervan beveiligd. Deze liturgische kwestie wilde hij Van Beuningen bij gelegenheid nog wel eens nader uitleggen. Nu was het zo, dat de machten naar de plek van de duisternis uitgebannen werden en de terugkeer werd door de afweer belet. Een oud volksgeloof zei dat de ‘wederkomers’ steeds de weg volgden die het lijk naar het graf had afgelegd. Hier rees voor Bellen de vraag of de Noormannenpoort er alleen was voor de bij de wijding verdreven machten. Of was het de vroegere uitgangspoort voor alle afgestorvenen die getuige de veenlijken naar het dodenmoeras werden gebracht? Dan kon het niet anders of de noordzijde van de kerken moest in die oude tijden de plaats zijn geweest van de grootste wanhoop. Die plaats moet men gemedend hebben en vele oude verhalen getuigden daarvan. Bellen raadde Van Beuningen aan met de wichelroede in die geest verder te zoeken. Het was de soort van absolute beïnvloeding die hij zelf naar buiten toe altijd te vuur en te zwaard bestreed.

Vervolgens stuurde Van Beuningen de hand naar Bellen voor een soort second opinion. In Assen werd het onderzoek door de wichelroedelopers Kok en Snater onder leiding van Bellen voortgezet³¹² Op de vraag of de doding verricht was uit ideële beweegredenen werd bevestigend geantwoord. De dode was lid van een gesloten gemeenschap, was geen kloosterling, maar behoorde tot een priestergroep. Mogelijk omdat zijn dochtertje tijdens het onderzoek aanwezig was werd de vraag of de dode ontmand was schriftelijk gesteld. Het antwoord was ja. Zijn dood hield verband met een taak die hem was opgelegd. Belangrijk om te weten was of de geconserveerde hand de zetel was geweest van de geest aan wie de afwerende taak was opgelegd. Was de dode te beschouwen als ‘Noormannenoffer’? Beide vragen werden volmondig met ja beantwoord. Het Noormannenoffer hield duidelijk verband met de cyclus van Meton. Zo genoemd naar de Griekse astronoom Meton

312 Drents Museum, dossier Bellen brief 22-4-1938.

van Athene (vijfde eeuw voor Chr.). Het is een 19 jarige periode of cyclus waarin 235 lunaties plaatsvinden.³¹³ Na deze cyclus staan zowel de zon als de maan weer in dezelfde positie. Al eerder was vastgesteld dat de hand van een 19 jarige was. Op het moment van de vondst in Pommeren bleek de geest nog niet tot rust gekomen. Aanvullend deelde de looper Kok mee: 'de rust is gekomen kort na de vondst en dat is bewerkstelligd door het ingrijpen van zekere zijde'. Bellen was overtuigd dat het Noormannenpoortje algemeen bedoeld was om de geesten van de overledenen te beletten dat die weer konden terugkeren in de wereld van de levenden.

313 Lunatie – een synodische maand of lunatie is de tijd tussen twee nieuwe manen.

IN DE SCHADUW VAN DE WETENSCHAP

10.1 Mobilisatie en oorlog

In april 1938 was Bellen van het 1ste regiment infanterie overgeplaatst naar het 9de regiment infanterie te Leeuwarden waarvan het depôtbataljon onder zijn bevel kwam te staan. Hij bleef in Assen in garnizoen en zo kon hij vaststellen dat bij het leggen van een waterleiding dwars over de Brink in Assen naast zwaar muurwerk en andere fundamentresten van het vroegere klooster, een viertal geraamten gevonden werden.³¹⁴ Ze lagen niet oost-west, maar zuid-noord met de voeten naar het noorden. Ook werden er allerlei sierstenen, merkwaardige glazen en beschilderd glas door hem verzameld. Bellen stelde de directie van het museum op de hoogte, maar er werd geen enkele aandacht aan geschonken. Dat is jammer omdat we tegenwoordig weten dat er in vroeger tijd op de Brink mensen zijn terechtgesteld. Zo kwam de beul in 1611 naar Assen om Willem Uterbeke te onthoofden.³¹⁵ Deze terechtstelling en nu naar het schijnt ook de oneervolle begrafenis, voltrok zich mogelijk op de Brink.

Op 11 januari 1940 woonde Bellen in de Margaretha de Heerstraat 3 in Leeuwarden. Twee maand later was dat J.W. Friesostraat 13 geworden en hadden hem de vragenlijsten van het Dialect en Volkskundig Bureau van de K.N.A.W. niet bereikt.³¹⁶

Intussen was hij vanuit Leeuwarden gedetacheerd in Den Haag om een cursus te volgen betreffende het gebruik van het pantserafweergeschut.³¹⁷ Het ging om een nieuw wapen ten dienste van de infanterie. Deze studie werd onderbroken door het uitbreken van de oorlog. Vervolgens kreeg hij opdracht de vesting Amsterdam te bezetten.³¹⁸ Na de overgave was Bellen samen met zijn vrouw en

314 Het Vaderland, 28-10-1938.

315 Sanden, Wijnand van der, en Luning, Henk, *Over galg en rad, executieplaatsen in Drenthe*, (2010).

316 P.J. Meertens Instituut Amsterdam, inv. no. 32.5. Het Meertens Instituut begon in 1930 als Dialectenbureau. In 1940 werd daar het bureau Volkskunde en in 1948 het bureau Naamkunde aan toegevoegd. Deze drie bureaus kwamen onder de paraplu van de Centrale Commissie voor onderzoek van het Nederlandse Volkseigen. P.J. Meertens (1899-1985) was eerst secretaris, later directeur van het instituut dat in 1979 naar hem genoemd werd.

317 Leeuwarder Nieuwsblad, 13-1-1940.

318 Tresoar, brief aan Gombault 25-7-1940.

Alkmaar, 3de Compagnie 9de Depotbataljon in 1939 met Bellen in het midden. (Collectie J. Lanting)

jongste dochter een dag onderweg om met trein en bus vanuit Holland naar Assen te reizen. In vergelijking tot het westen des land werkte Assen naar Bellen zeggen op hem als een sanatorium.³¹⁹ Het was nog niet bekend hoe zijn oudste dochter het zou maken. Zijn zoon, die bij de Grebbelinie vocht en zich bij Doorn gevangen moest geven, belandde in een krijgsgevangenkamp en zou weldra weer thuis komen.³²⁰ Voor de Drentse krant schreef Bellen een artikel over de 13de eeuwse muurschildering uit het leven van de Heilige maagd die tijdens de restauratie van de kerk in Anloo (1940-1944) te voorschijn gekomen was.³²¹ Hij vond het zeer belangwekkend, niet zo zeer om het kunstgehalte, als wel om het primitieve van de voorstelling en om de onweerlegbaar hoge ouderdom. De kunstenaar had geen ‘ernstige’ scholing doorlopen, maar het bleek uit de details dat hij in zijn tijd de geldende tradities goed in het oog had gehouden. Deze visie werd in 1951 door burgemeester A. Kleijn van Meppel over genomen.³²²

Op 15 mei 1941 werd Bellen alsnog als krijgsgevangene naar Duitsland afgevoerd. Onderduiken was geen optie omdat zijn gezin dan geen inkomsten zou hebben. Hij kwam terecht in een kamp voor officieren dicht bij de Tsjechische grens. In dat kamp hoefden ze nauwelijks iets te doen. Er waren Russische krijgsgevangenen die er corvee hadden. Er groeide zelfs enige sympathie voor hen, maar Bellen zal verheugd zijn geweest dat hij kort na 22 augustus 1942 weer als ambteloos burger in Assen was. Even daarvoor had mevrouw Bellen aan het Dialect en Volkskundig Bureau in Amsterdam geschreven dat haar man geen lijsten kon invullen omdat hij nog krijgsgevangen zat.³²³ Na thuiskomst kreeg Bellen wegens

319 Tresoar, brief aan Gombault 8-8-1940.

320 Drentse en Asser Courant, 1 -6- 1940.

321 P.D.A.C. 12-4-1941.

322 Kleijn, A., *De oude monumentale schilderkunst in Drenthe*, N.D.V.A. 1951 p.79.

323 P.J. Meertens Instituut Amsterdam, inv.no. 32.3.

langdurige dienst eervol ontslag uit het leger en een levenslang pensioen. De altijd zeer nadrukkelijk aanwezige mevrouw Bellen was met name ontevreden over de hoogte van het pensioen en er was veel teleurstelling over het verloop van de carrière van haar man. Het deed de sfeer in huize Bellen geen goed en Assen gonsde van de geruchten. Zelf kreeg Bellen steeds meer het gevoel dat Holwerda achter zijn overplaatsing naar Drenthe had gezeten. Op die manier zou deze een lastpost zijn kwijtgeraakt en meteen Van Giffen, waar hij nog een appeltje mee had te schillen, een hak hebben gezet, was de gedachte. Helaas is van het toenmalige 1^e Regiment Infanterie geen archief bewaard gebleven. Zo ontbreekt de mogelijkheid na te gaan of de overplaatsing als 'straf' voor het feit dat hij ondanks herhaalde aandrang van hogerhand om te stoppen, toch doorging met het verrichten van opgravingen.³²⁴

Vrijwel meteen na zijn krijgsgevangenschap nam Bellen weer contact op met het Leeuwarder Nieuwsblad over zijn artikelenserie van de Noormannenpoortjes waarvan nog een deel moest verschijnen. Charles Gombault, een Duitser die van 1925 tot 1943 als fotograaf bij de krant werkte, was zeer geïnteresseerd geraakt in de poortjes. Hij stelde voor met Bellen en Van der Meulen onderzoek te doen aan Friese kerken en dat fotografisch vast te leggen. Gombault wilde zich onder deskundige leiding bekwamen in het wichelroedelopen en met beide heren een hunebeddentocht maken. Zover is het om een of andere reden nooit gekomen. Wat door ging was zijn werk voor het Dialect en Volkskundig Bureau van de K.N.A.W te Amsterdam. Bellen was veelvuldig rond Assen en in het noorden van de provincie onderweg en had zo de gelegenheid de vragenlijsten in te vullen.³²⁵

Om zelf wat geld om handen te hebben begon hij ook met de restauratie van archeologische vondsten en de verkoop van artefacten die hij zo nu en dan zelf vond. Een en ander blijkt ook uit een brief die Bellen aan Van Giffen schreef. Het ging over een bronsvondst in Gasteren en wat beschadigde stukken historisch vaatwerk nabij een grafveld.³²⁶ Bellen had de eigenaar geadviseerd de stukken aan het Drentse museum over te dragen. De vinder meende er wel meer voor te kunnen beuren en daarom was Bellen begonnen de stukken voor hem te reinigen en te restaureren. Na een paar weken meldde de vinder dat hij de potten in juli 1949 voor 130 gulden verkocht. Van Giffen toonde zich erkentelijk voor het door Bellen gegeven advies en wilde de plek nog eens samen met hem bezoeken.

10.2 De kerk van Vries

In 1946 was in Vries een begin gemaakt met de restauratie van de aloude dorpskerk. Bellen heeft de opgravingen die tussen 11 november en 10 december plaats vonden vier keer bezocht.³²⁷ Tijdens dit door Van Giffen uitgevoerd archeologisch onderzoek zouden nabij het hoofdaltaar 153 kinderlijkjes gevonden zijn. De do-

324 Brief van Centraal Archiefdepot Den Haag d.d. 14 apr. 1983 aan Lanting (archief is in 1945 door brand verloren gegaan).

325 P.J. Meertens Instituut Amsterdam, inv.no. 32.5. Hij bood aan dit in de volgende plaatsen te doen: Bunne, Donderen, Een, Norg, Loon, Oude Molen, Paterswolde, Ter Aard, Tynaarlo en Witten.

326 Drents Museum, inv.no.105 Map Gasteren.

327 Drents Museum, documentatie Bellen.

minee van Vries, W.Tj. Klumper, sprak als eerste het vermoeden uit dat de kinderen wel eens ritueel geofferd konden zijn. Dat Noord-Drenthe destijds inmiddels tot het christendom behoorde toen deze afschuwelijke gebeurtenis plaats gevonden zou hebben, had de voorganger even niet opgemerkt. Hij volgde de archivaris Magnin die meende dat Willehadus (740-789) het heidense heiligdom ter plaatse in een christelijke kerk veranderde. Dominee Klumper was goed bevriend met de wegens collaboratie veroordeelde wichelroedeloper S.A. van der Meulen en deelde veel van diens opvattingen over de Isis-cultuur. Klumper was ook geïnteresseerd in de getallensymboliek van de tarot. Een halfronde wand van zaagtanden boven de westingang van de kerk in Vries gaf het getal 37. De gemiddelde lichaamstemperatuur van de mens is 37 graden. Als die oploopt tot 42 graden sterft hij. Hij moet dan in de andere wereld verantwoording afleggen over zijn leven voor de 42 rechters van Osiris. Later zou hij er een boek over schrijven.³²⁸ Tijdens een lezing in Oudega vertelde Klumper over het zonnerad met 37 stralen van de kerk in Vries. De getallen 18 en 19 samen is 37, overeenkomende met een zon- en maanjaar. Zoiets viel ook op te merken aan de kerk van Oudega. Het waren de symbolen van licht en duisternis of van het leven en de dood.³²⁹

Bellen die de archeologische onderzoeken in Vries volgde is vrij zeker medeverantwoordelijk voor de wonderlijke ‘geschiedkundige’ uitspraken van de predikant. Bellen had ooit een excursie meegemaakt waarbij wichelroedelopers bij de kerk van Oud-Leusden het Noormannenofer vaststelden dat bestaan zou hebben uit een kind.³³⁰ Ook was er onderzoek gedaan naar een onderaardse gang die gelopen zou hebben van Heiligenberg onder het Landgoed Nimmerdor³³¹ door naar de toren van Oud Leusden. Natuurlijk stond er volgens de sage een oud klooster in de buurt.³³² Bellen maakte naar aanleiding van de gevonden kinderlijkjes in Vries een uitgebreide studie van vergelijkbare situaties. Hij schreef dit op in zijn oude agenda over het jaar 1932. Zo was er de legende van Sinterklaas waar wegens voedselschaarste drie kinderen gedood werden. Dan was er de kindermoord in Bethlehem waar talrijke pasgeboren kinderen gedood werden om één bepaalde knaap te ‘verderven’ zoals hij het noemde. Ook de Bosjesmannen doodden de kinderen die economisch te veel waren. En dan was er nog de Moloch, de god van het vuur, een Kanaänitisch-Fenicisch-Carthaagse afgod waaraan kinderen werden geofferd. In de Hebreeuwse bijbel komt deze godheid ter sprake. Het offeren aan deze afgod wordt hierin streng veroordeeld. Van de Judese koning Manasse staat vermeld dat hij zich hieraan schuldig maakte.

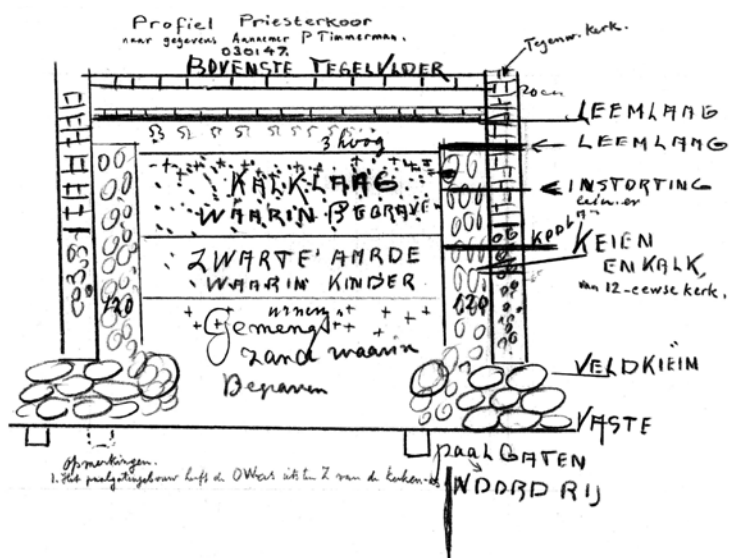
328 Klumper, W.Tj., *Getallen-symboliek: kleine Arcana, tarot en profetie, de betekenis der tarot-kaarten, de tarotkaarten op een rij* (1967). De tarot bestaat uit 78 kaarten. De 22 kaarten van de grote Arcana vormen het hart van de tarot. Zij vertegenwoordigen de grote thema's in het leven. Daarnaast zijn er nog 56 kaarten van de kleine Arcana. Die staan voor de gebeurtenissen van alledag.

329 Fries Dagblad, 18-11-1946.

330 Het Vaderland, 29-10-1935.

331 Aan de Leusderweg werden in 1640 woeste gronden gekocht door Everard Meyster, dichter en aristocraat. Hij legde er een geometrische tuin aan met vele naaldbomen. Meyster ‘schreef: “‘t is Nimmerdor, dat is te seggen altoos groen”. Tijden de Tweede Wereldoorlog ging het huis verloren.

332 De Eembode, 29-10-1935.

Schets van de opgraving tijdens de restauratie in het koor van de kerk te Vries, naar gegevens van Ds. W.Tj. Klumper. (Collectie Drents Museum, dossier Vries)

Dominee W.Tj. Klumper van Vries nodigde naast Bellen de wichelroedelopers H. Kok uit Assen en J.H.H. Snater (tuinman van T.H. Oldenhuis Gratama) te Assen uit om hun krachten in het koor van de kerk te beproeven. Volgens de één dateerden de kindergraven uit 100 na Chr., volgens de ander uit de tijd van de Noormannen. Alle twee waren ze er van overtuigd dat de kinderen op gruwelijke wijze waren vermoord. Dit zou gebeurd zijn in de noordoosthoek van het koor.³³³ Uiteindelijk verwierp dominee Klumper de theorie van de Noormannen.³³⁴ Volgens hem was het ook een mogelijkheid dat het hier om een hecatombe, een groot offer, van kinderen bij de stichting van het gebouw betrof. Maar het meest neigde hij nu naar de verklaring dat onze voorouders hier leefden in stamverband, of uitgebreid familieverband, op een betrekkelijk kleine oppervlakte. Het hoofd van de nederzetting moest, vooral in tijden van hongersnood, toestemming geven of een pasgeborene in leven mocht blijven. Hongersnood zou de boosdoener zijn. Deze conclusie zal uit de koker van Bellen gekomen zijn.

Al deze mystieke roerselen berusten op fantasie en verstrekken geen enkele wetenschappelijke bijdrage aan de geschiedenis van het oude godshuis in Vries, maar dominee Klumper haalde er wel de encyclopedie van de domheid mee.³³⁵ Toch bleven de verhalen rondom de kerk intrigeren en leidden die tot nog meer wonderlijke speculaties. Zelfs de bekende kerkhistoricus Regnerus Steensma schreef in 1977 dat de kinderen vermoedelijk uit het gehele Noordenveld aangevoerd zou-

333 Drents Museum, collectie Bellen, brief ds. H. Praamstra.

334 Klumper, W.Tj., *De kerk te Vries in restauratie*, Maandblad Drente april 1947.

335 Boxel, M. van, *Morosofie: Dwaze wijzen en wijze dwazen in Nederland en Vlaanderen* (2001) 215-216. Ook Jan Evert Musch komt in dit werk voor met zijn stenenkunst-theorie (p.217) en Frits Bom die beweert dat de hunebedden geen graven waren, maar onderaardse bunkers (p.216).

den zijn om begraven te worden op de heiligste plek achter de Madonna, zij was immers de patrones van de kinderen! Ook leidde het tot de vraag of de Drenten en een deel van de Groningers mogelijk van de Vikingen afstamde.³³⁶

Ten Berge vroeg zich af of de Rattenvangerssage van Hamelen van rond 1286 iets met de kinderlijkjes in Vries te maken had. De man lokte met zijn fluitspel zo'n 132 kinderen mee de stad uit en verdween met hen. Ook de dichter Jan Kooistra merkte in een artikel in de Leekster Courant de merkwaardige overeenkomst op tussen de vondst van zoveel kinderlijkjes in Vries met de bekende sage van de rattenvanger. In het in 1983 verschenen *Volkstümliche Feste* schrijft Leander Petzoldt dat de rattenvanger wel eens een bode van de bisschop kon zijn geweest die de kinderen meenam naar een gebied verderop om dat in cultuur te brengen, als het ware om een nieuw Hamelen te stichten. De vraag is natuurlijk of dit ooit bevestigd kan worden. In de jaren negentig van de vorige eeuw kwam er een team van het occulte radioprogramma Het Zwarte Gat naar Vries dat een rondleiding kreeg van de voorzitter van de Historische Vereniging Vries, Harry Kraay en in zijn kielzog Wigholt Vleer. Paragnoste Marion Dietrich constateerde dat de kinderen voor de kerk waren vermoord. Later, zittend op een nabijgelegen terras, werd het gezelschap plotseling getroffen door een windvlaag. De eeuwenlang gevangen krachten en emoties in de kerk waren door de ontdekking bevrijd, aldus de paragnoste! Tot een uitzending van de resultaten is het echter nooit gekomen.

Ook in Vleer's *Leylijnen en Leycentra in de Lage Landen* wordt er aandacht aan de kerk van Vries besteed.³³⁷ Volgens hem moesten er mensen en kinderen terecht zijn gesteld. Een leycentrum lag in het koor van de kerk. Dan voert Vleer Prof. Dr. Hans Kuhn (1899-1988), een germanistisch mediëvist op die beweerde dat Vries met zekerheid het stamland van de Friezen zou zijn. Toen die zich op kwelders vestigden, kwamen ze uit Drenthe, vooral uit de omgeving van Vries en Zeijen.³³⁸ Vleer voegt hieraan toe dat vanuit dit sterke knooppunt in Vries een 74 km lange leylijn loopt via Opeinde naar het supercentrum Wijnaldum. Ieder is het er over eens dat de kerk van Vries vroeger een belangrijke rol moet hebben gespeeld. Hij moet gebouwd zijn op een plaats waar diep in de grond wateraders bij elkaar komen. Zo zou het levende Godswoord verkondigd worden boven een kruispunt van levend water...

Al was het curieus, de redactie van *Geschiedenis van Vries* (2003) maakten zich geen zorgen over de kinderlijkjes in het koor van de kerk. De behoefte de kinderen ter aarde te bestellen zo dicht mogelijk bij de plaats waar voorheen het altaar stond, achtten ze zo intens dat de inhumatie daar in de 9de à 10de eeuw in twee, een enkele keer zelfs in drie lagen boven elkaar, plaats vond. In de rest van de kerk kwamen nauwelijks kindergraven voor.³³⁹

336 Steensma, R., *Langs de oude Drentse kerken*, 1977 ; R. ten Berge, *Waren de Drenten en een deel van de Groningers Vikingen?* 1996 p.22 en 48.

337 Vleer, W.T., *Leylijnen en leycentra in de Lage Landen; 200 heilige plaatsen in Nederland en Vlaanderen*. 1992 p.128.

338 Khun, Hans *Die Name der Friesen*. It Beaken XXV nr.4 (1963).

339 Gerding e.a., M.A.W., *Geschiedenis van Vries* (2003) pag.82. De resultaten van de opgraving zijn niet gepubliceerd.

10.3 Spiritualisten

In 1947 trad Bellen op als spreker bij de spiritualisten-vereniging Harmonia die in Rolde bijeen kwam.³⁴⁰ Het spiritisme is een theorie die stelt dat de mens na zijn dood als geest voortbestaat en in staat is om met nog levende mensen te communiceren. Bellen sprak over de belangrijke rol die Rolde in het recht heeft vervuld. Het volk in Drenthe spreekt niet van Rolde, maar van Raól, lang uitgesproken. Dit woord betekend in het tegenwoordige Nederlands rol en men verstaat daaronder het gerecht, ook het opgerolde perkament, waarop vroeger de rechten en wetten werden geschreven, de rol. Nu nog spreekt men van: de zaak staat op de rol, d.i. de zaak komt voor het gerecht. Ook in de naam Ballerkuil is dit rechtsbegrip volgens Bellen duidelijk bewaard gebleven. De kuil ligt vrijwel onder de rook van Rolde, maar behoort onder het tegenwoordige Balloo. Dit woord bestaat uit bal en loo. Bal hebben we nog in ons oude woord balie, d.i. het hekje voor de rechtbank, ook wel de rechters zelf. Voor de balie komen is voor het gerecht verschijnen, enz., en loo is hogere, heilige plek³⁴¹ en dus is Balloo de heilige plek van het gerecht – zeer vermoedelijk in verre voorchristelijke tijden. In de Ballerkuil werden de vonnissen dan waarschijnlijk uitgesproken, in Rolde werden ze uitgevoerd. En in Rolde werden de rollen waar de wetten op geschreven stonden, bewaard. Aldus de eigenzinnige redeneringen van Bellen.

Het was overigens een club waar hij zich geheel thuis voelde. Nog voor het begin van de bijeenkomst in Rolde was P. van Dorland uit Apeldoorn na aankomst met een klein gezelschap een wandeling gaan maken over de (Kerk)Brink. Hij was nog nooit in Rolde geweest en met de plaats in alle opzichten onbekend. Toen hij het kerkterrein naderde nam hij voor de tweede keer in zijn leven een tafereel waar uit een zeer ver verleden. Een grote groep mannen, als priesters en ook gedeeltelijk als rechters gekleed, bewoog zich uit westelijke richting; zij gingen in witte en kleurige gewaden; daarachter volgde een groep krijgslieden, in wier midden een ongeveer 30-jarige man in gebogen houding en met op de rug gebonden handen.

Achter deze groep aan kwam een massa volk. Het geheel was op weg naar het kerkterrein, waar een berechting zou plaats vinden. Bij nadering van de kerk zag Van Dorland de grond in het rond met bloed bekleet: grote bloedvlekken waren op de toren- en kerkmuren te zien. Rondom het kerkterrein was een gracht. Aan de noordzijde van de kerk zag hij een hele rij graven en daar was ook een put. Het geheel maakte zo'n grote indruk op hem dat hij meermalen zei: 'dit is een bloedkerk, dit is een gruwelijke bloedplaats.' Tijdens de bijeenkomst in de vergaderzaal deelde Van Dorland zijn bevindingen aan de aanwezigen mee. Bellen verklaarde met stijgende verbazing naar Van Dorland te hebben geluisterd. Hier vernam hij voor het eerst een instemming zo onverwacht, in zo plastische vorm en dan van iemand die de gave had van het tweede gezicht, die geheel onvoorbereid was en geheel onbekend met Rolde en zijn verleden. Dit overtuigde hem van zijn eigen gelijk, waarbij hij er de aandacht op vestigde dat 'de geleerde oudheidkundige het niet met mij eens is, er zijn echter meer denkende oudheidkundigen, dan alleen

340 Luning, H.M., *Harmonia, Nederlandse spiritualisten in Rolde bijeen*. De Kloetschup sep. 2004 p. 2-8.

341 Loo is bos.

deze geleerde'. Daarna toog het hele gezelschap onder leiding van Bellen met of zonder wichelroede naar de hunebedden in Rolde. Vervolgens werden door verschillende helderzienden de op deze dag gedane waarnemingen uitgewisseld. En daaruit bleek ook duidelijk dat van Gene Zijde, uit het land van de overzijde, de dag niet was overgeslagen.

Na ongeveer een maand waren de heer en mevrouw Van Dorland weer in Rolde. In gezelschap van notulist Bellen begaven ze zich weer naar de Kerkbrink. Bij het transformatiehuisje hielden ze halt. Van Dorland nam er een massa volk waar die zeer ouderwets gekleed was. Op de plaats van het gebouwtje verscheen een kapel, waar een plechtigheid plaats vond. Van Dorland liep naar de kerk. Ongeveer vijf meter van de toren zag hij graven van aanzienlijke overheidspersonen. Nabij de kerk bewogen zich priesters in bruine pijen en in satijnen kleren die een metalen ring als aureool om het hoofd droegen. Aan de noordzijde van de toren zag hij een jammerende vrouw. Dicht langs de torenmuur had Van Dorland een gevoel van afgrijzen, alsof zich daar schandelijke dingen hadden afgespeeld. Hij zag hele stoeten biddende lieden naderen uit alle richtingen, vooral uit het oosten. Er waren veel vrouwen bij die in leren zakken water meebrachten en over de graven sprenkelden. Aan de noordzijde van de kerk tussen de 2de en 3de steunbeer werden mensen geradbraakt. Terwijl dit gebeurde bewoog zich een priester met een duister uiterlijk rond de kerk. Hij was in het wit, droeg een rozenkrans en een houten nap. Hij eiste offers van het publiek. Een schreiende vrouw klampte zich aan hem vast, maar hij stootte haar van zich af.

Er naderden veel karren, vooral uit het noorden, getrokken door runderen en bezet met soldaten, waarvan de beenbekleding door gekruiste riemen bijeen gehouden werd, gelijk in Gallische en Frankische tijden. Op de eerste wagen zaten de dapperste strijders. Uit het Noormannenpoortje kwamen in een rij diepgebogen mannen die iets met zich mee voerden, wellicht iets dat voor offers bestemd was; er waren geen vrouwen bij. Het was vanuit Dorlands visioen duidelijk dat Rolde een zeer belangrijk middelpunt was, de zetel van een centraal kerkelijk gezag dat zich over geheel Nederland en zelfs ver daarbuiten liet gelden.

Daarna verliet het gezelschap het kerkelijk erf en liep Van Dorland zonder dat hij de weg kende richting de Ballerkuil. Hij zei de rechters en priesters te volgen en sloeg zonder aarzeling een tamelijk verscholen voetpaadje in. Na het inslaan van dit pad aarzelde hij even, de priesters gingen niet over het paadje, maar door het kreupelhout rechtstreeks naar de Ballerkuil. De Van Dorlands en Bellen passeerden het draaihek en betraden de kuil. De beschuldigten in het visioen kwamen van de andere zijde en werden geblinddoekt. Een voor een moesten ze plaatsnemen voor de grote steen in het midden van de kuil. Hiervoor lag een kleinere steen waarop de beschuldigde desgewenst een gebed kon doen. Nu kwamen de zeven rechters binnen en namen plaats in hun zetels aan de noordoost wand. De opperpriester in het midden en de drie rechts van hem in lichte, de drie links in donkere gewaden. De beklaagde werd van zijn blinddoek ontdaan en de rechtspraak begon. Werd de doodstraf uitgesproken dan werd de beklaagde in de gelegenheid gesteld een buiten de kuil geplaatste kar met een grote steen er op over de wal in de kuil te trekken. Dit was een godsoordeel, slaagde hij niet dan werden zijn handen met de duimen binnen de vingers geklemd en vastgelijmd waardoor

hij weerloos werd. Een dun, sterk koord of riem werd om zijn hals gelegd, zodat hij bij een poging om te vluchten zichzelf wurgde. Er was zelfs een kans dat de scherpe banden het hoofd van de romp scheidde. Na de terechtstelling werd het lijk geborgen op een daarvoor bestemd stuk grond tegen de oostwand van de kuil. Het al genoemde perceel struikgewas bevatte, volgens Van Dorland, in de grond nog veel wat betrekking had op de rechtspraak in oude tijden en nog altijd ging de opperrechter iedere nacht rondom de Ballerkuil.

Hoewel er in 1895 in de Ballerkuil nog een door historici geësceneerde oud-Germaanse rechtspleging is nagespeeld, blijven we zitten met een merkwaardig probleem. Zoals we nu weten kocht de provincie in 1847 de verkeerde kuil aan... In de bronnen vinden we geen enkel bewijs van het gebruik van de Ballerkuil als vergaderplaats. Wat werd aangezien voor de Ballerkuil is een kuil die in 1846 iets werd uitgediept en met eikentelgen beplant. Op grond van het steile reliëf van het omringende stuifzandgebied is het waarschijnlijk dat het hier jong stuifzand betreft en dat deze kuil zeker niet ouder is dan de late middeleeuwen.³⁴² Het is daarom niet waarschijnlijk dat de Etstoel, Drenthes hoogste gerecht, er vergaderd heeft.

Aangedaan door wat hij van de spiritualisten te horen kreeg ging Bellen er toe over de werken van George Zorab (1898-1990) te lezen. In de jaren veertig en vijftig was hij met Tenhaeff de belangrijkste publicist over parapsychologische verschijnselen, bijvoorbeeld met *De jacht op het spiritische bewijs* (1940) en andere werken. Zorabs belangstelling evolueerde van spiritisme en mediums tot de bestudering van helderziendheid, proscopie en psychokinese (het op paranormale wijze doen bewegen van voorwerpen). Als het even kon bracht Bellen zijn tijd door in de leeszaal van de bibliotheek in Assen om alles op deze terreinen in zich op te zuigen.

10.4 Aardstralen en het voorkomen van onheil

De meest geheimzinnige kant van kapitein Bellen is na de Tweede Wereldoorlog zijn handel in zogenaamde ontstralingskastjes, die geplaatst werden om de gevreesde aardstralen af te leiden. Het druiste in tegen de reguliere wetenschap, maar deze handel legde hem geen windeieren. Met name zijn vrouw was sterk gekant tegen deze activiteit en het leidde tot veel onenigheid. Op folkloristisch gebied had Bellen in Drenthe een zekere naam, zijn gemakkelijke omgang met mensen en zijn in de kranten breed uitgemeten ontdekkingen riepen bij het publiek vrij algemeen groot ontzag op. Op het hoogste niveau was er wel discussie over de kastjes die vaak negatief uitpakte, maar een vertrouwenwekkend persoon die men kende kreeg al gauw het voordeel van de twijfel. Bovendien drong Bellen zijn kastjes niet op, het gesprek zorgde er eerder voor dat de klant zelf verlangend naar het ontstralingsmechanisme uitzag. Zijn werkwijze was dat hij eerst een plattegrond van het huis tekende en er vervolgens mee naar de wichelroedeloper ging om de aardstralen vast te stellen. Daarna kwam Bellen bij de klant terug met het resultaat. Het vervolgens bestelde kastje liet hij maken bij een bekende fietsenmaker in

342 Brood, P. *Geschiedenis van Rolde*, (1993) p. 80.

Anti

Aardstralen

zijn onze

nieuwe MATRASDEKKEN

Beschermers tegen de gevaarlijke invloeden van aardstralen, vochtwerend en afneembaar. Deze gezondheids-matrasdekken zijn als een beschermende hand voor Uw gezondheid.

1 persoons 24.50
2 persoons 29.50

Niet duur dus, want voor f10.- à f15.- méér hebt U onder Uw bedstel een beschermer die geen aardstraal doorlaat.

VERHAGEN

Woninginrichting

Bedden - Dekens - Tapijten - Gordijnen

Herestraat 24 - Groningen
 Rijksstraatweg 220 - Haren

en nu **op ieder bed**
een anti aardstraal-dek

Aardstralen stonden sterk in de belangstelling en ieder probeerde een graantje mee te pikken. (Nieuwsblad van het Noorden, 9-12-1952)

Assen. In Groningen was iemand die zijn ontstralingskastjes openlijk in de krant aanpreekt, maar de alom in Drenthe bekende kapitein Bellen pakte het heel wat voorzichtiger aan.

De reguliere wetenschap stond wat betreft de aardstralen met de rug tegen de muur. De bevindingen van het Duitse departement van volksgezondheid omtrent het voorkomen en de werking van aardstralen werden in ons land onder meer gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Geneeskunde*. Enige vooraanstaande Nederlandse artsen voegden er in hun commentaar bij dat zij hoopten dat het Nederlandse publiek zich wijzer zou tonen dan het Duitse en zich niet het geld uit de zak zou laten kloppen voor de niet bestaande kwaadaardige stralingen.³⁴³

Het is een feit dat de gewone Nederlander zich voor de Tweede Wereldoorlog weinig druk maakte over het al dan niet voorkomen van aardstralen. Toch waren er op het platteland wel mensen die oren hadden naar de beweerde verderfelijke

³⁴³ Zorab, G., *Wichelroede en aardstralen*, 1952 p.104.

invloed van deze straling op oogst of huisdieren. Zij lieten zich overhalen hun terrein door een wichelroedeloper te laten onderzoeken. Doch de vrees voor aardstralen werd in de jaren na de oorlog aangewakkerd door allerlei tendentieuze propaganda en pseudo-wetenschappelijke argumentatie. Er ontstond een ware hausse in de wichelroedeloperij en in de handel van afschermingsapparaten. Niet te toetsen beweringen werden door het goedgelovige volk als zoete koek aangenomen en als onbetwistbare waarheid aanvaard. Vooral dankzij de agressieve verkoopmethoden van de paranormaal genezer J.G. Mieremet (1885-1967), een leerling van Gustav Freiherr von Pohl³⁴⁴ die ook octrooi had op zijn kastjes, bereikte de belangstelling voor verschijnselen als aardstralen en wichelroedeloepen eind jaren 1940, begin jaren '50, een hoogtepunt. Mieremet spoorde met behulp van de wichelroede 'kankerhuizen' op en smeerde de slachtoffers zijn eigen kastjes aan. Meest boeren werden het slachtoffer van zijn praktijken, vooral als ze te kampen hadden met ziekte in het gewas of bij het vee. Mieremet praktiseerde van 1935 tot 1966 en begon in 1937 het maandblad *Astrologie en Uw Toekomst*. Ook publiceerde hij onder verschillende pseudoniemen horoscopen in diverse tijdschriften. Hij was lid van het Nederlands Astrologisch gezelschap, maar was vooral actief als wichelroedeloper en bestrijder van de voor de gezondheid van mens en dier zo schadelijk geachte aardstralen. Ook was hij oprichter van het Eerste Nederlands Bureau voor Wichelroedeonderzoek tegen Gezondheidschade en Bodeminvloeden in Wassenaar. Maar Mieremet zou vooral naam maken als producent/leverancier van het aardstralenkastje type Poverni dat hij voor 125 gulden per stuk verkocht. Zo was hij in de vijftiger jaren actief op paleis Soestdijk waar hij aardstralen opspoorde om de ongesteldheden van de Koninklijke familie en hun paarden te bestrijden. Ook plaatste Mieremet zijn kastjes in het stadhuis van Zandvoort en in het Amsterdamse Concertgebouw. Toen de onderwijsinspectie een katholieke school in Twente geen toestemming gaf voor de aanschaf van zo'n toestel, greep minister Cals persoonlijk in en kreeg de school het gewenste kastje.³⁴⁵

In 1949 schreef Mr. J.J. de Reede een artikel in het blad *De Ingenieur* over aardstralen en afschermingsapparaten. Dit artikel verscheen ook in allerlei kranten. Het gerucht dat de Koninklijke Academie van Wetenschappen een studiegroep zou vormen juichte hij zeer toe. De kwestie van de aardstralen had al veel pennen in beweging gebracht en dat was geen wonder. Niet alleen fysische verschijnselen als groeibelemmering, onvruchtbaarheid, slapeloosheid, hoofdpijn en kanker werden geweten aan aardstralen, ook geestelijke aberraties zouden aan het optreden van aardstralen kunnen worden toegeschreven. Onze voorouders wisten al te vertellen dat de bijen meer honing produceerden wanneer de korven juist op een kruising van wateraders waren geplaatst. Ze hielden wel degelijk rekening met energiezones. Het kon niet anders of de theorie omtrent de aardstralen over allerlei ongeweten en onverklaarbare verschijnselen moesten voor velen wel een grote bekoring hebben. Het ontbrak dan ook niet aan attesten van tuinders, kwekers en veetelers die met hun ervaringen in de bres stonden voor het bestaan van aardstralen en de deugdelijkheid van de toestellen waarmee de werking van

344 Pohl, Gustav von, *Erdstrahlen als Krankheitserreger*, Munchen 1932.

345 Renckens, Cees, 2001, *Genezen is het woord niet. Biografische schetsen van de twintig meest notoire genezers van de twintigste eeuw*. Skeptische notities 14. Utrecht. 95-98.

deze stralen zou worden geneutraliseerd. Het geheimzinnige en bovennatuurlijke had nog altijd grote aantrekkingskracht en de officiële wetenschap kwam er bij het grote publiek niet altijd goed af. Daarom was het wenselijk dat de kwestie voor een bevoegd forum werd gebracht. De oude Willem Drees rook een kwakzalverscomplot tegen de argeloze bevolking, en gaf opdracht tot een nadere studie 'naar de realiteit en de geaardheid' van het vermeende ongerief. De Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen stelde een Aardstralencommissie in onder leiding van de fysicus J. Clay met als leden S.T. Bok, G.G.J. Rademaker en M.G.J. Minnaert. Ze spraken met mensen die hun ledikant hadden verplaatst, ze liepen met gevestigde wichelroedelopers mee langs hun klantenkring en ze deed zelf een grote hoeveelheid onafhankelijke pendelproeven. Na vier jaar moest ze tot de onverbidelijke slotsom komen dat aardstralen niet bestonden. In geen enkel der onderzochte gevallen bewezen de kastjes haar deugdelijkheid als opsporingsapparaat van hetzij bekende, hetzij onbekende verschijnselen.³⁴⁶ De grafkelder onder de kerk in Wierd die zulke krachtige aardstralen zou hebben dat lijken er mummificeerden, een ander beweerd merkwaardig effect van aardstralen, bleek enigszins tochtig te zijn, zodat ondanks de tamelijk hoge vochtigheidsgraad vlees en dergelijke konden uitdrogen eer rottingsprocessen een kans kregen. De Limburgse pastoor Mullenders was een bestrijder van de uitkomsten van de commissie en concludeerde op grond van eigen ervaringen, gecombineerd met het feit dat volgens hem de onderzoeken niet onder de juiste omstandigheden hadden plaats gevonden, het tegenovergestelde.

Ter afscherming van de schadelijke invloed kon men gebruik maken van zware metalen, die door hun elektronen als het ware de zuigkracht van de aardstralen bevredigden en de andere materie vrijwaarden voor het verlies van elektronen. Men kon ook gebruik maken van afschermingsapparaten, toestellen die door aardstralen geïnduceerd werden, waarbij een verschil van een halve golflengte ontstond. Ze drukten als het ware tegen de aardstraal in en beschermden op die manier de andere materie.³⁴⁷ Zo was hij een van hen die de twijfel aanwakkerde en het daardoor aan de stok kreeg met de vereniging tegen de kwakzalverij. Het kwam zelfs tot een proces tegen een wichelroedeloper. S. Koster te Leens werd echter vrijgesproken van oplichting, die volgens de beschuldiging hieruit bestond dat hij anti-aardstralenkastjes aan de man bracht onder voorspiegeling, dat daardoor de schadelijke werking van aardstralen zou kunnen worden ondervangen.³⁴⁸ De openhartige verdachte verklaarde zelf dat hij tot het inzicht was gekomen dat het oplichting was. Hij had bij een boer die met veel onvruchtbare koeien zat, verklaard dat er een zo sterke straling heerste in de stal dat de betonnen vloer erdoor gescheurd was.³⁴⁹ De officier van Justitie constateerde dat de aardstralen in hetzelfde vlak lagen als de in deze periode ook steeds weer opduikende vliegende schotels. Hij vroeg drie maand voorwaardelijk en een civiele vordering van f300, -. De rechtbank achtte het bewijs van opzettelijke oplichting echter niet

346 Rapport K.N.A.W.-commissie tot Onderzoek van het Wichelroede- en Aardstralenprobleem p.364.

347 Limburgs Dagblad, 28-5-1954.

348 Friese Koerier, 14-4-1955.

349 Leeuwarder Courant, 31-3-1955.

geleverd omdat gebleken was dat ook hogere officiële instanties zoals het departement van Justitie en Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen bepaalde vertrekken met een kastje hadden afgeschermd.

Bij de behandeling van de begroting van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening in de Tweede Kamer in 1955 heeft het kamerlid Vondeling aan minister Mansholt gevraagd wat de regering dacht te doen tegen de praktijken van de wichelroedeloers en van hen die, vooral op het platteland, kastjes verkochten die aardstralen zouden neutraliseren.³⁵⁰ Mansholt was blij met het rapport van de Academie van Wetenschappen dat juist was uitgekomen. Hij wilde er daarom een eind aan maken. Het is opvallend dat aardstralen in deze jaren zoveel ophef veroorzaakten. Dit is vermoedelijk voor een gedeelte te danken aan de atoombom op Hiroshima/Nagasaki en de daaropvolgende proeven in zowel Amerika als Rusland. In die zelfde periode zie je ook in stripverhalen allerhande mysterieuze stralen opduiken. Via de pers is het begrip “straling” als gevaarlijk in de belangstelling gekomen, maar bijna niemand heeft enig idee wat het is. Dat nucleaire straling op de achtergrond meespeelt is ook te zien aan de opmerking over “de zuigkracht van elektronen”. De koppeling met dat andere koudeoorlog fenomeen, de vliegende schotel, is daarom nog niet zo gek. Hoe dit moge zijn, de aardstralenkastjes bleven goed in de markt liggen.

350 Leeuwarder Courant, 18-5-1955.

NAAR EEN EENZAAM EINDE

Uit wat nu over Bellen geschreven is kunnen we opmaken van doen te hebben met een intelligent persoon met sterke en zwakke kanten die zich voornam in het leven vooruit te willen komen. Dit ondanks het ontbreken van de financiële middelen daartoe. Via de lange weg maakte hij een zekere carrière in het leger en gebruikte zijn kennelijk veel voorhanden zijnde vrije tijd alles te lezen wat hij in handen kon krijgen over zijn vele interessen. Daardoor kunnen we gerust stellen dat hij na verloop van tijd een grote mate van veelzijdigheid bereikte. Wat betreft zijn lengte kwam hij nog juist in aanmerking om soldaat te kunnen worden en de militaire carrière verliep probleemloos. Zijn conduxtestaat vermeldt als enige bijzonderheid dat hij in 1909 behept was met psoriasis in geringe graad in de linker kniekuil en linker lenden. En op 6 december 1924 kreeg Bellen de gebruikelijke, al in 1844 ingestelde, onderscheiding voor langdurige Nederlandse dienst als officier.

Als amateur-archeoloog toonde Bellen zich een scherp waarnemer van het landschap, die in hoge mate gedreven werd door nieuwsgierigheid en hebzucht. Hij straalde uit de wetenschap te willen dienen, maar uiteindelijk was hij ook schatgraver. Daarbij bleef hij niet leunen op professionele archeologen als Holwerda en Van Giffen. Bellen hield er een netwerk aan wetenschappers op na waarmee hij in contact stond en las met geestdrift hun geschriften. Daardoor betrad hij, zonder valkuilen te ontlopen, nieuwe wegen, boekte naar eigen zeggen grote successen en wist dat groots naar buiten te brengen. IJdelheid was hem niet vreemd. Toch moet Bellens interpretatie van de bevindingen soms gewantrouwd worden, zeker wanneer boeren en andere buitenlui hem van gegevens voorzagen. Dat hij de oudste percelen land herkende aan de gebogen grenslijnen, in tegenstelling tot de jongere die naar zijn zeggen na de bekering tot het christendom ontstonden toen men volgens hem overal rechte lijnen trok, kan moeilijk ernst genomen worden.³⁵¹ Maar vaker had hij het bij het rechte eind en was hij in het veld een goed waarnemer. Een vennetje op de heide stelde hij zich voor als een zilveren medaille op een paars kleed. Het zou vroeger wat groter zijn geweest, hij zag dat aan de dopheide, die groeide alleen waar water in de grond was. Aan het voor komen van dophei, zonedauw en kleine kruipende wilgjes herkende hij dat er een oerlaagje in de grond moest zitten die het water belette weg te zakken. Het gaat hier inderdaad om ondoorlatende natte plekken in de heide of om venranden. Alleen spreekt men in dit geval tegenwoordig van een B-horizont. Vakarcheologen staan wantrouwend ten

351 Algemeen Handelsblad 24-10-1927.

opzichte van Bellens kompasrichtingen en constateren dat hij de neiging had tot te sterke schematisering van zijn opgravingsplattegronden.³⁵²

Bellens visie is over het algemeen gebaseerd op zijn eigen waarnemingen. De zandwoestijnen waar volgens hem eenzaamheid en stilte woonden en waar alleen de wind steeds wisselende rimpels trok. Hij zag mensen die soms op de hoge bergjes klommen om in de verte te turen, maar ze bedachten naar zijn overtuiging niet welke schat onder hun voeten verborgen kon liggen. Bellen zag op zijn gevonden schatten merkwaaardige versieringen en meetkundige verhoudingen. Dat was volgens hem niet het werk van wilden met dierenhuiden en knuppels. Een dergelijke vaardigheid voor het mooier maken van voorwerpen en voor harmonische schikking moest wel op beschaving en organisatie wijzen. Bellen nam waar en wilde weten hoe de verschijnselen die hij zag in elkaar zaten en verklaard konden worden. Daarbij was hij niet terughoudend bij het geven van een stellige mening, hoewel hij zich aanvankelijk nog wel bereid toonde om zich door betere bewijzen en theorieën te laten overtuigen. Later gebeurde dat steeds minder en hield hij een eenmaal ingenomen standpunt staande, ook als deze was gebaseerd op veelal onwetenschappelijke ideeën. Hij noemde deze dan 'door eigen studie' verkregen en juist die gedachtespinsels riepen vaak weerstand op. Als mysticus komt Bellen met teksten die getuigen van verbazing en vreugde over wat hem wordt onthuld. Rationele verklaringen horen daar niet bij.

Vooraf voor Holwerda koesterde hij aanvankelijk groot ontzag. Bellen was opgetogen over de ontvangst die hem ten deel viel toen hij voor het eerst bij de grote man over de vloer kwam. Later moet hij bepaald teleurgesteld zijn geweest wanneer Holwerda niet op zijn argumentatie in ging. Zo vroeg Bellen hem eens of hij een vraag van professor Roeder uit Göttingen over een niet nader te determineren fibula in de door hem gebruikte termen kon beantwoorden. Holwerda ging niet op Bellens argumentatie in en antwoordde dat Roeder slechts naar de bekende weg vroeg. Bellen liet het er niet bij zitten en liet Holwerda weten dat Bezaan iets van dien aard in zijn collectie had. Zelf had hij slechts fragmenten. Antwoord kwam er niet. Triomfantelijk deelde Bellen later nog eens aan Leiden mee dat Roeder naar de Veluwe zou komen om Bezaan te bezoeken. Dit deed Holwerda besluiten de fibula toch belangrijk te vinden en ook eens bij Bezaan langs te gaan.

Ook in de briefwisseling tussen beide heren zien we hoe de verhoudingen lagen. Bellen schreef zijn brieven aanvankelijk steeds met de aanhef 'weledel zeer geleerde heer' en beperkte zich, nadat het ijs gebroken was, tot 'hooggeachte heer'. Toen afkoeling optrad tijdens de verkoop van Bellens collectie ging deze weer over tot de formele aanhef. Holwerda sprak Bellen in zijn brieven aanvankelijk aan met 'weledel gestrenge heer', zoals dat behoorde voor een kapitein. Na enige tijd ging hij over tot 'hooggeachte heer' of 'zeer geachte heer' en daar bleef het bij. De omgang met Van Giffen die hij als zijn leermeester beschouwde daarentegen was veel amicaler, deze kwam vaak koffiedrinken en bij Bellen groeide het gevoel dat hij zijn speurwerk op prijs stelde.³⁵³ Ondanks dat ze in Leiden van hem zeiden dat hij vaak met raadselachtige dingen kwam aanzetten vond Bellen van zichzelf dat

352 Mededeling J. Lanting over een na-onderzoek van tumulus 'Girheno' die hij in 1971 samen met Van der Waals uitvoerde.

353 Agenda 1931.

‘hij onder de korenmaat vandaan gehaald is’.³⁵⁴ Hij was gevoelig voor status en meende dat hij niet op waarde werd geschat. Wel deed hij zijn best om boven de korenmaat uit te komen zoals blijkt uit een door hem geschreven brief: ‘...mijn verzameling klokbekerscherven met verschillende versieringstypen die gedeeltelijk nog onbekend, gedeeltelijk uiterst zeldzaam zijn, terwijl die gehele collectie een unicum is in wellicht heel Europa. Hiermee heb ik u hopelijk een oppervlakkige kijk kunnen geven op de geestelijke als wel materiele grondstoffen waarover ik beschik.’³⁵⁵

Als autodidact bleef Bellens dorst naar kennis niet alleen beperkt tot de archeologie, maar verdiepte hij zich, zoals we zagen, in astrologie, folklore, wicherode, spiritualisme, aardstralen, enz. Wellicht aangemoedigd door zijn contacten in Wageningen en andere amateur-archeologen met soortgelijke interesses, probeerde hij vervolgens zijn kennis op al die gebieden als het ware tot één samenhangende ‘wetenschap’ te combineren. Allerlei vreemde zaken zijn in dit verband de revue gepasseerd en er kunnen conclusies uit worden getrokken. Het grote publiek hoorde Bellen altijd verbaasd toe, maar er bleven uiteindelijk geen wetenschappers meer over die zich nog inspanden om hem tegen te spreken. Zij haalden alleen nog hun schouders op. Zo werd Bellen een Einzelgänger en bevond hij zich in een geïsoleerd geestelijk klimaat. Wie zou hem voor ernst nemen wanneer hij bijvoorbeeld analyseert over het getal 11. Hij schreef:

*“Is klankmatig verbonden met elf(-je) een luchtwezen; de elfde maand is die van de zwevende zielen; de elfde dag van de elfde maand is die van Sint Maarten, die vereerd wordt met zwevende lampions en met in de lucht klinkende liederen, terwijl hij vervangt Wodan, die elf nachten hing in de windkoude boom (Edda); in het j-loze alfabet is de elfde letter L, de eerste letter van lucht, licht, Lugh de keltische licht en lichtgod; van Loeks, de peerdeman in het Groninger liedje ‘t Peerd van ome Loeks is dood’; de aam (nageboorte van het paard) wordt nog in de boom gebangen (luchtoffer); beschouwt men de eenvoudigst schrijfbaarste rune, de I (is) als eerste, dan is L (laf) de elfde rune; in de sonnevlekken treedt een elfjarige cyclus op en; hieruit is de conclusie te trekken dat het elf-getal symbolisch aanduidt het hoogste van deze stoffelijke wereld, van de wereld van het waarneembare (zintuiglijk).; aan de elfen worden bloedoffers gebracht; het bloedoffer van de besnijdenis van Christus werd gebracht op de elfde dag van de winterzonnewende (21 dec.); nog is 21 december (St.Thomas) de laatste dag van het maanjaar; op elf-jarige leeftijd werd graaf Willem van Oranje Prins van Oranje; ons land heeft nog elf provinciën; Nederland nam eens wellicht de voornaamste plaats in, in de rituele hiërarchie van de wereld.”*³⁵⁶

Was het niet Goropius Becanus die ooit tot het inzicht kwam dat Brabant de plaats was waar ééns het paradijs had gelegen? Duidelijker komt de overeenkomst tussen Bellen en deze 16de eeuw niet naar voren dan hier. Het gezegde: ‘hij doolt zeer licht, die licht gelooft’ lijkt op beiden van toepassing. Volgen we de numerologie dan blijkt Bellen zelf een elf te zijn, een dromer, een mysticus die graag in gezelschap vertoefde van mensen die geestelijk een stimulerende werking op hem hadden.³⁵⁷ Tijdens een bijeenkomst van spiritualisten in Rolde raakte Bellen

354 G.I.A. Brief 2-5-1925.

355 Agenda 1924.

356 Gedeelte uit een brief van 1 mei 1948.

357 Kathleen Roquemore, *Numerologie, de invloed van getallen op uw leven*. Kosmos 1984.

overtuigd van zijn eigen gelijk. In gezelschap van deze mensen met zoveel overeenkomst in denkwijze voelde hij zich als een vis in het water. Aan de hand van de parapsychologische werken van Zorab en Tenhaeff ging Bellen daarna ook op zoek naar het spiritistisch bewijs. Hij bleef altijd zoekende.

Al met al werd hij in de nadagen van zijn leven niet gelukkiger van zijn dwaal-ideeën. Hoewel hij overal bekend stond als prettig in de omgang ontstonden er binnen het gezin de grootst mogelijke problemen. En die waren niet alleen van financiële aard, maar lagen vooral in de relationele sfeer binnen het gezin. Ook het aan de man brengen van zijn aardstralenkastjes deed aan de thuissituatie geen goed. Mevrouw Bellen was daar zwaar op tegen. Zijn collectie veldnamen bracht Bellen uit voorzorg onder bij een zekere heer Pot in Amsterdam, die een zomerhuis had in het Drentse Zeegse, omdat hij bevreesd was dat zijn vrouw die weg zou gooien. Voor zover dat in Assen kon, werd toch geprobeerd de misère zoveel mogelijk binnenkamers te houden. En om alle problemen zo veel mogelijk te ontlopen zat Bellen op het laatst van zijn leven veelal in de leeszaal van de bibliotheek of hij zonderde zich af in de achterkamer, 'met zicht op de tuin waar hij zo van hield' zoals werd gezegd. Hij leefde in zijn eigen wereld, was met parmante tred alleen onderweg en kreeg met het stijgen der jaren te maken met een langzaam afnemende gezondheid. Om nog enigszins fit te blijven deed hij zijn dagelijkse oefeningen aan de rekstok in zijn schuurtje. Het zou daar zijn geweest waar hij volgens de Asser geruchtenmachine op 11 april 1961 plotseling in alle eenzaamheid zou zijn overleden. Er werd zelfs gesuggereerd dat hij een eind aan zijn leven zou hebben gemaakt. Maar het niet bestaan van een politierapport in die richting spreekt dit tegen.

Na zijn crematie op 15 april kondigde de Drentse en Asser Courant Bellens overlijden in een kort berichtje aan. Tijdens zijn officierscarrière had Bellen volgens de krant bekendheid genoten door het onderzoek dat hij had verricht op het gebied van aardstralen en als amateur archeoloog. Hij hing volgens de krant op dit gebied zeer bijzondere theorieën aan die meermaals aangevochten waren, maar desondanks vond hij in verschillende kringen erkenning. Ook bij grafheuvelderzoek in Drenthe en op de Veluwe had hij verdienstelijk werk verricht. Kapitein Bellen had in de loop der jaren het Drents museum door vele vondstmeldingen en schenkingen van archeologische voorwerpen zeer aan zich verplicht, voegde het Nieuwsblad van het Noorden er nog aan toe. Heden ten dage herinneren alleen nog oudere Assenaren zich soms nog de eens in zijn oude uniform zo markante kapitein Bellen. Eén van hen die hem na stond, typeerde hem met de woorden: 'hij was niet gek hoor'.

Bibliografie

- Arentzen, W.** 2009. *Nicolaus Westendorp (1773-1836). Een uitmuntend oudheidkundige.* (Utrecht)
- Bellen, H.J.** 1924. *Voorhistorische vondsten op de Veluwe.* (In: Nieuwe Arnhemsche Courant 1-5-1924)
- Bellen, H.J.** 1925. *Le tumulus d'Ede.* (Revue Anthropologique)
- Bellen, H.J.** 1930. *Duistere verhalen, de nonnen van de Kennemer heidevelden.* (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1931. *Schedeloffers aan aardgodheden.* (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1931. *Het veen der Geldersche vallei en de praehistorie.* (Tijdschrift K.N.A.G.)
- Bellen, H.J.** 1932. *Folklore der plaatsnamen.* (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1934. *De oorsprong van het Asser Klooster Mariaaskamp.* (Maandblad Drenthe)
- Bellen, H.J.** 1933. *Dodenbezorging in voorhistorie en folklore.* (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1933. *Ingezonden stuk.* (Provinciale Drentse en Asser Courant 8-7-1933)
- Bellen, H.J.** 1933. *Een Germaanse burgt te Taarlo.* (In: Nieuwsblad van het Noorden 23-6-1933 en Drentse en Asser Courant 5-7 -1933)
- Bellen, H.J.** 1933. *Vondsten van de ijstijd-mensch in ons land.* (In: Algemeen Handelsblad 23-12-1933)
- Bellen, H.J.** 1933. *Een voorhistorisch Priesteressentempeltje.* (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Bellen, H.J.** 1934. *De 'schillen en dozen' van Neerlands eerste bewoners.* (De Kampioen A.N.W.B.)
- Bellen, H.J.** 1934. *Heilige Lijnen in Drenthe.* (Drentse en Asser Courant 23-3-1934)
- Bellen, H.J.** 1934. *De Abdij van Aduard. De opgraving in de Hooge Hof.* (Nieuwsblad van het Noorden 25-4-1934)
- Bellen, H.J.** 1935. *Sint Maarten.* (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1935. *Wichelroede en folkloristisch onderzoek.* (Nieuwsblad van Friesland 19-7-1935)
- Bellen, H.J.** 1935. *Folklore en wichelroede.* (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1936. *Groen.* (Eigen Volk)

- Bellen, H.J.** 1936. *Wegen*. (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1937. *Het Börgje van Taarlo*. (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1937. *Paardeplaatsnamen*. (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1937. *Homan, een Drentse familienaam*. (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1938. *Functionaliteit*. (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1938. *Veenlijken*. (Nieuwsblad van het Noorden 12-11-1938)
- Bellen, H.J.** 1939. *Veldnamenstudie*. (Eigen Volk)
- Bellen, H.J.** 1940. *Noormannenpoortjes*. (zestal artikelen in het Leeuwarder Nieuwsblad)
- Berge, R. ten** 1996. *Waren de Drenten en een deel van de Groningers Vikingen?* (Schoon Schip)
- Berghuis, T.D.** 1934. *Het klooster 'Conventus Sancte Marie' in Drenthe*. (Maandblad Drenthe 3)
- Bergmans Beins, J.H.** 1933. *Drentsche Legenden*. (Nieuw Drentsch Mozaik)
- Brongers, J.A.** 1976. *Air photography and celtic field research in the Netherlands*. (Nederlandse oudheden 6. Amersfoort)
- Brood, P. e.a.** 1993. *Geschiedenis van Rolde*. (Meppel)
- Brood, P. Panman, E. Timmer, K.** 2006. *Het dorp, de kerk en de Eistoel*. (Bedum)
- Buddingh, D.** 1844. *Verhandeling van het Westland, ter opheldering der Loo-en, Woerden en Hoven, benevens de natuurdienst der Friesen en Batavieren*. (Leiden)
- Butler, J.J. en Waals, J.D. van der** 1966. *Bell Beakers and Early Metal-working*. (Palaeohistoria Voll. XII)
- Driemans, Heinrich** 1907. *Der Mensch der Urzeit*. (Stuttgart)
- Edelman, C.H.** 1974. *Harm Tiesing over landbouw en volksleven in Drenthe*. (Assen)
- Eickhoff, M.** 2003. *De oorsprong van het eigene. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme*. (Meppel)
- Eggers, Hans Jürgen** 1961. *Inleiding tot de wetenschap der prehistorie*. (Utrecht/Antwerpen)
- Gerding, M.A.W.** 1997. *Johan Picardt (1600-1670) Drenthe's eerste geschiedschrijver* (Drentse Historische Reeks no 6)
- Gerding, M.A.W. e.a.** 2003. *Geschiedenis van Vries*. (Zuidwolde)
- Giffen, A.E. van** 1918. *Begin van een onderzoek van "de zoogenaamde Romeinsche legerplaats" en aangelegen grafheuvels*. (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Giffen, A.E. van** 1929. *Grafheuvels in Oosterwolde*. (De Vrije Fries)

- Giffen**, A.E. van 1930. *Die Bauart der Einzelgräber. Beitrag zur Kenntnis der älteren individuellen Grabhügelstrukturen in den Niederlanden.* (Leipzig)
- Giffen**, A.E. van 1936. *Het zogenaamde klooster te Kamps onder Deurze, gem. Rolde.* (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Ginkel**, Evert van, **Jager**, Sake en **Sanden**, Wijnand van der 1999. *Hunebedden, Monumenten van een Steentijdcultuur.* (Abcoude)
- Gulik**, D. van *De wichelroede.* (Mededelingen van de Rijks Hogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool , deel 12)
- Hartog Heijs van Zouteveen**, H.F. 1930. *Wageningen en omstreken in den loop der eeuwen.* (Tijdschrift Stedebouw en Volkshuisvesting)
- Hartog Heijs van Zouteveen**, H. 1885. *Wie waren de stichters der Drentsche Hunebedden.* (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Haverkamp**, O. 1946. *Als het kindje binnenkomt... een folkloristische wandeling langs de oorsprong van ons Nedelandse volk.* (Naarden)
- Holwerda**, J.H. 1906. *Inleiding tot een archeologie van Nederland.* (Onze Eeuw)
- Holwerda**, J.H. 1918. *Nederland's vroegste geschiedenis.* (Amsterdam)
- Houtman**, W. 1992. *De (verdwenen) molens in de gemeente Rolde.* (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Houtman**, W. 1994. *Deurze: van buurschap tot dorp.* (Asser Historisch Tijdschrift)
- Houtman**, W. 2003. *De plek van de watermolen in Deurze.* (Asser Historisch Tijdschrift)
- Jager**, Sake en **Ginkel**, Evert van 2005. *Archeologie van de Stellingwerven.* (Assen)
- Janssen**, L.J.F. 1848. *Drentsche Oudheden.* (Utrecht)
- Jelgersma**, H.G. 1978. *Galgenbergen en Galgenvelden in West- en Midden Nederland.* (Zutphen)
- Khun**, Hans 1963. *Die Name der Friesen.* (It Beaken no.4)
- Kleijn**, A. 1951. *De oude monumentale schilderkunst in Drenthe.* (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Klumper**, W.Tj. 1947 *De kerk te Vries in restauratie.* (Maandblad Drenthe)
- Klumper**, W.Tj. 1967. *Getallen-symboliek: kleine arcana, tarot en profetie, de betekenis der tarotkaarten, de tarotkaarten op een rij.* (Geesteswetenschappelijk Centrum)
- Knappert**, Laurentius 1887. *De betekenis van de wetenschap van het folklore voor de godsdienstgeschiedenis onderzocht en aan de Holda-mythen getoetst.* (Amsterdam)
- Knappert**, L. 1900. *Dr. Johan Picardt, zijne taal en zijne bronnen.* (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Kossinna**, Gustaf 1914. *Die Deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft.* (Württemberg)

- List**, G. 1914. *Die Ursprache der Ario-Germanen*. (Wenen)
- Luning**, H.M. 2004. *Harmonia, Nederlandse spiritualisten in Rolde bijeen*. (De Kloetschup)
- Molewijk**, G.C. 1992. *Een stralende toekomst*. (Skepter)
- Muinck**, F. de 1906. *Uit Drenthe's oudheid*. (Nieuwsblad van het Noorden 10-10-1906)
- Mulder**, R.D. 1941. *Enige opmerkingen over eigennamen van landerijen in Drenthe*. (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Oldenhuis Gratama**, L. 1886. *De hunbedden in Drenthe en aanverwante onderwerpen*. (Assen)
- Oosting**, W.A.J. 1936. *Bodemkunde en bodemkartering in hoofdzaak van Wageningen en omgeving*. (Wageningen)
- Picardt**, Johan 1660. *Korte beschryvinge van eenige vergetene en verborgene antiquiteiten der provintien en landen gelegen tusschen de Noord-Zee, de Yssel, Emse en Lippe, etc.* (Amsterdam)
- Pohl**, Gustav von 1932. *Erdstrahlen als Krankheitserreger*. (Munchen)
- Popping**, H.J. 1930. *Drents Mesolithicum en Neolithicum*. (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Rasch**, J. 1938. *Een merkwaardige steen gevonden in Ootmarsum*. (Eigen Volk)
- Reede**, J.J. de 1949. *"Aardstralen" en "afschermingsapparaten"*. (De Ingenieur)
- Reinhardt**, Ludwig 1924. *Urgeschichte der Welt. Die Kulturen der vor- und frühgeschichtlicher Metallzeit in 2 Bänden*. (Berlin/Harz)
- Renckens**, Cees 2001. *Genezen is het woord niet. Biografische schetsen van de twintig meest botoire genezers van de twintigste eeuw. Skeptische notities 14*. (Utrecht)
- Sanden**, W.A.B. 1990. *Mens en moeras. Veenlijken in Nederland van de bronstijd tot en met de Romeinse tijd*. (Assen)
- Sanden**, W.A.B. 1994. *Het meisje van Yde*. (Assen)
- Sanden**, W.A.B. 1995. *Veevondsten in Drenthe*. (Nieuwe Drense Volksalmanak)
- Sanden**, Wijnand van der 2007. *Reuzenstenen op de es, de hunebedden van Rolde*. (Zwolle)
- Sanden**, Wijnand van der, en Henk **Luning** red., 2010. *Over galg en rad, executieplaatsen in Drenthe*. (Zwolle)
- Schrijnen**, Jos. 2007. *Nederlandsche Volkskunde*. (Arnhem)
- Schuyf**, Judith 1995. *Heidens Nederland. Zichtbare overblijfselen van een niet christelijk verleden*. (Utrecht)
- Steensma**, R. 1977. *Langs de oude Drentse kerken*. (Baarn)

- Tiesing, H.** 1903. *Blikken in het verleden*. (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Vervuurt, André** 2001. *In... en uit de turf getrokken*. (Deurne)
- Vilsteren, V.T.** 1994. *Het Spaanse Kerkhof, relict van een verdwenen dorp*. (Waardeel 3)
- Vilsteren, V.T.** van 1998. *Voor hutspot en de duivel - over de betekenis der zogenaamde Spaanse legerpotten*. (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Vilsteren, V.T.** van 2004. *Bij de goden op de stoep*. (Waardeel no.3)
- Vleer, W.T.** 1992. *Leylijnen en leycentra in de Lage Landen: 200 heilige plaatsen in Nederland en Vlaanderen*. (Ankh-Hermes)
- Vries, Oebele** 2000. *Een amateur-archeloloog op zoek naar de prehistorische cultuur, Johannes Minnema 1903-1984*. (Archeoforum no.4)
- Westendorp, N.** 1822. *Verhandeling ter beantwoording der vrage: welke volkeren hebben de zogenoemde hunnebedden gesticht? In welke tijden kan men onderstellen, dat zij deze oorden hebben bewoond?* (Groningen)
- Zeijden, Albert van der** 1999. *Een verlaten land met talloze wonderlijke gebruiken. Volkskunde en de constructie van een Drentse regionale identiteit*. (Nieuwe Drentse Volksalmanak)
- Zeijden, Albert van der** 2000. *De voorgeschiedenis van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De ondersteuning van de volkscultuurbeoefening in Nederland 1949-1992*. (Utrecht)
- Zorab, G.** 1952. *Wichelroede en aardstralen*. (Amsterdam)

Over de auteur

Henk M. Luning (1935) is amateurhistoricus en schrijft regelmatig over Drentse historische onderwerpen in de uitgave *Ons Waardeel* van de Drentse Historische Vereniging, de *Nieuwe Drentse Volksalmanak* en in de *Asser Historische Reeks*. Van zijn hand verschenen ondermeer *Geschiedenis van de kerk te Noordlaren* (1977) en *De buitenplaatsen Meerlust, Bloemert, Meerwijk, van bisschoppelijk tafelgoed tot recreatieoord* (1980). In samenwerking met provinciaal archeoloog Wijnand van der Sanden kwam in 2009 *Over Galg en Rad, executieplaatsen in Drenthe tot stand*. In 2006 werd hem de DHV-prijs voor de Drentse geschiedenis toegekend.

Index

A

Aardgeesten 45, 120
 Aardstralen xi, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 148
 Abendanon, E.C. 15
 Achterhoek 74
 Ackerdijck, W.C. 66
 Ackersdijck, W.C. 66
 Aduard 104
 Aken 10
 Akergeest 95
 Akervent 95
 Alkmaar 2, 132
 Alteveerstraat 69, 70
 Amelte 113
 Amen 49, 85, 86, 97
 Amer Diep 82
 Amerika 27, 82, 143
 Amersfoort 4, 32, 33, 35, 43, 55, 67, 69, 116, 119
 Amkreutz, Luc xi
 Amsterdam 20, 26, 47, 49, 53, 63, 92, 106, 131, 132, 133, 141, 148
 Anderstein 126
 Anholt 43
 Anloo 46, 111, 120, 126, 128, 129, 132
 Apeldoorn 15, 98, 137
 Appelscha xii, 101, 102, 103, 110, 114, 125, 126
 Appingedam 4
 Arcen 2
 Arenberg 125
 Arentzen, Wout xi
 Ario-Germaans 53, 54, 56
 Arnhem 5, 8, 15, 16, 27, 58, 63
 Arnim, Achim von 47
 Assen xi, xii, 2, 9, 32, 34, 37, 38, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 51, 53, 56, 69, 70, 71, 72, 79, 87, 90, 92, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 113, 114, 115, 117, 123, 124, 126, 129, 131, 132, 133, 135, 139, 140, 148
 Asser kei 69, 70
 Athena 85
 Augustinusstate 101

B

Babel 74, 75
 Bakkeveen 114, 121

Ballerkoele 80
 Ballerkuil 49, 137, 138, 139
 Ballerveld 49
 Balloo 44, 46, 97, 102, 105, 137
 Barbarossa 101
 Baren, J. van 6, 7, 10, 15, 21, 27, 34
 Barger-Oosterveld 73
 Barneveld 8, 24, 41, 101
 Barnsteen 26, 29, 33, 38
 Bartels 70, 72, 109
 Bartlehiem 114
 Becanus, Johannes Goropius 74, 147
 Becker, A. 93
 Beek, Alfred M. van xi
 Beijerinck, W. 41, 42, 96, 98
 Beijerink, W. 71
 Bellen, Wijnand Joseph 1
 Beltrami, Fransisca Emilie Wilhelmina 2
Beltrami, Fredericus Jacobus 2
 Bennekom 40, 53, 60, 95, 97, 98
 Bentinck, graaf W.F.C.H. 60
 Berding, Fr. 53
 Bergakkers 81
 Berge, Raymond ten xi, 136
 Berghuis, T.D. 107, 108, 117
 Bergmans-Beins, J.H. 50, 76
 Bergmans Beins, Jo 50
 Bergum 121
 Bethlehem 134
 Bethlehem, klooster 114
 Betuwe 23, 57
 Beuker, J.R. 81, 112
 Beuningen, H.J.E. van 126, 129
 Bezaan, Jo 22, 32, 42, 96, 146
 Bieleman, Jan xi
 Blécourt, Willem de 57, 62
 Blok, D.P. 86
 Boeles, P.C.J.A. 39
 Boerbos 72
 Boerman 27
 Boissevain, W.Th. 53
 Bok, S.T. 142
 Bolleveen 79
 Bolveen 90
 Bommen Berend 105
 Bonn 7
 Boorn 114
 Borger 45, 50, 51, 67, 111
 Bosch, J.C. van den 92, 93
 Bouwoffer 47, 58, 59, 60, 119, 126

Boxel, M. van 135
 Braam, familie 102, 105, 108
 Braat, W.C. 27, 32
 Brammerts Hoop 97
 Brandbergen 106
 Brink 51, 71, 117, 131, 137
 Broek, A.J.P. van den 58
 Broeklaan 69
 Brongers, J.A. 4
 Bronstijd 8, 15, 26, 28, 30, 46, 58, 76, 84,
 87, 120
 Brood, P. 128, 139
 Brouwershoeve 62
 Bruggink, Jan xi, 3
 Buckland, William 70
 Buddingh, D. 97, 126
 Bühler, Johannes 10
 Bullekruijs 62
 Bursch, F.C. 32, 39, 43
 Butler, J.J. 19

C

Cals, minister 141
 Calvarieberg 63, 108
 Campignien 8
 Carp, George Jan Willem 1
 Chaam 85
 Clay, J. 142
 Clewits, Hendrik 112
 Coevorden 85, 102
 Colombia 122
 Cunera 56, 57

D

Dalema, H. 100
 Dalmatië 128
 Dantzig 12
 Debbink, J.H. 53
 Dechelette 15
 De Hel 92
 De Laar 40, 95
 Delft 97
 Den Bosch 1
 Den Haag 2, 16, 19, 30, 53, 93, 99, 122,
 131, 133
 Den Hout 85
 De Rechtspraak 50
 Deurne xii, 1
 Deurze 102, 105, 106, 109, 115
 De Valk 28
 Deventer 8, 17
 De Volharding 120
 Dieck, A. 89, 90
 Diedenweg 25, 91

Diermanse, P.J.J. 93
 Dietrich, Marion 136
 Dijkema 112
 Dinger, R. 7, 9, 25, 29
 Dio, Cassius 10, 117
 Dodenbezorging 51, 91
 Dodenmoeras 92, 114, 129
 Dodenstro 96
 Dodenvoorland 92
 Dodo (van Haske) 114
 Doevenkamp 51
 Doldersum 43
 Donderen 44, 66, 89, 133
 Donderse Veld 98
 Donkerbroek 126
 Doorn 119, 120, 132
 Dorkwerd 4
 Dorland, P. van 137, 138, 139
 Dorries 27
 Dove Wander 50, 72
 Drees, Willem 142
 Dreesman, E. 115
 Dreesman, Engbertus 113, 115, 117
 Drenthe xi, xii, 4, 9, 22, 24, 32, 42, 44,
 45, 46, 47, 49, 50, 51, 64, 67, 70,
 72, 73, 74, 79, 81, 82, 85, 89, 97,
 98, 102, 106, 107, 108, 109, 110,
 113, 115, 124, 125, 126, 128, 131,
 132, 133, 134, 136, 137, 139, 140,
 148
 Drentse Prehistorische Vereniging 43, 84,
 112, 113, 120
 Drents Museum xi, xii, 41, 46, 47, 71, 79,
 80, 81, 84, 87, 88, 89, 91, 92, 93,
 112, 120, 123, 126, 127, 129, 133,
 135
 Drieberg 23, 98
 Driesprong 27
 Duintjer, H.M. 126
 Duitsland 53, 85, 99, 101, 118, 121, 132
 Duurserdiep 105
 Duurswoude 126
 Duustere Lane 97
 Dwingelo 66, 97

E

Edda 12, 53, 147
 Edda-Genootschap 53
 Ede xi, xii, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16,
 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27,
 30, 31, 32, 35, 37, 40, 41, 58, 60,
 61, 62, 63, 91, 94, 98
 Edelman, C.H. 12, 44
 Eder Bos 22, 34
 Ederbos 61

Eder Heide 33
 Eefting, familie 110
 Een 133
 Eerste Wereldoorlog 14, 99, 100
 Eggers 110
 Eggers, Hans Jurgen 42
 Eickhoff, Martijn xii, 43, 54
 Eigen Volk 51, 57, 58, 61, 63, 64, 65, 66,
 76, 80, 85, 93, 96, 115, 120
 Ekehaar 85, 86
 Ekelenberg 50
 Eldersloo 82
 Eleveld 85, 86
 El Garcél 21
 Ell 86
 Elp 45, 97
 Elslo, F.R. 104
 Elspeet 15, 41
 Eltenberg 7, 8
 Emmer-Erfscheidenveen 88, 89
 Ennik, Jan xii
 Erchiob 102
 Ermelo 6, 8, 17
 Es, W.A. van 32
 Etruskisch 33
 Externsteine 54, 118

F

Farwerck, F.E. 53
 Fischer, J.C.A. 60
 Fischer, W.F.J. 60
 Fochteloo 43
 Freya 57
 Friesland 42, 80, 114, 121
 Fries museum 76
 Fuhrman, Ernst 50

G

Gaea 57
 Galen, Jan van 105
 Galgenberg 43, 50, 67
 Galgenveld 105
 Garderen 5, 15, 25, 27
 Gasteren 46, 120, 133
 Geelbroek 86
 Geertruid, St. 8, 10, 22, 106
 Gelderland 40, 56, 85
 Gelderse Archeologische Stichting 32
 Gelderse Vallei 23, 28
 Gene Zijde 138
 Gerding, M.A.W. 49, 136
 Germanen 10, 22, 35, 44, 54, 57, 58, 63,
 110, 118
 Gerritsfles 29

Gewin, E. 61
 Gezer 59
 Giffen, A.E. van xi, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13,
 16, 20, 22, 23, 26, 27, 32, 34, 37,
 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 54,
 58, 59, 72, 84, 89, 91, 103, 104,
 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114,
 124, 133, 145, 146
 Ginkel, de 8, 23, 60
 Ginkel, Evert van 5, 42
 Ginkelse Heide xi, 33, 41, 59
 Glasbergen, W. 32, 43
 Godesberg 7
 Gombault, Charles 131, 132, 133
 Gomer 74, 75
 Goropius 74, 75, 147
 Göttingen 27, 146
 Goudsberg 98
 Grebbeberg 56, 57
 Grebbelinie 132
 Grieken 12, 57, 63, 118
 Griendt, Jan van de 1
 Griendt, Nicolaas van de 1
 Grimm, Jacob Ludwig Karl 47, 91, 117
 Grimm, Willem 47, 91, 117
 Groene Bult 97
 Groene Dijk 97
 Groene Steeg 97
 Groene Weg 97
 Grolloo 82, 105
 Grondeloze Kuil 90
 Groningen 2, 3, 4, 9, 16, 37, 43, 104, 118,
 140
 Groninger Museum 7
 Groot, L. de 104
 Grote Beer 83
 Gulik, Dirk van 100
 Gundestrup 83

H

Haan, J.R de 53, 55
 Haarweg 112
 Hades 93
 Halbertsma, Johan Winkler 76
 Hallum 114
 Hamal-Nandrin, J. 10
 Hamelen 136
 Hanenberg 63
 Hanenkamp 108
 Hank 43
 Hardenberg, Hako van 102
 Harderwijk 8
 Harskamp xi, 14, 27, 29, 30, 41, 61
 Harskamperweg 30
 Hartogh Heys van Zouteveen, H.F. 98

Hassan, Selim 128
 Hattum 98
 Haverkamp, O. 121
 Haverschmidt, François 115
 Heelsum 23
 Heelweg 66
 Heerdt, F.E. van 27
 Heeren, Jacob 125
 Heilige(n)weg 97
 Heilige Lijnen (Leylijnen) xi, 45, 46, 59,
 86, 101, 118, 119, 136
 Heilige maagd 132
 Heiligenberg 134
 Hekelenberg 85
 Hel 57, 114
 Helenaveen 1
 Heliadai 85
 Helpman 101
 Hengsteveen 85
 Herenslagen 92
 Hertenkamp 6
 Hessenwagen 28
 Hessenwegen 98
 Hesseweg 23
 Het Zwarte Gat 136
 Heyting, August 53
 Hilgers, Ben J. xii
 Hiroshima 143
 Hoek, Henri C. 53
 Hoernes, Moritz 19
 Hoeveman 65
 Hoffen, Max van 12, 101
 Hofland, H.J. 103
 Hoitsema, van 7
 Holle Weg 91, 98
 Holwerda, J.H. xi, 3, 5, 6, 8, 10, 13, 15,
 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26,
 27, 30, 31, 37, 38, 39, 40, 41, 43,
 63, 125, 133, 145, 146
 Homan(nen) 65, 80, 112
 Hondsrug 98
 Honslog 29, 30, 31, 40, 61, 98
 Hooge Hof 104
 Hooghalen 50, 90
 Hooijdijk 92, 93
 Hoover, Welford S. 27
 Houtlaan 69, 70
 Houtman, W. 105
 Hoveman 65
 Hoytsema, A. van 107
 Huisman, Froubina Hillegonda 2
 Huizenga-Onnekes, E.J. 50, 118
 Hunebed(den) 8, 20, 21, 22, 26, 44, 45,
 48, 70, 83, 91, 100, 107, 109, 114,
 126, 135, 138
 Hunneschans 15

Hunsel 86
 Hutkullen 92

I

IJzertijd 15, 30, 46
 Irmin-zuil 70
 Ishtar 57
 Isis 73, 134

J

Jager, Sake W. 5, 42, 81
 Java 29
 Jelgersma, G. 67
 Jeneverakker 92
 Jeneverveen 92
 Jensma, Goffe Th. 115
 Jericzek, O.L. 61
 Jipsinghuizen 74
 Jobing, J. 104, 117
 Joling, familie 102
 Jong, K.H.E. de 12
 Jong-Paleolithicum 42
 Jongepier, Willem 96
 Jorisz, David 48

K

Kaapse bos 119
 Kalandkring 12
 Kalverkamp 63, 108
 Kampen 2
 Kamperesje 34
 Kamphuis, Geert xii
 Kamps 46, 102, 103, 104, 105, 106, 107,
 108, 109, 112
 Kampsheide 107
 Kapelbrug 93
 Kennemerland 65
 Kere, zonnegod 59
 Kerkbrink 138
 Kerkhoven, E.H. 9
 Kerkkamp, H. 66, 91
 Kerkrade 1
 Kernhem 34, 59, 60, 63
 Kiebaarg 74
 Kiekeveer 110
 Kiekewied 110, 114, 115, 117, 120
 Kikkerij 93
 Klaassteen 46, 72, 82, 83, 84
 Klaphek 28
 Kleij, K. van der 46
 Kleijn, A. 132
 Kleine Waal 92
 Kleiweg de Zwaan, J.P. 10, 20, 21, 35
 Klenetje 61

Klumper, W.Tj. 34, 119, 134, 135
 Knappert, Laurentius 47, 48
 Koenen, Constantin 6, 7, 13, 34
 Koerts-Zijlker, H.J.F. 118
 Koestee 50, 51
 Kok, H. 112, 113, 123, 129, 130, 135
 Koman, Ruben A. 57, 62
 Kommerkamp 92
 Koningsweg 97
 Kooi, Jurjen van der 57, 62
 Kooistra, Jan 136
 Koolen, Pieter xii, 1
 Koops, Albertus 90, 95
 Kootwijk 29
 Kopenhagen 58, 83, 97
 Koperen ketel 95
 Kopp, Hansli 15
 Korenmarkt 2
 Kosmossteen 66, 120
 Kossinna, Gustaf 42
 Kostverloren 92
 Kotingsage 65
 Koudijs, P. 60
 Koulen, Maria Wilhelmina 1
 Kraay, Harry 136
 Kramp, J.A. 17
 Kreelse Kop 22, 23
 Kreelse Zand 9
 Kroesbeamke 114
 Kuhn, Hans 136
 Kwadenoord 9
 Kwade Oord 16
 Kweeklust 32, 33
 Kwekerij 19, 20, 33
 Kymmell 117

L

Laan, K. ter 50
 Laatstestuiver 92
 Labberton, D. van Hinloopen 53, 54
 Lage Vuursche 23
 Lakhovski, Georges 122
 Langweer 121, 122
 Lanting, J.N. xii, xiii, 13, 18, 32, 33, 34,
 111, 132, 133, 146
 La Tène 15, 16, 81, 83
 Leek 92
 Leers, F.J.G.W. 7
 Leeuwarden 39, 76, 131
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 75
 Leiden xi, 4, 5, 7, 11, 16, 17, 18, 19, 20,
 21, 22, 25, 27, 31, 32, 37, 38, 39,
 40, 41, 46, 125, 146
 Leusderweg 134

Leylijnen (Heilige Lijnen) xi, 45, 46, 59,
 86, 101, 118, 119, 136
 Lhee 66
 Limburg 5, 8, 10, 21, 45, 86
 Limes 110
 Lindeboomsberg 98
 Linthorst Homan, H.P. 80, 112
 List, G.K.A. 12, 44, 54, 61, 63
 List, Guido 12, 44, 54, 61, 63
 List, Guido von 54
 Loenen 25
 Loki 57
 Loon 79, 92, 100, 124, 133
 Luik 10
 Luinge, J. 46
 Luning, Henk M. 50, 131, 137
 Lunteren 7, 9, 14, 25, 29, 98
 Lunterse beek 28
 Lunterse Eng 58
 Lyell, Charles 70

M

Maarsbergen 126
 Maas 35, 57
 Maastricht 2
 Macalister, Robert Alexander Stewart 10,
 59
 Magnin, J.S. 105, 106, 134
 Mainage, Thomas-Lucien 10
 Mannenberg 49
 Mansholt 143
 Mareitien 106, 107
 Maria in Campis 102, 103, 104, 106, 107,
 108, 109
 Mariaplaats 54
 Mariëngaarde 114
 Marring, Roelof xii, 38, 107
 Marsdijk 69, 70
 Marum 97
 Mast, Gerard xii
 Matien, Roelof xii
 Meder, Theo 57, 62
 Meentmoerassen 97
 Meertens, P.J. 63, 131, 132, 133
 Meinardus 27
 Meppel 45, 132
 Mesopotanië 57
 Methusalem 75
 Meton (astronoom) 129
 Meulen, S.A. van der 56, 100, 101, 102,
 103, 104, 109, 110, 114, 115, 117,
 119, 121, 122, 125, 133, 134
 Meulmaat 105
 Meursing, B. 120
 Meyster, Everard 134

Middeleeuwen xi, 63, 71, 76, 80, 87, 93,
 94, 95, 98, 99, 106, 108, 112, 125,
 139
 Middellandse Zee 29
 Midsland 125
 Mieremet, J.G. 141
 Militair tehuis 92
 Minnaert, M.G.J. 142
 Minnema, Johannes 101
 Mithrascultus 66
 Mithrasdienst 120
 Moens, Anna Maria 23, 34, 62
 Moer, J. van der 8, 17, 18, 34
 Molenbeek 23
 Molewijk, G.C. 99
 Molkenboer, Th. 76
 Mol Moncourt, A.E.S. de xii
 Montelius, Oscar 8
 Moordenaarsveentje 66
 Moordkuil 97
 Mortensen 27
 Moser, Dietz-Rüdiger 67
 Muinck, F. de 125
 Mul, het 51
 Mulder, R.D. 51, 90, 110
 Mulder, Roelof 90
 Mullenders, pastoor 142
 Müller, Sophus 21

N

Naarden 53, 54
 Naber, H.A. 12
 Nagasaki 143
 Nagell, baron A.W.J.J. van 101
 Nairac 8, 41
 Nassaubergje 114
 Neder Veluwe 58
 Neolithicum 8, 15, 22, 29, 38, 42, 43, 46,
 58, 62, 120
 Neurenberg 76
 Neuss 7
 Nienoord 51
 Nieuwland 50, 51
 Nieuwoord 51
 Nieuw Reemst 30, 60
 Nijland 50, 51, 81
 Nijlande 46, 51, 82
 Nijmegen xii, 6, 18
 Nimmerdor 134
 Nindinuga 57
 Ninhursag 58
 Nobiskroeg 93
 Noordse Veld 4
 Noordt zij, A. 59
 Noordzee 94

Noormannenoffer 129, 134
 Noormannenpoortjes 125, 126, 127, 133
 Norg 44, 85, 133
 Numantia-Tartessos 7
 Nunspeet 15, 41

O

Odoorn 111, 122
 Odoornerveld 97
 Oelerik 96
 Oera Linda Boek 115
 Offerberg 74, 81, 97
 Offers 43, 58, 61, 74, 85, 87, 89, 95, 103,
 127, 135, 138
 Offersteen 83, 84
 Okermaskers 93
 Oldenhuis Gratama, L. 44
 Oldenhuis Gratama, T.H. 103, 106, 109,
 135
 Olrik, A. 63
 Onland 92
 Oort, Frans van xii
 Oosterhout 85
 Oosterse Veldje 79, 80, 81
 Oosterwolde 42, 71, 101
 Oosting, C.H. 5, 7
 Oosting, W.A.J. 5, 10, 12, 13, 14, 27, 30,
 40, 98, 101
 Ootmarsum 66, 120
 Opeinde 136
 Ophelia 65
 Oppenheim, R. 42
 Orkneyeilanden 56
 Osingastate 121
 Ottens 72
 Otterlo 23
 Oudega 134
 Oude Norgerweg 123

P

Paardenburg 85
 Paasberg 34
 Paaschberg 4
 Palestina 59
 Pangaron 1
 Panman, E. 128
 Parijs 48, 122
 Paterswolde 133
 Peake, Harold John Edward 10, 19
 Peelo 92, 104
 Peen, Charlotte xii
 Peerdekop 86
 Peize 92, 110
 Penning 90

Petzoldt, Leander 136
 Picardt, Johan 45, 47, 48, 49, 59, 110
 Pisano, Nicolo 58
 Pittelo 44, 124
 Poelman 29
 Pohl, Gustav Freiherr von 141
 Pommeren 126, 127, 128, 130
 Popken, Albert 81, 89
 Poppsteen 121, 122
 Popping, H.J. 42, 43, 46, 56, 71, 96, 114, 121
 Portengen, Alberta J. 76
 Pot, H. xii, 148
 Poverni 141
 Promokrater 29
 Putten 8, 22, 25
 Puurveense molen 58
 Puydt, Marcel De 8, 10

R

Radbod 56
 Rademaker, G.G.J. 142
 Radstake 66
 Rasch, J. 63, 64, 66, 120
 Rattenvangerssage 136
 Reede, J.J. de 141
 Reemst 30, 60, 98
 Reinhardt, Ludwig 127, 128
 Remouchamps, A.E. 8, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 61
 Renckens, Cees 141
 Renkum 53
 Reuter, Otto Sigfrid 118
 Rijckholt 8, 10, 22
 Rijksmuseum van Oudheden xi, 7, 16, 37, 125
 Rijn 23, 56, 57, 91, 94, 110
 Rivet, P. 48
 Roanne 15
 Roderwolde 92
 Roermond 1, 2
 Roes, A. 120
 Roes-Vollgraff, Anna 66
 Roesgen, H. von 53
 Roesingh, D. 46
 Rolde xii, 49, 51, 71, 72, 82, 84, 103, 105, 106, 107, 111, 115, 124, 126, 137, 138, 139, 147
 Roldertorenlaan 115, 117
 Romeinen 7, 12, 115, 118, 120
 Romeinse legerplaats 4, 93
 Ronde akkers 110
 Rondeel 115, 117
 Ronde kampen 110
 Rondelen 110

Ruinen 43
 Rusland 143

S

Sagen 12, 34, 47, 48, 50, 57, 62, 65, 72, 74, 97, 117, 118, 124
 Sanden, Wijnand van der xii, 87, 90, 112
 Savelsbos 10
 Schaarsbergen 17
 Schattenberg 45, 49, 50
 Scherp, H. 115, 125
 Schievenerveld 113
 Schipborg 5
 Schipborgse Diep 5
 Schippershoek 92
 Schonewille 1
 Schoonloo 45
 Schotterhuizen 65
 Schottershuizen 74
 Schrader, Otto 53
 Schreiershoek 92
 Schreierstoren 92
 Schrijnen, Jos. 48, 63, 64
 Schuchhardt, Carl 42
 Schurenbarg 66
 Schurenberg 92
 Schuring 66
 Schurink 66
 Schuurakkers 66
 Schuurman, J.W.P. 53
 Schuyf, Judith 57
 Schwantes, Gustav 42
 Scythia 74
 Seerijp 124, 125
 Servatius 110
 Siegburger 109
 Siegerswoude 126
 Sijsse bossen 24
 Sinninghe, J.R.W. 45, 50
 Sint Jan 124
 Sint Maarten 66, 147
 Sint Martinus 67
 Sipma, P. 50
 Siret, Louis 21
 Sleen, W.G.N. van der 10
 Smeenge, R. 84
 Smilde xii, 76
 Snapper, R. 45
 Snater, J.H.H. 113, 129, 135
 Soestdijk 141
 Soesterberg 36
 Soree, Will xii
 Spaanse kerkhof 123
 Spaans kerkhof 123, 124
 Spanje 7, 21, 27, 124

Spijkerschrift 35
 Spinberg 74
 Spiritisme 137, 139
 St. Elooi 85, 86
 St. Jansnacht 99
 Stadsbroek 69
 Staf, H. 60
 Staphorst 85
 Stavoren 76
 Steen 112, 113
 Steenbeek, van 60
 Steensma, Regnerus 135, 136
 Steenwijk 92, 93
 Steenwijker Aa 93
 Steenwijkerwold 92
 Stefanus 128
 Stellingwerven 5, 42
 Sterrenberg 61
 Sterrenbos 115
 Stokkenberg 49
 Stoomhoeve 123
 Stremme, H. 12
 Striep 125
 Strieperkerkhof 125
 Stroe 15
 Stryper-wyfke 124
 Stuit 72, 120
 Suawoude 121
 Surrijp 125

T

Taarlo 79, 80, 81, 90
 Taayke, Ernst xii
 Tacitus, Cornelius 10, 58, 85, 117
 Tecklenburg 85
 Ten Boer 50
 Tengbergen, J.Ch. 103
 Tenhaeff, W.H.C. 101, 139, 148
 Ter Aard 44, 133
 Ter Apel 115, 125
 Terschelling 124, 125
 Teudt, Wilhelm 54, 101, 118, 119
 Thoms 48
 Tiede, Ernst 53
 Tiesing, Harm 44
 Tijensteeg 92
 Timmer, K. 128
 Tonsel 17
 Torell, M. 70
 Torenlaan 115
 Townsend Russel, J. 27
 Tuk 92
 Tweede Wereldoorlog 42, 63, 69, 70, 123,
 134, 139, 140
 Twente 74, 141
 Tynaarlo 79, 133

U

Ubbena 81
 Ubbens, C.E. 111
 Uddeleermeer 15
 Ugen 1
 Uilenberg, J.J. 76, 77
 Upstalboom 118
 Utrecht xi, 6, 16, 23, 28, 42, 53, 54, 55,
 63, 92, 103, 141
 Utrechtse Heuvelrug 17

V

Vaassen 6, 23
 Valk, de 24
 Valkschen Weg 24
 Varsseveld 66
 Vecht, Overijsselse 26
 Veenhuizen 122, 123, 124
 Veenlijken 87, 88, 89, 90, 129
 Veenveld 45
 Veldkamp 41
 Velp 66, 85, 91
 Veluwe xi, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 17, 19, 22,
 23, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 35, 37,
 38, 40, 42, 45, 47, 56, 57, 58, 63,
 64, 92, 97, 126, 146, 148
 Ven, D.J. van der 34, 64
 Venlo xii, 2
 Venshuur 66
 Verhart, Leo 94
 Verloop, J.W. 103
 Vervuurt, André xii, 1
 Vieweg, M.W. 39
 Vilsteren, Vincent T. van xii, 81, 87, 95,
 123
 Vlaanderen 85, 135, 136
 Vledder 43, 126
 Vleer, Wigholt 136
 Vleesveen 95
 Voerman, G.J. 46
 Vos, Ed 59
 Vredenheim 111
 Vredeveld 102, 103, 104
 Vries 79, 119, 122, 133, 134, 135, 136
 Vries, J.P.M.L. de 12, 63, 64
 Vries, Oebele 101
 Vuurbergen 97

W

Waals, J.D. van der 19, 32, 146
 Wachter aan de Drempel 121, 129
 Wageningen xi, 5, 6, 7, 10, 20, 21, 25, 30,
 91, 98, 100, 147
 Waite, Arthur Edward 12

Walcheren, P.M. van 53
 Wall Perné, Gustaaf Frederik van de 12, 62
 Wander 50, 72
 Wassenaar 141
 Wassenbergh, A. 39
 Waterbolk, H.T. xii
 Watkins, Alfred 119
 Wee 92
 Weerdinge 34, 88
 Wehrens, D. 63, 64
 Wekerom 9, 23, 24
 Wekeromse Zand 7, 9, 33
 Wenen 128
 Weper 43
 Wesmuth, Ernst 91
 Westendorp, Nicolaas 32, 38, 39, 66, 126
 Westenwoud 92
 Westerbork 45, 50
 Westerveld 82, 84
 Westerwolde 74
 Westfalen 119
 Westing, Hans van xii, 26
 Wichelroede xi, 67, 99, 100, 101, 103,
 106, 109, 114, 115, 117, 120, 122,
 126, 129, 138, 140, 141, 142, 147
 Wichers, L. 82
 Wierhuizen 4
 Wierwerd 142
 Wijk bij Duurstede 6
 Wijnaldum 136
 Wijnkamp 35
 Wijster 41, 71, 97
 Wildervank 126
 Wilke, G. 63
 Wirth, Herman 54, 115, 121
 Wit, H.A. Blauw de xi
 Witte bergvrouw 106
 Witte Dames 110
 Witten 70, 72, 73, 74, 76, 88, 89, 95, 108,
 109, 110, 111, 112, 114, 115, 133

Witter es 95
 Wittershaar 82
 Witterveld 70, 72
 Witterzomer 89
 Witte veulen 67
 Witte Vrouw 62
 Witte Wijven 45, 48, 59
 Wodan 63, 65, 67, 86, 147
 Wolfheze 12, 41, 58, 97
 Woudenberg 103

X

Xanthen 7

Y

Yde, het meisje van 87

Z

Zandverstuiving xi, 3, 9, 29, 38, 46, 51, 82
 Zandvoort 141
 Zeegse xii, 46, 79, 81, 89, 148
 Zeijden, Albert van der xii, 48, 53, 63
 Zeijen 4, 44, 49, 81, 92, 97, 112, 136
 Zevengesternte 83
 Zijlstra 117
 Zodiak 12
 Zonnenberg 61, 62
 Zorab, George 139, 140, 148
 Zuidhorn 104
 Zuidwolde 26, 50, 65, 85
 Zwarte Veen 66
 Zwart Laken 90
 Zweden 70
 Zweeloo 89
 Zwiggelte 50
 Zwolle 28, 53

VOLGENS KAPITEIN BELLEN

In de eerste helft van de 20ste eeuw was de naam van kapitein Hendrik Joseph Bellen onlosmakelijk verbonden met de Veluwe en Drentse heidevelden. Vooral in de alom aanwezige zandverstuivingen en nieuwe ontginningen deed hij zijn belangrijke archeologische ontdekkingen. Als amateurarcheoloog onderhield hij contact met internationaal bekende archeologen als Holwerda in Leiden en Van Giffen in Groningen. Ook was hij medeoprichter van de vereniging Oud Ede. Vooral onder de bevolking was hij een bekende persoonlijkheid; de officiële wetenschap was minder enthousiast.

In 1931 werd Bellen overgeplaatst naar Assen. Daar voelde hij zich, in navolging van Picardt en Knappert, steeds meer aangetrokken tot de folklore. Min of meer noodgedwongen verkocht hij in 1933 zijn archeologische vondsten voor een crisisprijs aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

Bellen behoorde tot de medeoprichters van het Ario-Germaans Genootschap. Daarmee schaarde hij zich onder de voorstanders van de oerarische cultuur. Veel van zijn collega's raakten door de tijdgeest besmet met nationaal socialistische gevoelens, maar Bellen bleef soldaat van Oranje. Een bijkomende bijzonderheid aan hem is dat hij in zijn Drentse periode gaandeweg de archeologie meende te moeten bewijzen door middel van de volgens hem nooit falende folklore. Hij zocht naar de verbinding tussen archeologie en 'de waarheid' van sprookjes en legenden. Als folklorist voelde Bellen zich thuis onder spiritualisten en hield hij zich bezig met Heilige Lijnen en ziekteverwekkende Aardstralen. Zijn met behulp van de wichelroede verkregen spectaculaire archeologische ontdekkingen haalden menigmaal de landelijke pers. Steeds weer gaf Bellen antwoord op onmogelijke vragen en voelde zich daarbij niet gehinderd door wetenschappers die er een andere mening op na hielden. Al doende werd hij een vreemde en bijzonder interessante eend in de bijt onder de Nederlandse prehistorische amateur-archeologen.

Henk M. Luning (1935) is amateurhistoricus en schrijft regelmatig over Drentse historische onderwerpen in de uitgave Ons Waardeel van de Drentse Historische Vereniging, de Nieuwe Drentse Volksalmanak en in de Asser Historische Reeks. Van zijn hand verschenen ondermeer Geschiedenis van de kerk te Noordlaren (1977) en De buitenplaatsen Meerlust, Bloemert, Meervijk, van bisschoppelijk tafelgoed tot recreatieoord (1980). In samenwerking met provinciaal archeoloog Wijnand van der Sanden kwam in 2009 Over Galg en Rad, executieplaatsen in Drenthe tot stand. In 2006 werd hem de DHV-prijs voor de Drentse geschiedenis toegekend.

Sidestone Press

ISBN: 978-90-8890-137-9

9 789088 901379 >

Bestelnummer: SSP132930001

